

STUDII TEOLOGICE



REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMANA

SERIA A II-a — ANUL XXXIX — Nr. 2 MARTIE—APRILIE 1987

BUCUREȘTI

CUPRINS

	Pag.
Editorial: Toleranța religioasă și buna vecinătate, coordonate fundamentale ale spiritualității românești, de Pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță	3

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. Constantinos Karaisaris, Sfântul Nicodim Aghioritul și activitatea sa în domeniul liturgic, teză de doctorat

Partea a II-a

Capitolul II: Scrieri cu caracter liturgico-agiografic (sinaxarele)	6
Capitolul III: Cărți cu conținut pastoral	18
Capitolul IV: Cărți cu conținut canonic, liturgic și disciplinar	25
Capitolul V: Contribuția Sfântului Nicodim la diortosirea și îmbogățirea cărților și rânduicilor de cult ale Bisericii Ortodoxe	31
Capitolul VI: Creații personale ale Sfântului Nicodim în domeniul imnografiei și al slujbelor bisericești	33

Partea a III-a

Chestiuni speciale privind viața și opera

Sfântului Nicodim Aghioritul

Capitolul I: Pretinsa influență apuseană asupra operei Sfântului Nicodim Aghioritul	44
Capitolul II: Sfântul Nicodim Aghioritul ca scriitor bisericesc original. Gândirea sa teologică și contribuția sa la dezvoltarea spiritualității ortodoxe	52
(1) Cunoașterea lui Dumnezeu	55
(2) Sfânta Treime	56
(3) Mariologia	59
(4) Viața înduhovnicită	61
(a) Purificarea sufletului	61
(b) Despre rugăciune	62
Capitolul III: Opera Sfântului Nicodim Aghioritul în literatura și spiritualitatea ortodoxă românească	65

Concluzii	71
Bibliografie	75
Curriculum vitae	78
Lucrarea Bisericii pentru sfințirea firii înconjurătoare, de Pr. Asist. Nicolae Dura — Sibiu	81
Legături culturale bisericești între români și ruși în secolul al XIX-lea, de Pr. Prof. Mircea Păcurariu	89
Sinodul de la Ferrara-Florența (1439—1439) și urmările lui în Răsărit, reflectate la istoricii bizantini: (Mihail?) Ducas și Georgios Sphrantzes, de Pr. Prof. Dr. Alexandru Moraru	96

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

Aniversarea festivă a 200 ani de învățămînt teologic la Sibiu	104
Sărbătorirea zilei hramului Institutului Teologic universitar din București, de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula	109
Întîlnirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist cu membrii corpului didactic de la Institutul Teologic Universitar din București	117

IN MEMORIAM

Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman	124
-----------------------------	-----

STUDII TEOLOGICE



REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA A II-A ANUL XXXIX, Nr. 2 MARTIE—APRILIE 1987

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de grad universitar din București : P. S. Episcop Rector VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal și Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu : Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor responsabil : *Pr. DUMITRU SOARE, Directorul Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.*

Redactor : *ȘTEFAN GÂNCEANU.*

COLABORATORI :

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit și Prea Sfințitul Episcop, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

TOLERANȚA RELIGIOASĂ ȘI BUNA VECINĂTATE COORDONATE FUNDAMENTALE ALE SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Format în spațiul carpato-danubiano-pontic din îngemănarea elementului geto-dac cu cel roman, poporul român s-a născut creștin; memoria sa bimilenară înregistrează, ca date fundamentale în procesul specific al genezei sale, romanitatea și credința creștină — realitate istorică ce nu se mai cere demonstrată. Continuitatea și unitatea etnică, culturală și religioasă a daco-romanilor nu a fost cu nimic afectată de migrațiunea numeroaselor popoare care au trecut în valuri peste populația băștinașă. Ba, mai mult, populația autohtonă romanizată și încreștinată a exercitat o puternică influență, cel puțin asupra unora dintre popoarele migratoare, care pe teritoriul de astăzi al României au venit pentru prima dată în contact direct cu creștinismul și acest fapt avea să însemneze un moment hotărâtor în evoluția lor istorică. Opera lui Ulfilă († 383), apostolul goților, nu poate fi concepută separat de mediul cultural din Cîmpia Dunării și de contribuția hotărîtoare a elementului autohton latin. De aici constatăm că, chiar prin procesul său de formare, poporul român și-a precizat atitudinea sa de deschidere față de străinii cu care venea în contact.

Prin aceste trăsături caracteristice urmașii daco-romanilor și-au structurat deci profilul lor etnic, stabilindu-și specificitatea și creîndu-și o fizionomie social-culturală și religios-morală proprie între popoarele din răsăritul Europei. Astfel, istoria românilor este istoria unui popor statornic așezat în făgașul propriu de acțiune și manifestare, de cultură materială și spirituală, zămislind valori de originalitate și trăinicie, intrate de mult în patrimoniul culturii universale¹.

Deși vatra strămoșilor noștri a fost de multe ori împilată, iar ei obligați de conjunctura istorică să trăiască în state separate, dominația străină nu a reușit să înăbușe setea de libertate a românilor, sau să stingă puternica lor dorință de unitate într-o singură patrie.

În ciuda tuturor acestor vitregii, poporul român a manifestat dintotdeauna o atitudine de largă toleranță față de toți aceia care mînați de fluctuațiile vremilor și determinați de anumite condiții geo-istorice s-au așezat pe pămînt românesc și împărtășesc altă credință decît cea a românilor: Așa, spre exemplu, fugind din calea perșilor și a tătarilor, armenii s-au așezat în Moldova unde la 30 iulie 1401, domnitorul Alexandru cel Bun (1400—1432) le dă un hrisov de fondare a Episcopiei armene din Suceava², iar husiții unguri sînt nu numai tolerați, ci chiar

1. Mircea Mușat și Ioan Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 12.

2. V. Mestugean, *Istoria armenilor*, vol. II, Buc., 1926, p. 44 sq.

protejați de același domnitor împotriva prigonitorilor catolici, așa fel încît la 6 mai 1431 regele polon Vladislav Iagello (1386—1434) scrie domnitorului moldovean că, dacă va continua să protejeze pe husiți el, împreună cu boierii lui, va cădea sub tiranica dominație a țăranilor și preoților lor»³.

Protejați de Alexandru cel Bun și apoi de Ștefan cel Mare (1457—1504), husiții maghiari din Moldova au putut traduce Biblia în limba maghiară la Troțuș, prin Toma Pecszy și Valentin Uilaky⁴.

În Țara Românească toleranța religioasă mergea atît de departe încît, după mărturia italianului Giovanni Botero, în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593—1601), catolicii sași și unguri din Tîrgoviște, în lipsă de preot catolic, se serveau de un pastor luteran⁵. În Evul Mediu, Țara Românească a fost și «principalul azil al evreilor»⁶, emigrați din țările mediteraneene și înfricoșați de prigoana la care s-ar fi expus în Ungaria, după informația lui Bonfinius⁷. În Moldova, pe lângă evreii veniți mai ales din părțile Poloniei, s-au bucurat de aceeași largă libertate și lipovenii, prigoniți în Rusia țaristă⁸.

Călătorii străini prin Țările Române au fost impresionați de larga toleranță religioasă întîlnită la noi, în timp ce Europa Centrală era răvășită de războaie religioase și de intoleranță.

Ambasadorul austriac la curtea domnitorului Petru Rareș (1527—1583; 1541—1546), nota că în Moldova acelei vremi «sînt diverse secte, diverse genuri de religii și de neamuri: ruteni, polonezi, sîrbi, armeni, bulgari, tătari, nu mai puțin sași din Transilvania, locuind pe ici pe colea, sub sceptrul domnului moldovean, care toți întrebuintează, fără a se certa, fel de fel de ceremonii și dogme, avînd fiecare sectă sau națiune deplină libertate de a urma propriilor sale rituri și obiceiuri»⁹.

Iar pentru Țara Românească, în plin secol al XVIII-lea, călătorul din Ragusa, Raicevici, nota că «fiecare sectă și religie este tolerată de a-și exercita cultul său fără nici o împiedicare. În Țara Românească se află mai multe mînăstiri de franciscani observanți, care depind de episcopul de Nicopolis din Bulgaria. În București este o biserică luterană și o sinagogă evreiască»¹⁰, nota cu surprindere același ragusan.

Această atitudine de largă toleranță față de diferitele grupări ce mărturiseau altă credință decît cea ortodoxă a românilor, atitudine manifestată constant de Țările Române de-a lungul istoriei, nu s-a consumat doar la nivelul statului, respectiv al domnitorilor, ci s-a manifestat cu aceeași intensitate la toate nivelurile societății românești, din totdeauna.

3. M. P. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 85.

4. Pr. prof. Milan Šesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sfintei Scripturi*, Cernăuți, 1939, p. 18.

5. G. Botero, *Relazioni universali*, Venezia, 1600, t. 3, p. 95 apud B. P. Hașdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 30.

6. B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 79.

7. Bonfinius, *Rerum Hungaricae*, lib. 4, sec. 5, ed. 1581, p. 718.

8. Vezi B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 69—72.

9. *Ibidem*, p. 90.

10. *Ibidem*, p. 91.

Toleranța religioasă este o coordonată constantă a spiritualității românești și aceasta a caracterizat pe românii de pretutindeni, astfel încât putem socoti că în Evul Mediu toleranța religioasă a fost una dintre notele caracteristice ale unității de neam a tuturor românilor. În Transilvania, țara toleranței (Land der Duldung) și loc sigur pentru orice credințe (jedes Glaubens sichern Hort)¹¹, unde românii au constituit din totdeauna masa largă a populației și în ciuda faptului că ei înșiși au fost adeseori expuși intoleranței, ei au manifestat totuși o permanentă și largă înțelegere față de celelalte confesiuni.

Această atitudine de largă toleranță a românilor față de diferitele practici și credințe religioase reprezentate pe pământul românesc, s-a manifestat la un nivel superior după cel de al doilea război mondial, odată cu procesul de completare înnoire a țării. Prin actul istoric de la 23 August 1944, poporul român și-a luat soarta în propriile sale mâini, pornind pe calea libertății, a progresului și a păcii. Acest act memorabil, ca și cel din 30 Decembrie 1947, când a fost abolită monarhia, sînt momente de răscruce în viața Patriei și a poporului nostru, care au dus la dobîndirea adevăratei independențe și suveranități a țării și la construirea unei orînduiri noi, de dreptate, egalitate și bunăstare pentru toți fiii poporului nostru¹².

Schimbările profunde din viața poporului și a Patriei noastre după cel de al II-lea război mondial, au deschis și pentru cultele religioase din România o epocă nouă ce s-a concretizat prin adîncirea bunelor relații tradiționale dintre acestea în forma superioară a unui ecumenism practic local, mult apreciat și peste hotare.

Ecumenismul practic local ca și deplina libertate de care se bucură cultele religioase din România astăzi, au făcut posibilă angajarea acestora în frontul ecumenismului general, prin prezența și contribuția lor teologică în cadrul organizațiilor creștine regionale și mondiale, sau prin relații bilaterale cu diferite confesiuni din alte țări, pe calea refacerii unității creștine în conștiința că prin aceasta urmează voinței Mîntuitorului, care s-a rugat Tatălui «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21).

Atît ecumenismul practic local, expresie a integrării cultelor din România în ritmul vieții celei noi din țara noastră și a sprijinirii tuturor inițiativelor românești pentru apărarea păcii și a bunei înțelegeri între oameni pe întreaga planetă, cît și angajarea cultelor din România în cadrul ecumenismului general, sînt înțelese și interpretate ca o slujire a lui Dumnezeu și a omului, ca o contribuție valoroasă la intensificarea strădaniilor de refacere a unității creștine și la adîncirea bunelor relații dintre poporul român și celelalte popoare, în slujba păcii și a bunei înțelegeri pe întreaga planetă.

Pr. prof. dr. VIOREL IONIȚA



11. Ludwig Binder, *Grundlagen und Formen der Toleranz in Sibenbürgen bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1976, p. XII.

12. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, p. 461.

SFÎNTUL NICODIM AGHIORITUL ȘI ACTIVITATEA SA ÎN DOMENIUL LITURGIC

TEZĂ DE DOCTORAT
DE PR. CONSTANTINOS KARAISARIDIS—GRECIA

PARTEA A II-A

CAPITOLUL II

SCRIERI CU CARACTER LITURGICO-AGHIOGRAFIC (SINAXARELE)

O mare parte din activitatea scriitoricească a Sfântului Nicodim în domeniul liturgic a fost consacrată aghiografiei din serviciul cultului, sub forma de sinaxare¹⁵⁶. Sfântul Nicodim știa foarte bine că sinaxarele constituiau hrana duhovnicească preferată pentru credincioși și cunoștea rolul ziditor și educativ pe care îl aveau ele în viața creștinilor.

În același timp, ca un teolog foarte învățat ce era și cu spiritul său critic, își dădea seama că aceste vieți prescurtate ale sfinților, folosite în serviciul zilnic și încadrate în slujba Utreniei din Mineie (după cîntarea a șasea a canoanelor) erau uneori exagerate, alterate sau denaturate prin intercalarea unor povestiri cu caracter legendar, cu o mare doză de fantezie și de fabulare izvorîte dintr-o evlavie superstițioasă și un zel necontrolat, care în nici un caz nu slujeau la întărirea credinței și la cunoașterea adevărului istoric în ceea ce privește viața și ostenele sfinților.

De aceea, Sfântul Nicodim a scris în domeniul acesta trei lucrări principale. Prima este o colecție a sinaxarelor sfinților din întreg anul liturgic; alta este un fel de antologie (florilegiu) cu diferite sinaxare alese, iar a treia este o culegere de sinaxare consacrate sfinților care au suportat chinuri și moartea de martiri în epoca cea nouă a Bisericii, adică după căderea Constantinopolului (1453) și pînă la eliberarea de sub ocupația otomană (1821).

1. Prima din grupul acestor trei opere este cea intitulată: **Sinaxaristis** (Συναξαριστής)¹⁵⁷ care este o colecție completă de sinaxare și

156. Despre noțiunea de «Sinaxar», vezi Pr. D. Fecioru, *Sinaxarele Triodului*, București, 1940.

157. Despre edițiile *Sinaxaristis*-ului, vezi în urmă p. 70—71, precum și notele 91—96. Noi folosim aici ediția lui Spanos din Atena, care este o retipărire a ediției din anul 1868.

care, în ultima ediție, a fost tipărită în două mari volume, însumând în total aproape 1.000 de pagini.

Volumul I începe cu o imagine a Sfântului Nicodim care îl înfățișează scriind, așezat în mijlocul cărților sale. Din titlul lucrării, pe care îl are în ediția a III-a, aflăm că Sinaxaristis este o prelucrare după opera lui Mavrichios (diacon al Marii Biserici), care a fost «curățită cu mare grijă, corectată, dezvoltată, completată, clarificată și îmbogățită cu diferite note de către adormitul întru fericire Nicodim Aghioritul». «Acum se editează pentru a treia oară» (1868), fiind revăzută de către Th. Nicolaidis din Filadelfia.

Volumul întâi cuprinde sinaxarele pe primele 6 luni ale anului bisericesc, începând cu septembrie și sfârșind cu februarie. În prologul său, cu data de 6 mai 1868, Th. Nicolaidis, îngrijitorul ediției a III-a, după ce vorbește despre importanța sinaxarelor pentru viața creștinilor, precizează că, la îndemnul unor credincioși de seamă, el a revizuit ediția mai veche, pe care a îmbunătățit-o prin unele observații critice. Reținem însă că observațiile Sfântului Nicodim au fost respectate atât de către Vartolomeu din Mînăstirea Cutlumuș (Koutloumoussion), care a făcut ultima revizuire a mineiilor grecești¹⁵⁸, cît și de către Th. Nicolaidis, revizuitorul ediției a III-a.

În continuare (p. 4—6) Th. Nicolaidis face o prezentare sinoptică a persecuțiilor contra creștinilor din primele secole, despre care vorbește și Sfîntul Nicodim într-o notă dezvoltată¹⁵⁹.

După obiceiul său, Sfîntul Nicodim s-a adresat arhimandritului Iosif din Mînăstirea Vatoped, monahului Hristofor de la Schitul Prodromul și Ieromonahului Hristofor de la Mînăstirea Cosifinisa (districtul Drama), Patriarhului ecumenic Grigorie al V-lea, precum și patriarhului Chiril al Constantinopolului, care a înlocuit pe Grigorie al V-lea, după moartea sa martirică din 1821. Din corespondența purtată de Sfîntul Nicodim cu aceștia, reiese că îngrijitorii primei ediții a cărții fuseseră indicați de Sfîntul Nicodim, aceiași călugări atoniți Neofit și Ștefan Scurteos amintiți și mai înainte, și că această operă a primit aprobarea Patriarhiei din Constantinopol și recomandarea către toți creștinii ortodocși, ca o carte de mult folos sufletească pentru ei.

Urmează *Viața prescurtată a Sfîntului Nicodim*, scrisă de Onofrei din Mînăstirea Ivron și, apoi, mai multe epigrame făcute de diferite personalități distinse, din epoca aceasta, consacrate autorului operei. Pe paginile 14—27 găsim Prologul (introducerea) scris de însuși Sfîntul Nicodim Aghioritul. Aici, autorul ne informează cum a lucrat la revizuirea sinaxarelor, ce izvoare a folosit și după ce principii s-a condus la redactarea acestei cărți. Pe lîngă cele spuse în acest prolog despre folosul sufletească al sinaxarelor, Sfîntul Nicodim ne informează că sinaxarele din Mineie au fost compuse de diaconul Mavrichios, care a folosit pentru aceasta alte izvoare. Dar pentru că sinaxarele lui Mavri-

158. Vestitul monah atonit (1772—1852) din mînăstirea Cutlumuș care a editat cărțile de cult (Mineiele, Ceaslovul, Penticostarul etc.).

159. Vezi Nicodim Aghioritul, Συναξαριστής (*Sinaxaristis*), vol. I, p. 22—24 nota 1 (paginația de la p. 1—27 este din Introducere).

chios erau scrise în limba greacă veche, Maxim Margounios, episcopul de Kithira, le-a tradus într-o limbă mai nouă pe înțelesul poporului simplu. Dar, spune Sfântul Nicodim, traducerea aceasta nu era reușită, încît unii preferau să citească originalul; în al doilea rînd, această traducere devenise și foarte rară. De aceea Sfântul Nicodim, fiind îndemnat de diferiți călugări prieteni ai săi, care cunoșteau posibilitățile sale, a hotărît să facă traducerea sinaxarelor direct de pe originalul lui Mavrichios, fără să mai folosească traducerea intermediară a lui Margounios. El ne informează că, pentru alcătuirea acestei cărți, a depus o muncă istovitoare timp de doi ani de zile (1805—1807)¹⁶⁰, și a folosit la alcătuirea *Sinaxaristis*-ului său:

- a) *Sinaxarele* care se găseau în Mineiele cu slujbele zilnice,
- b) *Sinaxaristis*-ul care circula atunci și
- c) *Sinaxaristis*-ul în manuscris.

La aceste izvoare indicate de Sfântul Nicodim însuși, am putea adăuga și altele, pe care le găsim folosite în textul *Sinaxaristis*-ului său și anume, colecția de sinaxare a lui Simeon Metafrastul (sec. X), manuale de istoria bisericească și altele. Dar, precum ne spune Sfântul Nicodim însuși, el s-a bazat mai mult pe *Sinaxaristis*-ul în manuscris din Mînăstirea Pantocrator, pe care l-a comparat cu *Sinaxaristis*-ul din alte manuscrise aflate în mînăstirile Cutlumuș și Sfântul Dionisie, precum și *Sinaxaristis*-ul de la biserica Protaton de la Karyes din Sfântul Munte. Din ce ne spune Sfântul Nicodim, reiese că el n-a făcut o simplă traducere, ci o operă critică, pentru că: el a tradus nu numai sinaxarele din *Sinaxaristis*-ul tipărit, dar și pe cele din *Sinaxaristis*-ul în manuscris. Acolo unde colecția tipărită avea minusuri de informație, Sfântul Nicodim le completa cu informațiile scoase din colecția în manuscris și cazurile acestea le-a marcat în textul său cu semnul crucii (†). Iar unde anumite sinaxare lipseau în întregime din colecția de sinaxare tipărită, el le-a luat din colecția în manuscris și le-a pus în *Sinaxaristis*-ul său, indicîndu-le cu o steluță (*).

El precizează că toate sinaxarele au completări din *Sinaxaristis*-ul în manuscris, și că aproape nu există sinaxar care să fie exact reprodus după cel din Minei sau după cel din *Sinaxaristis*-ul tipărit și care era în uz în vremea Sfîntului Nicodim.

În continuare Sfîntul Nicodim ne spune că a trebuit să se îngrijească și de acele sinaxare cu variante duble sau triple și chiar cu patru variante, care, unele existau în Mineie și altele în sinaxarele tipărite. Ei citează cazuri de sinaxare repetate, sau cum spune el, cincizeci și trei de sinaxare în plus. Despre reducerile acestea cititorul este informat la locul respectiv, ca să nu se întrebe de ce la Sfîntul Nicodim lipsea un anume sinaxar (care de fapt, dacă ar fi existat, ar fi însemnat o repetare). Sfîntul Nicodim a înlăturat, de asemenea, pomenirile duble la diferiți sfinți care existau atît în Mineie cît și în si-

160. Vezi scrisoarea inedită a Sfîntului Nicodim către Grigorie al V-lea, patriarhul Constantinopolului, cu data de 15 mai 1807, la Theoclitos, *op. cit.*, p. 302—303; Cf. Eftimie, *op. cit.*, p. 214, care ne informează că Sf. Nicodim a început munca sa de revizuire și traducere a *Sinaxaristis*-ului în anul 1805.

naxarele tipărite. A lăsat la o parte și povestirile care corespund cu referatul biblic, cum este cazul proorocului Ieremia, care, după sinaxar, s-ar fi dus în Babilon, ceea ce Sfinta Scriptură nu spune. A înlăturat și istorisirile inacceptabile cum este cazul lui Macarie Romanul, de la 23 octombrie.

Sfântul Nicodim s-a străduit să pună în textul său datele și locurile menționate în sinaxare. De asemenea, dat fiind că sinaxarele sale sînt mai rezumative, de multe ori, cînd unii dintre sfinți aveau deja vieți mai dezvoltate, existente în cărți mai noi, Sfântul Nicodim ne dă trimiterile necesare prin note la locul respectiv. De regulă în notele sale ne informează cine a scris sinaxarele vechi, mai ales cînd este vorba de Simeon Metafrastul, și în ce manuscris și în care minăstire din Sfântul Munte se afla sinaxarul respectiv.

Sf. Nicodim a avut grijă și de stihurile (versurile) care sînt consacrate sfinților și sînt puse de obicei în fruntea sinaxarelor. El a corectat atît stihurile de la Minei cît și pe cele din sinaxarul tipărit, pentru că prin deseale copieri succesive se acumulaseră greșeli. Unde nu existau stihuri, nici în Minei, nici în sinaxarele tipărite, Sf. Nicodim a luat stihurile necesare din Sinaxarele în manuscris, iar unde n-a găsit nicăieri stihuri le-a compus el însuși (peste 300).

Sf. Nicodim spune că el dă toate aceste informații în prologul său pentru două motive: întîi pentru a se vedea cum a lucrat el, și al doilea ca să se vadă cît de mare nevoie era să se traducă sinaxarele și să se prezinte într-o formă mai îngrijită, completată și corectată de multe greșeli. Cităm textul din prologul său: «noi pe cele ce nu se potriveau le-am potrivit; pe cele ce n-au fost în ordine le-am pus în ordine; pe cele ce erau neclare le-am clarificat; și pe cele ce erau contradictorii și nepotrivite le-am pus cum trebuie; și, pe scurt, am depus toată grija posibilă ca să aducem Sinaxaristis-ul la o stare și ordine mai bună. Deoarece, ca să spunem adevărul, n-a fost nici o altă carte a Bisericii lui Hristos așa dezordonată și neglijentă, cum a fost Sinaxaristis-ul precum de altfel este recunoscut de către toți cei care cunosc problema»¹⁶¹.

La sfîrșitul fiecăruia din cele două volume ale *Sinaxaristis*-ului există o tablă alfabetică unde Sf. Nicodim ne dă pe scurt învățăturile sau informațiile referitoare la viețile sfinților cuprinse în volumul respectiv. Tabla primului volum (p. 497—508) este foarte utilă pentru ca oricine să găsească ușor, cu ajutorul ei, informațiile referitoare la anumite locuri, orașe, persoane pomenite în Viețile Sfinților, ori la o învățătură documentată sau exemplificată prin viața unui sfînt, etc., ceea ce este util mai ales pentru predicatori, care pot exemplifica sau ilustra cu fapte și pilde din viețile sfinților, învățăturile dogmatice sau morale pe care le predică. Indicele alfabetic din volumul al doilea (p. 396—427) ne dă lista sfinților cuprinși în aceste volume precum și datele pomenirii lor. Este vrednic de admirat spiritul critic ca și metoda științifică de lucru, de care dă dovadă Sf. Nicodim în alcătuirea *Sinaxaristis*-ului, avînd în vedere că metodele acestea vor fi aplicate în operele teologice mult mai tîrziu. În privința aceasta Sf. Nicodim

161. *Sinaxaristis*, ultima ediție din Atena, 1974, p. 16—17.

se dovedește cu nimic mai prejos de marii tipografi, editori și enciclopediști din teologia apuseană din sec. XVIII și XIX, ca Bernard Montfaucon, Jacob Goar, Eus. Renaudot, Assemeni, iar mai târziu J. P. Migne și alții. Dar Sf. Nicodim nu este numai un filolog cu spirit critic, un teolog savant și meticulos în metoda de lucru, ci și un părinte bisericesc pătruns de grijă pentru poporul creștin scriind pentru folosul și zidirea lui duhovnicească. Cităm un fragment din prologul lui în care reflectă zelul său fierbinte pentru munca pe care o făcea ca să fie de folos fiilor Bisericii.

După informațiile introductive privitoare la modul în care a lucrat, el se adresează direct, cititorilor săi: «Veniți, deci, toți patriarhii, arhierii și preoții, toți cei ce sînteți cinul preoțesc. Veniți, împărați, voievozi și conducători, veniți toți cei care după Hristos vă numiți creștini ortodocși, poporul ales al Domnului, bărbați și femei, mici și mari, tineri și bătrîni. Sinaxaristis-ul acesta este cerul plin de lumină, care ca un luminător mare și soare strălucitor îl are pe Stăpînul Hristos; ca luna argintată are pe prea Sfînta Născătoare de Dumnezeu; ca stelele strălucitoare toate cetele tuturor Sfinților. Deci luminează, încălzește, însuflețește și îndeamnă la împlinirea tuturor virtuților, toată Biserica lui Hristos și toată zidirea»¹⁶².

În continuare compară Sinaxaristis-ul cu o grădină și cu un tămăduitor de suflete. Și precum pictorii, cînd vor să copieze un chip, se uită mereu la prototip și îl zugrăvesc fidel, tot așa și cititorul, dacă este patriarh, va găsi în sinaxaristis exemple de patriarhi, sfinți; dacă este arhieru, preot sau monah, va găsi exemple potrivite treptei sale; tot așa și împărații, conducătorii și cei din alte clase sociale: «În Sinaxaristis-ul acesta, iubite cititorule, găsești aceste șase cete de bineplăcuți lui Hristos, pe care Biserica lui Hristos le numără în cîntare: apostoli, mărturisitori, prooroci, ierarhi, cuvioși și drepti...»¹⁶³. «În Sinaxaristis-ul acesta nu sînt cuprinși doi sau trei sau zece sau o sută sau o mie de sfinți, ci mii și milioane de sfinți și nori mari de drepti; Și pentru ce? ca să te răcorească, creștinule, cu mijlocirile lor, de văpaia ispitelor; ca să te aghape cu lucrările harurilor lor, cînd vei fi uscat de focul patimilor, ca să te acopere cu aripile lor ocrotitoare împotriva vrăjmașilor, dușmanilor văzuți și nevăzuți și, în sfîrșit, să te facă să nu ai frică în războiul nevăzut al patimilor și al demonilor, avînd în jurul tău o ceată nenumărată de atîția sfinți care sînt ocrotitorii tăi»¹⁶⁴.

2. A doua carte din grupul acesta este cea cunoscută cu numele de **Culegere Nouă** (Νέον Εκλόγιον), care cuprinde sinaxarele a 50 de sfinți de toate categoriile. Ea a cunoscut pînă acum trei ediții. Prima s-a tipărit la Veneția în anul 1803; a doua, la Constantinopol în anul 1863, iar a treia la Atena în anul 1974 (pe aceasta din urmă am folosit-o și noi pentru lucrarea de față).

Ediția ultimă este bine îngrijită și la ea monahul Theoclitos din Mînăstirea Dionișiou a scris un *Cuvînt înainte* în care ne spune că pen-

162. *Op. cit.*, p. 19 din Introducere.

163. *Ibidem*, p. 21.

164. *Ibidem*, p. 25.

tru această carte, Sfântul Nicodim a cules unele sinaxare ale diferiților sfinți reprezentativi, din diferite manuscrise sau colecții de sinaxare, care fuseseră scrise în limba greacă veche. În continuare, monahul Theoclitos scoate în evidență contribuția personală a Sfântului Nicodim la redactarea sinaxarelor alese. «El scrie despre sfinți — zice Theoclitos — ca un sfânt și ca unul care a avut o trăire asemănătoare cu a sfinților despre care scrie. În selecția aceasta autorul prezintă sfinți proveniți din diferite clase sociale și de diferite categorii spirituale: oameni din lume sau călugări, laici sau clerici ș.a.m.d. În continuare, monahul Theoclitos, făcând o trecere în revistă a situației teologice din epoca noastră, spune că se constată o întoarcere la Sfinții Părinți, o valorificare și o prețuire mai mare a teologiei patristice, o dezrobire treptată de influențele apusene și mai ales de influențele idealismului german în teologia ortodoxă. Contribuția Sfântului Nicodim este foarte valoroasă în privința aceasta. Monahul Theoclitos își exprimă convingerea că vor veni timpuri noi și mai bune pentru teologia ortodoxă. El își încheie prologul zicînd: «Toate acestea le-am scris ca prolog la cartea Νέον Ἐκλόγιον ca să accentuăm că viețile sfinților sînt o enciclopedie ortodoxă deosebită. Fără sfinți nu există învățători și educatori adevărați, fără sfințenie nu există educație adevărată. Numai sfântul este adevăratul pedagog. Deci, adevăratul pedagog trebuie să fie un sfânt. Educația în realitate înseamnă iluminare, înseamnă lucrare de creare a unor oameni noi, plini de calități și de virtuți. Am scris toate acestea ca să subliniem că tragedia Bisericii noastre începe din momentul în care ne îndepărtăm de viețile sfinților»¹⁶⁵.

În lucrarea aceasta Sf. Nicodim folosește un stil mai plin de căldură, creează o atmosferă de intimitate sufletească, de sfințenie și totdeauna se silește să pună pe cititor în situația de a se apropia de adevărurile exprimate prin sinaxarele sfinților și să-i însușească dorința de a-și însuși și de a urma exemplul sfinților. Către sfîrșitul fiecărui sinaxar, Sf. Nicodim se adresează direct cititorului și-i dă îndemnuri și sfaturi care scot în evidență valoarea educativă și catehetică a sinaxarelor.

La sfîrșitul cărții, monahul Theoclitos a adăugat un «vocabulary» (γλωσσάριον) cuprinzînd o scurtă listă de cuvinte mai puțin folosite în vremea noastră, care fac parte din vocabularul curent al epocii Sfîntului Nicodim. În ultimele două pagini ale cărții există două liste: prima ne dă anul nașterii și al morții sfinților cuprinși în carte, de unde reiese că Sf. Nicodim cuprinde în Νέον Ἐκλόγιον sfinți din secolul I pînă în secolul XVII-lea. Lista a doua ne dă datele sărbătoririi (pomenirii) acestor sfinți. Din ea ne dăm seama că Sf. Nicodim a selectat, în cartea sa, vieți ale sfinților din toate lunile anului bisericesc (septembrie — august).

3. A treia carte din domeniul aghiografic scrisă de Sf. Nicodim Aghioritul este cea numită **Noul Martirologiu** (Νέον Μαρτυρολόγιον). Cartea aceasta a cunoscut pînă acum trei ediții. Prima s-a tipărit

165. Nicodim Aghioritul, Νέον Ἐκλόγιον (*Culegere Nouă*), Atena, 1974, ediția III-a, prologul de monahul Teoclitos din mănăstirea Dionisiou, p. 16.

la Veneția în anul 1799; a doua la Atena în anul 1856, iar a treia tot la Atena în anul 1961. Noi am folosit pe aceasta din urmă, tipărită de Casa de editură «Astir» — Al. și E. Papadimitriou. Însuși titlul de «Neon Martyrologhion» arată că e vorba de viețile martirilor noi adică, a celor care au suferit moarte mucenicească după căderea Constantinopolului în diferite locuri și timpuri, vieți notate de diferiți scriitori și corectate cu mare grijă. Alături de acestea s-au adăugat și multe slujbe, alcătuite de către cuviosul Nicodim Aghioritul. Ediția ultimă s-a făcut sub supravegherea teologului Pantelis V. Paschos, specialist în problemele de hagiologie și în același timp poet. Pe pag. 4 avem trei epigrame dintre care primele două sînt consacrate cărții; iar a treia închinată noilor martiri. Paginile 5—8 cuprind un cuvînt înainte semnat de către P. Paschos. Aici editorul spune că motivul principal care a îndemnat pe Sf. Nicodim la culegerea și la editarea acestei cărți a fost intenția de a se preveni pericolul lepădării de credință a unor creștini din cauza unor presiuni sau din cauza fricii de persecuții din partea turcilor asupritori. În continuare, sînt enumerate edițiile anterioare. Pentru prima ediție ni se dă anul 1794, pe baza studiului pomenit al lui Theoclitos monahul din mănăstirea Dionisiou¹⁶⁶. Paschos adaugă că smerenia Sfîntului Nicodim, cunoscută de altfel și din alte opere ale sale, din care el scoate cu totul numele său, ne împiedică să distingem cu exactitate pe autorii vieților de martiri și pe alcătuitoarii slujbelor respective. Totuși, putem presupune că acolo unde nu se indică «cine a fost autorul», acesta este însuși Sfîntul Nicodim, precum confirmă de altfel limba și stilul alcătuirilor respective. Sînt și unele vieți de noi martiri scrise în slava bisericească (paleoslava), care au fost traduse în neo-greacă probabil de Sf. Nicodim, de unde deducem că el cunoștea și slava bisericească¹⁶⁷. P. Paschos mai spune că în ediția ultimă s-au făcut anumite corectări ale unor greșeli ortografice ale vechilor ediții, precum și îndreptări la slujbele și la troparele cuprinse în carte.

Între paginile 9—25 avem prologul lung al Sfîntului Nicodim, care constituie, ca formă și conținut un monument literar unic în felul lui¹⁶⁸. Vom reda conținutul lui lăsînd pe însuși autorul să vorbească.

Primul martir — spune Sf. Nicodim — a fost Domnul nostru Iisus Hristos, care a mărturisit mărturisirea cea bună în zilele lui Pilat din Pont. Dar acum trebuie să slăvim și să lăudăm pe Domnul, pentru că și în zilele noastre, și mai ales într-o perioadă de robie și de întuneric spiritual, au răsărit stelele strălucitoare ale noilor martiri. Și cu atît mai valoroasă este mărturisirea lor cu cît a venit într-un timp în

166. În realitate, 1794 este anul redactării cărții, nu al tipăririi primei ediții, care este 1799.

167. Vezi și alte locuri din diverse lucrări ale Sfîntului Nicodim, de unde se deduce același lucru; *Scara cea nouă*, p. 22, nota 14 (unde Sf. Nicodim pare că e un cunosător al limbii slavone din cărțile de cult din Rusia); *Sinaxaristis*, vol. I, p. 826, nota 1 (unde pare a cunoaște *Sinaxaristis*-ul rușilor); *Neon Martyrologhion*, Atena, 1961, p. 27, nota 1 și p. 29, nota 1.

168. A. Vachalopoulos, op. cit., p. 102, referindu-se chiar la prologul acesta spune: «Caracteristic este prologul său pentru limba vie pe care o folosește, pentru căldura pasiunii sale religioase și pentru puterea convingătoare a argumentelor sale».

care credința s-a slăbit și orizontul spiritual s-a întunecat. Deci transformarea aceasta vine de la dreapta celui Preaînalt (Psalmi 176, 10); Acest deget este al lui Dumnezeu (Ieșire 8, 19); puterea aceasta este dumnezeiască și ea se desăvârșește în slăbiciune (II Cor. 12, 19). Iar dacă cineva întreabă de ce se întâmplă în zilele noastre astfel de martiraje, Sf. Nicodim răspunde că se întâmplă acestea pentru cinci motive:

- a) Ca să fie o forță de reînnoire a întregii credințe ortodoxe;
- b) Ca să fie în ziua judecății fără răspuns cei de altă credință (este vorba de mahomedani);
- c) Ca să fie slavă și laudă pentru Biserica din Răsărit și certare și rușine pentru eterodocși;
- d) Ca să fie exemplu de răbdare pentru toți creștinii ortodocși care pătimesc sub jugul greu al tiraniei;
- e) Ca să dea curaj și îndemn de a imita prin fapte sfârșitul mucenicesc al neo-martirilor, al acelor creștini care, în anumite condiții și în anumite cazuri sînt siliți să se lepede de credință ori să aleagă martiriul.

Vorbește apoi pe larg despre aceste cinci motive, argumentînd prin citate din Sf. Scriptură, prin referințe la Istoria Bisericii și mai ales, prin exemplele martirilor mai vechi din trecutul Bisericii. El spune, printre altele: «Precum hrana cea nouă întărește toate trupurile slăbite din cauza unei foamete; precum ploaia cea nouă înviează pomii care s-au uscat din cauza secetei; precum aripile noi întineresc pe vulturul îmbătrînit: «Înnoi-se-vor ca ale vulturului tinerețile tale» (Psalmi 102, 5), așa și acești noi martiri întăresc și reînnoiesc credința slăbită, uscată și îmbătrînită a creștinilor de azi... Ei reînnoiesc în inimile creștinilor de azi predica Sfinților Apostoli, adevăresc Sfînta Evanghelie, confirmă dumnezeirea lui Iisus Hristos, și anume că El este Fiul adevărat al lui Dumnezeu, de aceeași ființă cu Părintele Cel-fără-de-început și cu Duhul Sfînt Dătătorul-de-viață și (așa) predică marea taină a Sfintei Treimi și, ca să spunem simplu, toată credința ortodoxă a creștinilor o pecetluiesc nu numai cu cuvintele ci mai mult cu chinurile dureroase pe care le-au primit și cu însuși singele lor și cu moartea lor martirică¹⁶⁹.

Sf. Nicodim pune pe noii martiri să le vorbească celor care au căzut de la credință, din cauza persecuțiilor și prigoanelor mahomedane. În dialogul cu cei căzuți de la credință noii martiri spun că dragostea față de Dumnezeu se arată prin fapte nu numai prin vorbe, că Împărăția lui Dumnezeu se cîștigă prin mari jertfe și toate acestea nu sînt teorie goală, ci fapte reale, împlinite de noii martiri. Dar Sf. Nicodim se adresează și el însuși celor căzuți de la credință, spunîndu-le că trebuie să se ducă la un duhovnic virtuos și cu experiență duhovnicească și să-și spovedească păcatul lepădării de credință și toate păcatele lor; și în același timp să spună duhovnicului despre hotărîrea lor de a suferi martiriul: «să cereți — le spune Sf. Nicodim — să fiți unși pentru a doua oară cu Sfîntul Mir, după rînduiala Bisericii noastre; să vă retrageți la un loc liniștit și acolo șezînd să-L rugați pe

169. Nicodim Aghioritul, op. cit., p. 10—11.

Dumnezeu, cu post, cu priveghere și cu lacrimi, ca să fie miluitor pentru marele păcat săvârșit; și mai ales ca să aprindă dragostea dumnezeiască în inima voastră ca să vă întărească la martiriu ca să rușinați pe diavolul și pe slugile sale. Să vă împărtășiți cu Sfintele Taine cu evlavie și cucernicie. După toate acestea să vă ridicați și să vă duceți la locul acela unde v-ați lepădat mai înainte de Hristos și acolo să lepădați credința mincinoasă pe care ați primit-o și să mărturișiți din nou credința lui Hristos și în mărturisirea aceasta să vărsați sîngele vostru și să muriți ca să învingeți»¹⁷⁰. «Gîndiți-vă că dacă Iisus Hristos, Stăpînitorul tuturor și cel fără de păcat și-a jertfit viața Sa și a murit pe cruce pentru dragostea voastră («Dar Dumnezeu învederează dragostea Lui față de noi prin aceea că, pentru noi, Hristos a murit cînd noi eram încă păcătoși») (Rom. 5, 8), ce mare lucru este dacă voi robii și păcătoșii și mai ales apostatații veți muri pentru dragostea sa, cum spune Sf. Vasile: «Ce mare lucru este pentru rob să pătimească tot ce a pățimit Stăpînul». Dacă însuși Dumnezeu și Tatăl s-a făcut martor al Dumnezeirii Fiului Său, mărturisindu-L pe El și la Iordan și pe muntele Tabor și mergînd spre patima Sa. Și dacă Fiul Unul-Născut s-a făcut martor al Tatălui prin toată iconomia Sa, cît de mare lucru este dacă voi oamenii muritori vă faceți martori ai Sfintei Treimi? «Voi sînteți martorii mei, zice Domnul, și sluga pe care am ales-o» (Isaia 43, 10)¹⁷¹.

În continuare le spune să nu le fie frică de tirani și de chinurile lor, ci să aibă în vedere că îi aștepta Stăpînul Hristos, care vede de sus lupta lor și le va da cununa și le va trimite puterea harului Său ca să-i întărească. Și în sfîrșit, are să-i primească în brațele Sale ca să fie împreună cu El și împreună cu toți sfinții săi. Și Hristos are să-i înfățișeze pe ei Tatălui, precum și ei au mărturisit pe Hristos înaintea oamenilor, mărturisi-voi și Eu pentru ei înaintea Tatălui Meu care este în ceruri» (Matei 10, 32). Iar rămășițele voastre trupești are să le slăvească aici pe pămînt ori cu prezența luminii sale sau cu alte semne și minuni, precum va judeca dreptatea sa; sau în cel mai rău caz ele vor fi cinstite prin închinarea și evlavia față de ele din partea creștinilor»¹⁷².

«Alergați, deci, alergați fraților, ca să ajungeți pe Cel dorit; grăbiți-vă, grăbiți-vă, ca să nu plece vinatul din mîinile voastre; luptați, luptați ca să nu ia alții cununa; oboseala este puțină, iar odihna va fi mare; chinurile sînt vremelnice, iar bunurile pe care le veți moșteni sînt pentru totdeauna; amar este paharul martiriului, dar desfătarea lui Iisus Hristos este dulce; este o marfă de mare preț, iubiților; dați trupul cel stricăcios și primiți trupul nestricăcios; vindeți sîngele și cumpărați cerurile; ori acum, ori mai tîrziu, este firesc să muriți; deci faceți nevointa aceasta cu voie bună și cu moartea aceasta cîștigați viața veșnică, viața fără durere, viața fericită, departe de orice răutate, însoțită de tot binele; ...ca să vă învredniciți, să stați în marea de cristal cea străvezie; e și plină de bunătăți nespuse și, deci în feri-

170. *Ibidem*, p. 19.

171. *Ibidem*, p. 20.

172. *Ibidem*, p. 20—21.

cirea duhovnicească și ținînd în mîini chitarele, să cîntați și să slăviți veșnic pe Domnul ca învingători, cum spune Sfînta Apocalipsă: «Am văzut ca o mare de cleșter, amestecată cu foc, și pe biruitorii din ispită cu fiara și cu chipul fiarei și cu numărul numelui ei, stînd lingă marea de cleștar și avînd alăutele lui Dumnezeu. Și ei cîntau cîntarea lui Moise, robul lui Dumnezeu, și cîntarea Mielului...» (Apoc. 15, 2, 3).

Sf. Nicodim sfîrșește minunatul său prolog cu unele reflecții evlavioase, despre cîntarea cuvenită sfinților martiri, cerînd mijlocirea lor pentru toată lumea, pentru cei ce îi slăvesc și mai ales pentru cei ce citească mucenicia lor în cartea aceasta¹⁷³. Precum se vede, acest cuvînt înainte este un model fără egal din punct de vedere literar, un text de înaltă gîndire teologică și mai ales de teologie a martiriului. El constituie un apel la stăruința în dreapta credință, o mustrare pentru cei ce se lepădaseră de ea, o nădejde și o mîngiere pentru cei ce se luptau în vremea aceea împotriva necazurilor și suferințelor din viață. Tuturor el le inspiră tăria de a rezista în credința creștină, de a răbda chinurile care îi așteptau din partea vrăjmașilor credinței, amintindu-le că viața aceasta este o trecere către viața veșnică, o pregătire pentru a întîmpina pe Hristos și pentru a trăi împreună cu El și împreună cu toți sfinții în eternitate.

Cine citește pămîmirile și mucenicia martirilor celor noi descrise în cartea aceasta își dă seama că Sf. Nicodim a scris prologul acesta ca unul care era conștient că și el însuși putea fi în orice moment pus în situația martirilor despre care vorbește cartea alcătuită de el și pe care el o cunoștea din realitatea tragică a epocii și din experiență.

De la pagina 27 a ultimei ediții încep sinaxarele noilor martiri. Primul sinaxar este cel al Sfîntului Ioan de la Suceava, martirizat, precum se știe, în sec. XIV la Ackerman (Cetatea-Albă), de către tătari, osemintele lui fiind aduse în secolul următor de către domnitorul Alexandru cel Bun al Moldovei și depuse la Suceava, unde se păstrează pînă acum¹⁷⁴. Sf. Nicodim, într-o notă, ne spune că sinaxarul acesta a fost tradus din limba slavonă. De altfel, pentru fiecare sinaxar, Sf. Nicodim ne spune de unde este luat textul respectiv, cine este autorul și altele; acolo unde el nu ne dă astfel de informații și unde nu se poate deduce din textul și notele subsidiare cine este autorul, se consideră că sinaxarul este făcut de însuși Sfîntul Nicodim. Dar, precum se știe și din celelalte lucrări enumerate pînă acum, Sf. Nicodim totdeauna îmbunătățește, rectifică sau completa tot ce găsea la alții, ca unul care avea autoritatea și competența să o facă, avînd în vedere marea sa cultură și erudiția sa excepțională pentru epoca lui.

Ca autori ai sinaxarelor din această carte, Sf. Nicodim înșiră pe următorii: «Petru, preot din orașul Sofia» (Bulgaria), Nicolae Malaxos, protopop al orașului Navplion din Peloponez, Teofan al Tesalonicului, Nicolae Kirkos, «înțeleptul și marele teolog», Gheorghie Koresis, Meletie episcop de Kithiron împreună cu Ioan Kariofilis, prea «învățatul» domnul Vasile Xatzikiriakou, Chesarie Daponte, Ieromonahul Ioachim din Paros și preotul Iona din Kavsokalivia (Sf. Munte).

173. *Ibidem*, p. 23—25.

174. Vezi bibliografia rom. despre Sf. Ioan de la Suceava.

Pe lângă sinaxare, *Noul Martirologiu* cuprinde și șapte rinduiești de slujbe. Dintre acestea șase sînt consacrate unor martiri cuprinși în carte, iar ultima are caracter general, ca slujbă de obște consacrată tuturor sfinților neo-martiri. Ca alcătuitori ai acestor slujbe, în afară de Sf. Nicodim, sînt enumerați următorii: Atanasie Iviritul, monahul Nichitas (mai tîrziu mitropolit al insulei Rodos), ierodiaconul Nichifor, «marele retor (predicator) al Marii Biserici», kyr Emanuil și Mihail Evmorfopoulos. De asemenea, Sf. Nicodim ne informează că mai există și alte slujbe în cinstea sfinților neo-martiri, despre care vom vorbi mai pe larg în capitolul despre activitatea Sfîntului Nicodim în domeniul imnografiei bisericești.

Cercetînd asupra paternității acestor scrieri am ajuns la următoarele concluzii: dintr-un număr total de 81 de sinaxare de neo-martiri cuprinși în carte, 46 de sinaxare aparțin, cu cea mai mare certitudine, Sfîntului Nicodim. Precum precizează Sf. Nicodim însuși, două sinaxare sînt prescurtate de el din sinaxarele care existau deja. E vorba de sinaxarul cuviosului Iacov, care, împreună cu doi ucenici ai săi (Iacov diaconul și Dionisie monahul), a suferit martiriul în anul 1520 și sinaxarul Sf. Ioan cel Nou din Ioanina, martirizat în anul 1526¹⁷⁵. Pentru alte două cazuri ne spune doar că despre ele pomeneste Dositei Patriarhul Ierusalimului. E vorba de arhiepiscopul Gavriil și arhiepiscopul Gavriil al Serbiei, martirizați amîndoi la Prousa în anul 1659¹⁷⁶. În alte două cazuri și anume la martiriul Sfîntului Ahmet Kalfa din anul 1682 și al lui Iosif din anul 1686, ne informează că sinaxarele respective sînt anonime¹⁷⁷. Cît privește celelalte sinaxare în afară de cele pomenite pînă acum, Sf. Nicodim ne indică exact autorul și uneori și locul unde se găseau ele mai înainte. Între acestea sînt și două sinaxare traduse din limba slavonă și anume cel al Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, amintit mai înainte, și cel al Sfîntului Gheorghe cel Nou din Sofia, martirizat la 1515¹⁷⁸.

Neon Martirologhion cuprinde sinaxare de sfinți neo-martiri aparținînd mai tuturor Bisericilor ortodoxe naționale: Biserica Sîrbă¹⁷⁹, Biserica Bulgară¹⁸⁰, Biserica Română¹⁸¹ și Biserica din Rusia¹⁸². Astfel cartea Sfîntului Nicodim capătă și un caracter ecumenic panortodox,

175. Nicodim Aghioritul, *op. cit.*, p. 44, nota 2.

176. Despre acești doi arhiepiscopi martiri pomeneste într-adevăr, Dositei în lucrarea sa despre Patriarhia Ierusalimului și Meletie în vol. al III-lea din *Istoria sa bisericească*, fără să se precizeze condițiile în care cei doi arhiepiscopi au suferit moartea martirică.

177. Vezi *Neon Martirologhion*, p. 101 și 104, nota 1.

178. *Ibidem*, p. 29—38 și nota 1.

179. Ca de ex., Gavriil Arhiepiscopul Serbiei, amintit mai înainte și Sf. Gheorghe cel Nou, care a suferit martiriul în anul 1515 în orașul Sofia — Bulgaria (vezi nota următoare).

180. Cum este Sf. Ioan Bulgarul, care a suferit martiriul în anul 1784, la Constantinopol, *Neon Martirologhion*, p. 214.

181. Cum este Sf. Ioan Valahul sau Românul, care a suferit martiriul în anul 1662; *Ibidem*, p. 82 și Sfînta Hrisi, care a suferit martiriul în anul 1795, *Ibidem*, p. 258—261.

182. Cum este de ex., Sf. Pavel Rusul, care a suferit martiriul la anul 1683, *Ibidem*, p. 101—103, și ieromonahul Constantin Rusul, care a suferit martiriul în anul 1743 la Constantinopol, *Ibidem*, p. 130—131.

fiind vorba nu numai de sfinți greci (deși aceștia sînt cei mai mulți) ci și de neo-martiri din întreaga arie a Ortodoxiei căci, cu excepția poporului rus, toate popoarele ortodoxe se găseau atunci sub ocupația otomană și aproape toate erau supuse pericolului desnaționalizării și al descreștinării prin trecerea la mahomedanism datorită opresiunilor exercitate asupra lor, și toate au dat martiri, care au suferit chinuri și moarte mucenicească pentru rezistența la opresiune și la persecuții în păstrarea credinței creștine.

4. — Tot în grupa scrierilor Sfintului Nicodim din domeniul aghiografic putem adăuga și viețile sfinților ale căror scrieri sînt cuprinse în *Filocalia*¹⁸³ și care sînt alcătuite sau revizuite de Sfintul Nicodim, precum afirmă și biograful său Eftimie¹⁸⁴.

5. — Tot o contribuție indirectă la același domeniu al aghiologiei, poate fi socotită și colecția de învățături patristice foarte ziditoare de suflet, cu titlul **Everghetinos**¹⁸⁵.

În textele în care sînt prezentați în această carte unii dascăli ai vieții duhovnicești, găsim uneori anecdote, informații și istorisiri din viețile unor Sfinți Părinți, care sînt modele de viațuire creștinească pentru credincioșii din toate timpurile și locurile; așa este cazul, de exemplu, cu sfinții Varsanufie și Ioan: Sfintul Nicodim a scris sinaxarul vieții lor, dar a compus și slujba în cinstea lor, folosind numai materialul informativ din această carte de învățături duhovnicești ale acestor sfinți¹⁸⁶.

După prezentarea acestor lucrări, căutînd să tragem o concluzie despre importanța activității Sfintului Nicodim în domeniul aghiografic, constatăm că munca depusă de Sfintul Nicodim pentru alcătuirea, diortosirea, îmbunătățirea și editarea sinaxarelor alcătuite de el a fost îndelungată și istovitoare¹⁸⁷. Materialul cercetat și folosit a fost vast, iar extensiunea lucrărilor rezultate a fost mare, însumînd multe mii de pagini. El n-a fost un simplu compilator, ci un cercetător serios care aplica metode cu adevărat științifice, întocmai ca în vremea noastră, în munca sa de revizuire, editare și publicare a cărților ziditoare de suflet pe care le-a scris el însuși sau numai a contribuit la publicarea lor.

Pentru ca să fie mai ușor folosite, el a întocmit, la mai toate cărțile sale, indice sau table alfabetic cuprinzînd chestiunile principale tratate în lucrările sale ori numele sfinților ale căror vieți sînt cuprinse în această lucrare, metodă care se folosește în chip curent în toate studiile și lucrările similare în teologia contemporană.

Opera Sfintului Nicodim în domeniul Sinaxaristis-ului este o adevărată enciclopedie aghiografică, deoarece el pune în serviciul sina-

183. Despre *Filocalia* a se vedea la paginile și notele respective din lucrarea de față, p. 34—40.

184. Eftimie, *op. cit.*, p. 640.

185. Despre cartea aceasta vezi la p. 40 din lucrarea de față.

186. Mai pe larg, despre acești doi sfinți și despre învățatura lor, vezi la p. 68—70 din această lucrare.

187. Vezi, de ex., scrisoarea nepublicată a Sfintului Nicodim către Grigorie al V-lea, patriarhul Constantinopolului, unde Sf. Nicodim spune direct că el s-a oboșit lucrînd doi ani numai la alcătuirea *Sinaxaristis*-ului, Theoclitos, *op. cit.*, p. 302—303.

xarelor și al vieților de sfinți, pe care le scrie, foarte multe informații, mai ales din literatura patristică ca de ex. predicile, omiliile și cuvintele de învățătură ale Sfinților Părinți la diferite praznice și la sărbătorile sfinților, etc.

Pentru epoca sa el a fost un începător, un precursor și model, care va fi imitat de mulți urmași în muncă și preocupări. Rezultatele muncii sale neobosite și vaste în domeniul aghiografic sînt încă valabile și astăzi, deși în unele amănunte ele vor fi depășite de cercetările și studiile ulterioare de hagiografie.

Vom încheia acest capitol cu cîteva observații asupra stilului în care au fost scrise sinaxarele, nu numai în epoca și în opera Sfintului Nicodim, ci și mai înainte de el, și pe care l-a respectat într-o mare măsură și Sf. Nicodim și care este păstrat încă în colecțiile de sinaxare sau în Mineiele tuturor Bisericii ortodoxe. Precum este știut, o mare parte din conținutul oricărui sinaxar o constituie lauda sfintului sau a praznicului precum și unele referințe la condițiile sociale în care au trăit sfinții respectivi și care erau cu totul deosebite față de cele din epoca noastră. Astfel, sfinții respectivi apar, de regulă, ca niște persoane din trecutul îndepărtat al istoriei Bisericii, iar sfințenia lor ca ceva inaccesibil oamenilor din zilele noastre. Dar, precum se știe, contemporanii noștri trăiesc în condiții de viață cu totul diferite. Nu s-a schimbat structura psihologică a omului, ci numai mediul social în care trăiește omul contemporan contactul cu Dumnezeu.

Aceasta nu înseamnă că trebuie să lăsăm la o parte sinaxarele existente, ci să luăm din ele spiritul creștin care a însuflețit pe eroii sfinți ai sinaxarelor și să-l transplantăm omului actual în condițiile lui specifice de viață, Spiritul acesta îmbrăcat în forme noi de expresie, adaptat omului fiecărei epoci, va rămîne totdeauna valabil, pentru că în esența lui are rădăcini în Sf. Evanghelie și în exemplul de viață divino-uman pe care ni l-a dat în timpul trăirii sale pe pămînt Domnul nostru Iisus Hristos.

CAPITOLUL III

CĂRȚI CU CONȚINUT PASTORAL

1. Cea mai importantă carte de interes pastoral, de mare folos pentru preoți, este **Exomologhitarion** (Ἐξομολογητάριον) sau manual de Spovedanie, cunoscut în traducerea românească mai ales sub titlul de *«Carte foarte folositoare de suflet, împărțită în trei părți»* etc. Sf. Nicodim intenționa prin aceasta să ofere preoților duhovnici, din timpul său un îndrumător referitor la Spovedanie.

Prima parte privește persoana duhovnicului enumerînd calitățile necesare acestuia. Astfel Sf. Nicodim atrage atenția duhovnicului asupra Tainei Mărturisirii și importanța ei pentru viața duhovnicească a credincioșilor, pentru care duhovnicul devine un modelator și educator sufletesc.

Partea a doua a cărții cuprinde canoanele Sfintului Ioan Postitorul (Ajunătorul), explicate și comentate de Sf. Nicodim.

Partea a treia se adresează penitenților cu scopul de a-i instrui și a-i lămuri asupra importanței acestei Taine a Spovedaniei pentru viața lor spirituală.

Monahul Theoclitos, referindu-se la *Exomologhitarion-ul* Sfintului Nicodim, zice: Prin cartea aceasta Sf. Nicodim s-a dovedit un mare psiholog, un corect interpret al epitimii, al sfintelor canoane, un cald apologet al Tainei Pocăinței, un izvor de cunoștințe despre epitimii și canoane, un experimentat învățător pentru călugări, clerici și mireni. În felul cum se adresează atât duhovnicului cât și penitentului, el se comportă ca un frate, ca un părinte, ca un fiu și avînd o mare putere de convingere, folosind o mare bogăție de argumente.

Puterea de convingere și harul care se împlinesc în scrisul acestui sfînt bărbat, sînt așa de cuceritoare încît, fără să vrem, ne aducem aminte de ceea ce scrie Eftimie, biograful său: «Toți cei ce erau apăsați de păcate lăsau pe arhierii și pe duhovnici și alergau la acest smerit Nicodim, ca să-și găsească vindecarea și mîngîierea sufletului; veneau nu numai viețuitori din mînăstiri, din schituri și din chilii, dar și mulți creștini din diferite localități ca să-l vadă pe Nicodim și să se mîngîie pe lîngă el în necazurile lor...»¹⁸⁸. Unii cercetători susțin că atât în fondul de idei cât și în modul de expunere cartea aceasta vădește o oarecare influență a teologiei apusene¹⁸⁹. Se poate într-adevăr admite aici o înriurire a teologiei scolastice apusene dar aceasta numai în ceea ce privește tratarea sistematică și distribuirea subdiviziunilor tratate, cu scopul de a se face mai ușor înțeles și accesibil poporul simplu căruia Sf. Nicodim se adresa.

2. De numele Sfintului Nicodim este legată și cartea intitulată **Carte de mult folos sufletesc despre împărtășirea deasă cu Prea Curatele Taine ale lui Hristos, etc.** (Βιβλίον ψυχωφελέστατον περί της συνεχοῦς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ Μυστήριων).

Ideile acestei cărți sînt cuprinse și în cartea intitulată **Mărturisirea de credință** (Ὁμολογία Πίστεως) care apare la Veneția în anul 1819. Aceasta este un fel de apologie, prin care Sf. Nicodim urmărește să convingă pe adversarii săi despre credința sa curat ortodoxă. În acest scop dezvoltă anumite teme (vezi p. 41) între care și Taina Sfintei Euharistii.

Deoarece ambele cărți se referă la problema despre neconținutul împărtășire cu Prea Curatele Taine ale lui Hristos, considerăm că putem să le prezentăm pe amîndouă în același timp.

Sf. Nicodim a dat o deosebită importanță acestor cărți deoarece tema tratată în ele este fundamentală pentru folosul spiritual al credincioșilor atât pentru epoca sa, cât și pentru toate timpurile.

În această prezentare vom insista mai mult asupra primei cărți intitulată *Despre împărtășirea deasă*. Înainte de a intra în analiza conținutului ne vom ocupa de paternitatea cărții, paternitate mult dezbătută de cercetători fără însă ca cei mai mulți să ajungă la o concluzie justă. Cel care a rezolvat această problemă a paternității este călu-

188. Theoclitos, *op. cit.*, p. 181—182.

189. Vezi de ex., N. Zaharopoulos, *op. cit.*, p. 478.

gărul Theodoritos de la Athos, într-un studiu special apărut acum zece ani ¹⁹⁰.

Cartea *Despre împărtășirea deasă* a fost scrisă în anul 1772 de monahul Neofit Kafsocalivitis ¹⁹¹ în orașul Brașov din Transilvania. Lucrarea a rămas în manuscris pînă la publicarea ei de către monahul Theodoritos, mai sus amintit. (Vezi Biblioteca Academiei Române, *Codicele*: nr. 988, ff. 225 a — 261 b și 192, ff. 19 a — 60 b). În anul 1777 s-a tipărit anonim la Veneția, de tipograful Glyki din Ioanina, și intitulată *Enhiridion, de un anonim, referitor la datoria creștinilor de a se împărtăși mai des cu Sfintele Taine (în special Sf. Euharistie), care se editează pentru prima dată sub cheltuiala prea cinstiului și iubitorului de Hristos, domnul Dimitrie închinător din Drista...*» (Ἐγχειρίδιον Ἀωνόμου τινὸς Ἀποδεικτικὸν περὶ τοῦ ὅτι χρεωστοῦσιν οἱ χριστιανοὶ συχνότερῶς νὰ μεταλαμβάνωσι τὰ θεῖα μυστήρια. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν δαπάνῃ τοῦ τιμιωτάτου καὶ φιλοχρίστου κυρίου Δημητρίου προσκυνητοῦ τοῦ ἐκ Δρύστος, ἀφοῦ. Παρὰ Νικολάφ Γλυκεὶ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con licenza dei superiori).

Majoritatea cercetătorilor ignorînd, uneori fără motive serioase ¹⁹², opera pomenită a lui Neofit Kafsocalivitis, au socotit opera aceasta (ed. din 1777) ca și cum ar fi originală și aparținînd vestitului mitropolit Macarie al Corintului ¹⁹³. N-au lipsit și cei care au susținut că ediția din 1777 nu aparținea lui Macarie, ci lui Neofit Kafsocalivitis ¹⁹⁴.

Monahul Theodoritos prezintă în studiul său și manuscrisul nepublicat a lui Neofit Kafsocalivitis din 1772 (aflat la Academia Română) și ediția din anul 1777.

Astfel se dovedește că cel de al doilea text (ed. 1777) nu este altceva decît o traducere a primului text (în manuscris din 1772) făcută de un anonim.

Antonie Vartoli tipărește la Veneția, în anul 1783, *Cartea foarte folositoare de suflet despre împărtășirea neconținută cu Prea Curatele*

190. Theodoritos Monahul Aghioritul, Νεόφυτος Διάκονος Καυσοκαλιβίτης, περὶ τῆς συνεχοῦς θεοῦ Μεταλήψεως (*Despre împărtășirea deasă*, text needitat — comentariu, Atena, fără anul apariției).

191. Unul dintre cei mai mari învățați călugări atoniți din sec. XVIII; născut în orașul Patra din Peloponez, în anul 1731 (?). Evreu convertit la creștinism, după ce își face studiile vine la Sf. Munte unde se călugărește și rămîne la Schitul Kavsokalivia. Între timp, a funcționat ca profesor sau chiar director la diferite școli din țară. În anul 1760 părăsește definitiv Athosul, pentru că izbucnise deja disputa așa-zisă a «colivelor», la care a participat și el fiind primul susținător fierbinte al ideilor tradiționaliste ale călugărilor porecliți de adversarii lor «colivari». În anul 1768 vine la București unde tipărește lucrarea intitulată *Gramatica*. Între anii 1770—1773 se află în orașul Brașov din Transilvania, unde a scris opera sa: *Despre împărtășirea deasă*. Apoi se stabilește în București, unde obține un post de profesor la Școala Sf. Sava. Moare tot în București, în 1784. Opera sa, editată și needitată, cuprinde cîteva volume, Theodoritos Monahul, *op. cit.*, p. 15—17 și notele respective.

192. Vezi H. Tzogas, *op. cit.*, p. 125.

193. L. Petit, *Macaire de Corinthe*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. IX (2), 1927, col. 1451; V. Grumel, *op. cit.*, col. 486; Le Guillou, *L'Athos et la vie eucharistique*, în *Le millénaire du Mont Athos (963—1963)*, vol. II, p. 112, la Theodoritos Monahul, *op. cit.*, p. 26, nota 12; V. Skouteris, *Macarie Notaras*, în grecește, Atena, 1957, p. 43—44; C. Papoulidis, *Nicodème l'Hagiorite (1749—1809)* în «Θεολογία», 1967, p. 104; Idem, *Macarie Notaras (1731—1805)*, în grecește, Atena, 1794, p. 56—57; și 132, p. 93; N. Zaharopoulos, *op. cit.*, p. 478 — Gh. Veritis, *op. cit.*, p. 101.

194. Theoclitos, *op. cit.*, p. 110.

Taine ale lui Hristos, fără a menționa însă autorul. Curînd după tipărire însă, paternitatea cărții a fost legată de numele unor mari cărturari din epoca respectivă și anume ale sfinților Macarie, mitropolit al Corintului, și Nicodim Aghioritul. Cartea a avut, după ediția din 1783, alte două ediții sub îngrijirea călugărului atonit C. Dukakis (în anii 1887 și 1895) și încă două ediții scoase de casa de editură S. Schinas la Volos (ultima fiind cea din 1971).

Referitor la autorul ediției din 1783, părerile cercetătorilor sînt variate¹⁹⁵. Noi credem că ediția aceasta are fără îndoială pecetea marelui Nicodim Aghioritul. O oarecare colaborare cu Macarie, mitropolitul Corintului, nu poate fi exclusă, pentru că acești doi bărbați se interesau de aceleași probleme teologice și duhovnicești și au colaborat de multe ori la publicarea unor cărți teologice și duhovnicești. Însă, fără îndoială, în ediția din 1783, este evidentă influența pe care o exercită asupra ediției din 1777, determinînd conținutul ei. Între aceste două ediții nu sînt deosebiri de fond, ci numai de forma și de sistematizarea materialului. În ediția din 1777 este folosită mai mult metoda dialectică, necesară pentru a prezenta o problemă controversată, cum a fost problema primirii frecvente a Sfintei Împărtășanii. În ediția din 1783 avem un material mai bogat cu multe trimiteri și fragmente întregi din Sfinții Părinți și scriitori bisericești referitoare la Taina Sfintei Împărtășanii și a primirii ei neconținute. Materialul este împărțit în trei părți. Prima parte este consacrată Rugăciunii Domnești (Tatăl Nostru). A doua parte și a treia se referă la necesitatea împărtășirii neconținute și combate părerile contrare, prin folosirea textelor patristice, care susțin împărtășirea neconținută, după cum se tratează și în ediția din 1777. Ca extensiune ediția din 1783 este de două ori mai mare decît cea din 1777¹⁹⁶.

După aceste lămuriri introductive, trecem la prezentarea cărții, folosind ediția din 1783, care este mai sistematică și mai bogată și care, precum vom vedea, poartă pecetea operelor marelui cărturar atonit Sf. Nicodim Aghioritul. Pe prima pagină figurează titlul lucrării, autorul și edițiile de pînă atunci. Pe a doua pagină există o icoană a Mîntuitorului care are subtitlul «Pantocratorul» — (se știe că Sf. Nicodim a trăit și în părțile mînăstirii Pantocrator din Sf. Munte) — iar mai jos un citat din Sf. Ioan Gură de Aur : «Timpul (potrivit) pentru Sfînta

195. Primul care a vorbit despre mitropolitul Macarie ca autor al ediției din 1783 a fost Athanasios Parios (vezi *Viața Sfîntului Macarie scrisă de el însuși*, în Sinaxar, pe luna aprilie, ed. a III-a, Atena, 1968, p. 307). Alții, precum L. Petit, V. Grumel, C. Papoulidis, N. Zaharopoulos, susțin că ediția din 1783 este făcută de Sf. Nicodim Aghioritul. De fapt însuși Sf. Nicodim în cartea sa *Mărturisire de credință*, p. 84 confirmă preocuparea sa legată de cartea specială *Despre împărtășirea deasă*.

196. Nicodim Aghioritul, *Carte foarte folositoare de suflet, despre împărtășirea deasă cu Preacuratele Taine ale lui Hristos*. Volos, 1971, p. 29—37. Menționăm aici drumul parcurs de această lucrare de la apariția ei :

a) Manuscrisul aflat în Biblioteca Academiei Române, scris de Neofit Kavso-livitul, în anul 1772 ; Brașov. b) Ediția din 1777, Veneția, de către un anonim este o traducere liberă din manuscrisul mai sus pomenit ; c) ed. 1783, Veneția, făcută tot de un anonim, (atribuită Sf. Macarie sau Sfîntului Nicodim) ; d) După ed. 1783, C. Dukakis, scoate 2 ediții (1887, 1895). e) Editorul S. Schinas, Volos, tipărește după ediția din 1895 două ediții, ultima fiind din anul 1971.

Împărtășire nu este sărbătoarea și praznicul, ci curățirea conștiinței și viața curată și precum cel ce n-are nici-o piedică poate să se împărtășească și în fiecare zi, așa și cel ce alunecă în păcate și nu se pocăiește, nici la sărbătoare nu poate să se împărtășească. Pentru că nu aduce ușurarea de păcate faptul că se împărtășește cineva în mod nevrednic odată pe an. Obiceiul acesta aduce și mai mare pedeapsă». În cele două pagini, care urmează, există o scrisoare către Sf. Sinod al Bisericii grecești trimisă de monahul C. Dukakis și răspunsul Sinodului prin care se aprobă retipărirea cărții la anul 1887. În continuare se redă un fragment din Evanghelia după Sf. Ioan și anume: «Adevărat, adevărat, zic vouă, dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sîngele Lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu are viață veșnică și pe el îl voi învia în ziua cea de apoi. Trupul Meu este adevărată mîncare și sîngele Meu, adevărată băutură. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu rămîne întru Mine și Eu întru El» (cap. 6, 53—56). La aceeași pagină, mai jos, există textul canonului 9 apostolic care osîndește pe cei care intră în Biserică, participă la Sf. Liturghie, însă nu stau pînă la sfîrșit și nu se împărtășesc, fără un motiv opritor al împărtășaniei. La paginile 6—7 există un fragment din scrisoarea patriarhului Ecumenic Grigorie al V-lea, cu data de 7 august 1819, semnată și de alți mitropoliți din scaunul Patriarhiei Ecumenice, și care intenționa să aducă pace la Sf. Munte unde erau situații dificile din cauza izbucnirii «certei despre colive». În scrisoarea aceasta (enciclică), patriarhul vorbește și despre problema împărtășirii, care era în cauză, alături de problema parastaselor care trebuie făcute numai sîmbătă (după unii) sau și duminică (după alții).

Referitor la sfînta împărtășire, prin scrisoarea aceasta, se dă următoarea reglementare: oricine poate să se împărtășească, în orice timp, fără să țină cont de obiceiul, existent atunci, de a se împărtăși odată pe o perioadă de 40 de zile, singura «condiție» fiind pregătirea cuvenită prin spovedanie, prin învoirea duhovnicului și prin conștiință curată. Orice discuție sau ceartă privitoare la problema aceasta este interzisă și nu aduce nici un bine Bisericii, iar cine va aduce discuții și controverse referitoare la problema colivelor sau a Sfintei împărtășiri va fi pedepsit. În continuare la p. 8—10 găsim un prolog scris de Sf. Nicodim Aghioritul, care cuprinde învățături frumoase și înalte cu privire la tema Sfintei Împărtășanii. În acest Cuvînt înainte Sf. Nicodim face o comparație între poporul vechi, adică poporul lui Israel, și poporul creștin, și între hrana de atunci (mana), prin care a fost hrănit poporul lui Israel și hrana pe care ne-o oferă Hristos, prin Sfîntul Său Trup și Sfîntul Său Sînge. Hrana noastră este incomparabil superioară față de cea dată evreilor, în pustie, așa cum este incomparabil superioară realitatea față de închipuire.

Creștinii din primele veacuri se hrăneau cu Sfînta Împărtășanie foarte des, așa cum și evreii se hrăneau cu mana căzută din cer în fiecare zi. Numai atunci încetau vechii creștini de a se hrăni cu Sfînta Împărtășanie cînd ajungeau la hotarele Ierusalimului ceresc, în împărția cerurilor, unde se vor împărtăși «mai adevărat», cu prezența directă a lui Hristos. Dar noi, creștinii de azi — zice Sf. Nicodim — mi

se pare că imităm pe evreii aceia nerecunoscători, care, din lăcomie, pofteau cărnurile și alte mâncăruri din Egipt, disprețuind în același timp mana căzută din cer trimisă de Dumnezeu. Și noi, preferînd poftele și plăcerile trupești, neglijăm și disprețuim hrana cerească a Sfintei Împărtășanii. «Deci primiți, cititori iubitori de Hristos, cartea aceasta și să o citiți și să imitați pe acești vechi creștini care se împărtășeau des, ca să primiți și voi darurile care se dau prin Sfînta Împărtășanie și care sînt pacea sufletească și bucuria duhovnicească.

Apoi, C. Dukakis regretă că situația cu privire la Sfînta Împărtășanie, la sfîrșitul secolului XIX nu se schimbase mult, comparativ cu vremea Sfîntului Nicodim (ediția din 1783).

Editorul S. Schinas (ediția 1971) scrie și el un *Cuvînt înainte*, amintind edițiile anterioare și vorbind și el despre problema împărtășirii frecvente, aducînd citate din studiul pomenit al monahului Theoclitos, care încerca să prezinte o privire asupra concepției Sfîntului Nicodim referitoare la împărtășirea neconținută. La p. 17—19 găsim un *Cuvînt înainte*, unde se vorbește pe scurt despre crearea omului; se face, de fapt, o scurtă antropologie; se vorbește despre păcatul strămoșesc și despre opera iconomiei dumnezeiești și, la sfîrșit, se dă o prezentare sumară a conținutului cărții de față. Între paginile 20—44, în prima parte a cărții, găsim explicare a Rugăciunii Domnești. Autorul arată că a introdus în cartea aceasta comentariul Rugăciunii Domnești, pentru că rugăciunea aceasta, prin conținutul ei, constituie un mijloc de pregătire duhovnicească înainte de Sfînta Împărtășanie. Am observat că în comentariul acesta domină aspectul îndemnător-catehetic, cu multe exemplificări și referințe din viața zilnică a credincioșilor. Interesantă este interpretarea cererii a cincea, adică: «piinea noastră cea spre ființă, dă-ne-o nouă astăzi». Pentru cererea aceasta se dau trei interpretări sau semnificații. Prima este cea legată de lucrurile materiale necesare trupului adică hrana, îmbrăcăminte, etc., toate acestea fiind necesare trupului întreținerea omului și pentru viața cotidiană. A doua interpretare a acestei cereri este cuvîntul lui Dumnezeu care este hrana sufletului. A treia explicare este cea despre Trupul și Singele Domnului, pentru care insistă mai mult autorul nostru, aducînd și păreri ale altora și texte patristice alături de textele scripturistice. De la p. 45 înainte și pînă la p. 77 se întinde partea a doua a lucrării care este și cea mai importantă, pentru că în ea se tratează în trei capitole, într-o formă afirmativă-pozitivă, problema împărtășirii neconținute.

Primul capitol al acestei cărți se deschide cu întrebarea-titlu: «*Este necesar să se împărtășească creștinii ortodocși cu dumnezeiescul Trup și Sînge al Domnului nostru?*» și răspunde, pe larg, că creștinii ortodocși sînt datori să se împărtășească cu Prea Curatul Trup și Sînge al lui Hristos», pentru patru motive: 1) Sfînta împărtășire este o poruncă a lui Dumnezeu, care trebuie îndeplinită, conform textelor din Sfînta Scriptură: Ioan 2, 51; 6, 53; Luca 22, 19, 2). Sfînții Apostoli au respectat porunca Mîntuitorului și astfel, primii creștini ai Bisericii primare se împărtășeau la fiecare adunare liturgică (Fapte 2, 42), iar mai tîrziu această practică de împărtășire frecventă a fost poruncită și de

canoanele Sfinților Apostoli, anume, canoanele 8 și 9 apostolice, precum și can. 2 al sinodului local din Antiohia. 3) Al treilea motiv care, de asemenea, impune împărtășirea *ipso facto* este forma, conținutul și scopul în care se săvârșește Sf. Liturghie care, prin toate elementele din care este alcătuită (cântări, rugăciuni, acte liturgice), îndeamnă la împărtășirea credincioșilor. 4) Al patrulea motiv este că însăși Sfânta Împărtășanie obligă pe creștini să se împărtășească des, pentru că aceasta este hrana indispensabilă vieții duhovnicești a omului întreg și mijlocește o creștere continuă a vieții spirituale a credincioșilor.

Capitolul al doilea se conturează sub o altă întrebare-titlu: *Este de folos și aducătoare de mîntuire împărtășirea neconținută cu Sfintele Taine?* și desfășoară de asemenea un larg răspuns în care se arată că împărtășirea cu Prea Curatele Taine pentru viața sufletului și trupului este de mare folos pentru că, creștinul înainte de a se împărtăși, se pregătește prin spovedanie la duhovnic, prin curățirea de gîndurile rele, prin trezire și luare aminte spre paza împotriva patimilor sufleștești și trupești, prin post și abținere de la orice plăcere și prin rugăciune și fapte bune. Toate acestea constituie o atmosferă de curățire sufletească și trupească, o pregătire a locașului unde va locui, prin sfînta împărtășire, Domnul nostru Iisus Hristos. Iar după împărtășire, cine mai poate enumera darurile dumnezeiești care vin înlăuntrul omului care se împărtășește cu Trupul și Sângele lui Hristos? Aici autorul nostru aduce multe citate scripturistice și patristice, ca de exemplu, de la Sf. Grigorie Teologul, Sf. Efrem Sirul, Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Teodor Studitul, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Hrisostom, Clement al Alexandriei, care vorbesc prin cuvinte înalte despre efectele Sfintei Împărtășanii asupra omului credincios, care se împărtășește după cuvenita pregătire cu «Prea Curatele și Nemuritoarele și de Viață Făcătoare ale lui Hristos Taine». În felul acesta credinciosul meditează și după împărtășire asupra darurilor de a căror primire s-a învrednicit și totodată, avînd în vedere că, după un anumit timp, iarăși se va învrednici de împărtășire cu Sfintele Taine ale lui Hristos care-i cere iarăși pregătirea cuvenită, trăiește într-o atmosferă duhovnicească de trezvie, de atenție față de vrăjmașul omului, diavolul, și față de păcat care aduce moartea spirituală a omului. Deci viața creștinului, fiind plasată între Sfînta Împărtășanie de care s-a învrednicit și cea de care se va învrednici, este o viață care se acordează cu înalta chemare a omului de a fi părtaş lui Dumnezeu și de a deveni membru viu al trupului tainic al lui Hristos, Biserica.

Capitolul al treilea începe tot cu o întrebare-titlu: *Dacă amîină cineva să se împărtășească, decurge din aceasta mare pagubă?* Răspunzînd, autorul arată că, dacă Sfînta Împărtășanie este de mare folos pentru creștini, după cum s-a demonstrat mai înainte, atunci neîmpărtășirea sau amînarea împărtășirii cu Sfîntul Trup și Sânge al lui Hristos face ca creștinul să fie lipsit de darurile minunate și de roadele mîntuitoare și de viață făcătoare care se revarsă peste el prin Sfînta Împărtășanie.

De la pagina 78 înainte pînă la pagina 119, autorul încearcă să respingă cu multe argumente din Sfînta Scriptură, din Sfinții Părinți și

din practica vieții Bisericii, mai ales din epoca primară a Bisericii, părerile contrare privitoare la împărtășirea neconținută. Aceste păreri sînt grupate în total în 13 *obiecțiuni* (ἐνστάσεις). Credem că nu este nevoie să le prezentăm amănunțit, pentru că, deja, prin cele spuse pînă aici problema este epuizată.

În concluzie însă, putem spune următoarele, în legătură cu împărtășirea frecventă :

a) *Sfîntul Nicodim favoriza o împărtășire cît mai frecventă, deasă.* El se exprimă cu multă durere sufletească împotriva practicii de împărtășire rară a credincioșilor, pe care o vede ca un semn de împuținare spirituală și de răceală sufletească. De aceea aduce multe argumente spre a convinge la o împărtășire cît mai deasă.

b) *La Sfîntul Nicodim împărtășirea neconținută este legată indispensabil de pregătirea duhovnicească cuvenită.* Pentru aceasta descrie amănunțit pregătirea pe care trebuie să o facă cel ce se împărtășește.

La cele spuse pînă aici, noi am adăuga și un al treilea punct :

c) *Creștinul trebuie să caute și să alocagă un duhovnic adevărat și să ceară sfatul duhovnicului său, pentru că numai acesta știe să rînduiască «regimul» special pentru fiecare credincios în parte referitor la Sfînta Împărtășanie.*

Sfînta Împărtășanie este și medicament de întărire sufletească, dar și un fel de stimulent care să-l îndemne și să-l ajute pe credincios a depune o rîvnă și a se angaja într-o luptă din ce în ce mai mare pentru a spori și viața duhovnicească.

Duhovnicul bun și adevărat, prin înțelepciunea sa, prin dreapta socoteală și urmărind folosul sufleteș al credincioșilor, va rîndui, cu frică de Dumnezeu și cu dragoste, cele trebuitoare pentru fiecare credincios pentru că, fiecare credincios este un caz aparte și trebuie tratat separat în privința aceasta și cu mare atenție.

Deci, omul trebuie ajutat să crească duhovnicește și, potrivit stării lui duhovnicești, trebuie să se împărtășească în mod progresiv cît mai des, pentru ca să nu fie lăsat să se înstrăineze de Sfintele Taine, căzînd, astfel, în mîinile diavolului ; iar sporind duhovnicește, credinciosul este ajutat, prin Sfînta Împărtășanie, să sporească mereu și să nu stagneze nici o clipă, pentru că stagnînd va începe să și cadă. În orice caz el trebuie să asculte sfatul duhovnicului său, care trebuie să-l ajute spre curățire neîncetată și spre o cît mai frecventă împărtășire.

Ca să conchidem pe scurt, am zice : *(Trebuie) o împărtășire cît se poate de deasă, cu cuvenita pregătire după sfatul duhovnicului.*

CAPITOLUL IV

CĂRȚI CU CONȚINUT CANONIC, LITURGIC ȘI DISCIPLINAR

O carte de interes multiplu pentru slujitorii bisericești este cea cu titlul : *Pidalion* (Πηδάλιον). De fapt, este bine știut că *Pidalionul*, colecția canoanelor, constituie o carte canonică în primul rînd. Dar este iarăși

incontestabil că multe canoane se referă la probleme disciplinare, liturgice și pastorale din viața Bisericii. Unele confirmă, sancționează sau aprobă uzuri sau rituri care, la vremea promulgării canoanelor erau în discuție; altele dimpotrivă, interzic practici care nu erau în conformitate cu rînduielile îndeobște recunoscute ale cultului bisericesc; așa sînt, de exemplu, cele mai multe dintre hotărîrile sinodului local de la Laodiceea (a doua jumătate a sec. IV), precum și unele canoane ale Sinodului V—VI ecumenic (quini-sext, 692); altele reglementează unele aspecte disciplinare din viața morală a credincioșilor, îndrumînd pe păstori de suflare în activitatea lor de conducători ai turmei duhovnicești. Un mare număr de canoane cuprind de asemenea hotărîri ale Sinoadelor ecumenice, ale unor sinoade particulare sau ale unora dintre marii Părinți și păstori ai Bisericii din epoca patristică, cu privire la epitimii care trebuie date de duhovnic penitenților, la spovedanie, pentru diferite păcate. Acestea constituie deci un dreptar sau un instrument de lucru indispensabil în activitatea pastorală a preoților. Așa sînt, de exemplu, canoanele Sfîntului Vasile cel Mare, ale Sfîntului Timotei al Alexandriei și ale Sfîntului Ioan Postitorul, patriarhul Constantinopolului. De mare interes științific sînt și acum numeroasele note explicative adăugate de Sf. Nicodim la comentariile canoanelor de interes liturgic și pastoral, care privesc diferite probleme de istoria sau interpretarea cultului bisericesc.

Astfel, o mare parte din aceste note se referă la funcțiunile sau îndatoririle liturgice ale clerului propriu-zis și ale clericilor inferiori, de odinioară și de azi. Așa, de exemplu, despre *ipodiaconi* el precizează că este deosebire între *slujitori* bisericești în sens larg (ὁ ὑπηρέτης) și *ipodiaconi*. În epoca veche a Bisericii, ne spune Sf. Nicodim, existau numeroși clerici inferiori, stînd în afara clerului, cum erau de ex. *ostiarii* (ușieri sau portarii), exorciștii care citeau exorcismele din rînduiala botezului ș.a. De la o vreme, serviciile în legătură cu pregătirea și păstrarea vaselor sfinte și a veșmintelor au fost lăsate pe seama ipodiaconilor precum ne arată Gavriil, episcopul Filadelfiei, și Sfîntul Simeon al Tesalonicalui. Citind în acesta din urmă, la comentariul canonului 15 al Sinodului VI ecumenic, Sfîntul Nicodim arată încă ce servicii îndeplineau, în cadrul cultului, ipodiaconii în vremea sa ¹⁹⁷.

Despre *diaconițe* Sfîntul Nicodim ne spune că, deși după canonul 14 al Sinodului VI ecumenic și canonul 15 al Sinodului IV ecumenic, ele sînt *hirotonite*, din Constituțiile Apostolice (cartea 3, cap. 9) se vede că ele nu aveau o slujire ca diaconii în sfîntul altar, ci aveau de îndeplinit oficii în afara altarului, sau anumite misiuni potrivite femeilor, ca de exemplu ungerea cu untdelemnul sfințit care constituia de fapt ocupația lor principală în cadrul cultului.

În anumite cărți, spune Sfîntul Nicodim, hirotesia diaconițelor se făcea prin plecarea capului ei și prin punerea mîinilor arhiereului, care o binecuvînta făcînd trei cruci și rostind cîteva rugăciuni. În continuare, el ne dă în linii generale rînduiala «hirotonirii» diaconițelor, așa cum este descrisă la Matei Vlastaris și care se desfășura în felul următor:

197. Vezi *Pidalion*, ed. a VIII-a, Atena, 1976, nota 1, p. 232—234.

diaconițele aveau capul acoperit cu un «maforion» cînd arhiereul rostea formula «Dumnezeiescul har...»; ele nu-și plecau genunchiul, cum făceau diaconii, ci își plecau numai capul. Apoi arhiereul le puneă pe grumaz, sub «maforion», orarul diaconesc cu ambele sale capete atîrnînd în față; acesta era întregul ritual de «hirotonire» al diaconițelor, care ritual însă nu a fost păstrat de Biserică. Acestor diaconițe nu le era permis să participe la slujirea Tainelor, nici nu țineau în mîini ripide ca diaconii lîngă Sfînta Masă, ci se împărtășeau după diaconi, iar după ce arhiereul împărtășea pe credincioșii laici, ele luau potirul din mîinile arhiereului și îl depuneau pe Sfînta Masă, fără să împărtășească ele însele pe vreunul dintre credincioși. Mai tirziu, au fost oprite de către Sfinții Părinți să mai intre în altar și să mai facă serviciile pomenite, din cauza stării lor de neputințe trupesti, caracteristice femeilor, cum notează Matei Vlastaris¹⁹⁸. Rolul lor s-a redus, în cadrul Bisericii, la servicii de caritate creștină.

La interpretarea canonului 21 al Sinodului local din Laodiceea, Sfințul Nicodim are prilejul să vorbească despre *diaconicon*, adică locul unde se păstrau sfintele vase, veșminte și alte obiecte liturgice, și care uneori se confunda cu *proscomidiarul* unde se pregăteau Darurile pentru Sf. Liturghie¹⁹⁹.

La interpretarea canonului următor are ocazia să expună diferitele teorii cunoscute despre etimologia și semnificația cuvîntului *orar* (oracionul), denumirea unuia dintre veșmintele diaconului. El ia interpretările respective de la Sf. Simeon al Tesalonicului, de la Eustratie Argentinis și de la alții²⁰⁰. La interpretarea canonului 23 al Sinodului VI ecumenic, Sf. Nicodim ne dă o mulțime de texte patristice în legătură cu funcțiile liturgice ale diaconilor²⁰¹.

Astfel de informații de interes liturgic găsim, de altfel, și în alte cărți ale Sf. Nicodim. Astfel în cartea *Despre păzirea celor cinci simțuri*, el explică pentru ce se pune Sf. Evanghelie pe capul candidatului la slujba hirotonirii în arhiereu, citînd pe Sf. Ioan Hrisostom și pe Dionisie Pseudo-Areopagitul²⁰². De asemenea o tilcuire despre simbolismul *omoforului* arhieresc găsim în cartea *Epitome din psalmi*²⁰³.

Un loc larg acordă Sf. Nicodim interpretării dogmatice și simbolice a riturilor din slujba Botezului și în special a ritului central, adică întreita cufundare a pruncului în apa sfințită din cristelniță. El dă aici interpretarea clasică și normativă a întreitei cufundări — adică retrăirea morții și învierii Mîntuitorului, folosind pentru aceasta numeroase texte

198. Vezi *Pidalion*, nota 1, p. 149—150 la comentariul canonului 19 al Sinodului VI ecumenic. Descrierea Hirotoniei diaconițelor după Matei Vlastaris este aproape la fel cu rînduiala descrisă în *Evhologhionul* lui Goar (vezi ediția 1713, Veneția).

199. *Ibidem*, nota 1, p. 429.

200. *Ibidem*, nota 2 la canonul 22 al sinodului local din Laodiceea.

201. *Ibidem*, p. 238, nota 1. Practica aceasta se mai păstrează în Biserica greacă (diaconul împărtășește pe credincioși), în altele nu se mai păstrează (cum este în Biserica Ortodoxă Română).

202. Nicodim Aghioritul, *Despre păzirea celor cinci simțuri*, Volos, 1969, p. 153—154.

203. N. Pavlapoulos, *op. cit.*, p. 127.

patristice din principalii interpreți ai Botezului : Pseudo-Dionisie Areopagitul, Sf. Chiril al Ierusalimului, Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nissa, Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Ioan Damaschinul, Sf. Grigorie Palama ș.a.²⁰⁴. Cu aceeași bogăție de ilustrări biblice și patristice explică el exorcismele de la Botez²⁰⁵, locul săvârșirii Botezului (care trebuie să fie de regulă la biserică)²⁰⁶ ș.a. El vorbește despre Botezul latinilor, a cărui valabilitate o respinge²⁰⁷, și despre *Ungerea cu Sfântul Mir și semnificația ei*²⁰⁸. Referitor la *Taina Sfântului Maslu*, Sf. Nicodim admite că la nevoie se poate face și de către un singur preot, ca toate celelalte Taine²⁰⁹.

Cu prilejul interpretării canonului 81 al Sinodului VI ecumenic, el vorbește despre originea și semnificația *cîntării trisaghionului* de la Sf. Liturghie²¹⁰. Informații prețioase pentru liturgiști ne dă Sf. Nicodim și despre lecturile biblice de la Sf. Liturghie, arătînd cînd se citeau²¹¹, cine le citea²¹², ordinea citirii Evangheliilor în cursul anului bisericesc²¹³, despre locul săvârșirii Sfintei Liturghii și folosirea antimisului²¹⁴, despre sărutarea păcii²¹⁵, despre întrebuintarea apei în vinul de la Liturghie și simbolismul ei, ș.a.

Privitor la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite el spune că autorul ei nu poate să fie Sf. Grigorie Dialogul, pentru că acesta nu știa grecește (precum se vede din scrisoarea nr. 29 din cartea VI a epistolelor sale) și că ea trebuie făcută seara, cum indică structura și rugăciunile din rînduiala ei²¹⁶. Se dau de asemenea multe îndrumări practice despre săvîrșirea liturghiei și împărtășirea credincioșilor, a bolnavilor²¹⁷, a mo-

204. *Pidalion*, nota 1, p. 63—65; la interpretarea canonului 50 apostolic.

205. *Ibidem*, nota 1, p. 666 (interpretarea la cel de-al doilea răspuns al Sfîntului Timotei al Alexandriei) și nota 1, (interpretare la cel de-al treilea răspuns al aceluiași).

206. *Ibidem*, p. 247, nota 2, la interpretarea canonului 31, de la Sinodul VI ecumenic.

207. Vezi mai pe larg *Ibidem*, nota 1, p. 51 și 57, interpretarea la canonul 46 apostolic, și nota 1, p. 58, interpretarea la canonul 47 apostolic precum și nota 1, p. 63—65, interpretarea la canonul 50 apostolic.

208. *Ibidem*, p. 438, nota 1 la interpretarea canonului 48 al sinodului local din Laodiceea și notele 1 și 2 la interpretarea canonului 6 al sinodului local din Cartagina.

209. *Ibidem*, nota 3, p. 470, la interpretarea canonului 13 al sinodului local din Cartagina.

210. *Ibidem*, p. 291, nota 1.

211. *Ibidem*, nota 2, p. 426—427, la interpretarea canonului 2 al sinodului local din Laodiceea.

212. *Ibidem*, p. 251, nota 1, la interpretarea canonului 33 al Sinodului VI ecumenic.

213. Nicodim Aghioritul, *Despre pîzirea celor cinci simțuri*, p. 173—175.

214. Idem, *Pidalion*, p. 24, nota 1 la interpretarea canonului 31 al Sinodului VI ecumenic.

215. *Ibidem*, p. 428, nota 2, interpretarea la canonul 19 al sinodului local din Laodiceea.

216. *Ibidem*, nota 1, p. 267—268, la interpretarea canonului 52 al Sinodului VI ecumenic.

217. *Ibidem*, p. 489, nota 1 la interpretarea canonului 42 al sinodului local din Cartagina și p. 141 nota 2 și p. 141—142 nota 3 la interpretarea canonului 13 al Sinodului I ecumenic.

nahilor ²¹⁸, despre azimele întrebuințate de catolici la Liturghie ²¹⁹, despre îngroparea morților în biserică, care persista încă pe atunci și pe care el o interzice ²²⁰, ș.a.

Sf. Nicodim stăruie mult asupra datoriei clericilor și monahilor de a participa zilnic la slujbele bisericești, ei fiind datori să săvârșească zilnic slujbele celor Șapte Laude bisericești ²²¹.

Referitor la *sfîntirea bisericilor* Sf. Nicodim formulează patru reguli principale pentru această slujbă :

a) Sfîntirea bisericilor trebuie să se facă de către arhiereu după rînduiala din Evhologhion ²²². El dezaprobă practica rusească mai nouă a sfîntirii bisericilor de către arhimandriți, cu învoirea arhiereului, pe care o socotește în dezacord și cu dispozițiile din Evhologhion precum și cu informațiile respective ale Sf. Simeon al Tesalonicului ²²³.

b) Moaștele care se pun în piciorul sfintei mese la sfîntirea bisericii trebuie să fie de martiri, cum prevede Evhologhionul și nu de sfinți cuvioși sau ierarhi ai Bisericii. Pentru aceasta este bună practica existentă la ruși de a se păstra moaștele de martiri la centrele episcopale și de acolo să se ia la nevoie, pentru sfîntirea bisericilor.

c) Moaștele acestea trebuie să se pună în piciorul sfintei mese și nu în altă parte.

d) Trebuie neapărat ca la sfîntirea oricărei biserici, fie mică, fie mare, să se pună asemenea moaște de sfinți martiri sub sfînta masă.

Sfintele antimise, care țin loc de sfîntă masă, trebuie să fie sfînte cînd se face sfîntirea unei biserici și în același timp trebuie să fie cuse în ele moaște de sfinți martiri. Sf. Simeon al Tesalonicului dă și o rînduială de sfîntire a antimiselor de către arhiereu sau preot, independent de sfîntirea unei biserici. Arhiereul nu trebuie să slujească la o biserică care nu este sfîntită ²²⁴.

Sf. Nicodim vorbește despre *aghiasma mică* și *aghiasma mare*, arătînd cînd și pentru ce se face și ce înseamnă ²²⁵, precum și luarea aghiasmei mari în anumite zile (Joia mare, ziua Învierii, la Crăciun, la sărbătoarea Sfinților Apostoli), de către persoane care sînt oprite de la împărtășanie ²²⁶.

218. Ibidem, p. 271, nota 1 la interpretarea canonului 58 al Sinodului VI ecumenic.

219. Ibidem, p. 408, nota 1 la interpretarea canonului 3 al sinodului local din Antiohia.

220. Ibidem, nota 1, p. 293—294, la interpretarea canonului 83 al Sinodului VI ecumenic. În nota aceasta, Sf. Nicodim se referă cu un oarecare regret, la existența acestei practici în Biserica Ortodoxă Română (Μολδοβλαχία).

221. *Pidalionul*, p. 456, nota 1, la interpretarea canonului 12 al sinodului local din Sardica.

222. Astăzi slujbele acestea se află în Arhieraticon.

223. Mai multe informații despre tîrnosirea bisericii a se vedea la Sf. Simeon al Tesalonicului, "Ἀπαντα Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Tesalonic, fără an de apariție, p. 130—143.

224. *Pidalion*, nota 2, p. 328—330, la interpretarea canonului 7 al Sinodului VII ecumenic.

225. Ibidem, p. 278, nota 1 la interpretarea canonului 65 al Sinodului VI ecumenic

226. Între epitiimiile Sfîntului Postitorul, *Pidalion*, p. 718, nota 2.

Vorbind despre Sinodul al VII-lea ecumenic, Sf. Nicodim se ocupă pe larg de istoria apariției icoanelor ca obiecte de cult; tratând despre cinstirea lor, despre semnificația lor teologică și importanța cultului lor pentru zidirea credincioșilor, despre distincția dintre icoane și statui (folosite în Apus); despre materia icoanelor, despre modul de înfățișare a Sfintei Treimi, a Domnului nostru Iisus Hristos, a Duhului Sfânt, a îngelilor. El socotește de prisos practica sfințirii icoanelor cu Sfântul Mir sau prin citirea rugăciunilor de către arhiereu, pentru două motive:

a) Nu ne închinăm sfintelor icoane pentru că sînt sfințite cu Sfântul Mir sau sfințite prin rugăciuni speciale, ci ne închinăm la orice icoană pentru numele sfântului și asemănarea cu prototipul (originalul) înfățișat pe icoană.

b) Obiceiul sfințirii icoanelor printr-o ceremonie specială este luat de la romano-catolici. O asemenea ceremonie sau rugăciune nu există în cuprinsul Evhologhioanelor vechi, manuscrise sau tipărite acum un secol (deci în cursul secolului al XVII-lea).

Sfintele icoane sînt pictate și cinstite de către credincioșii Bisericii pentru următoarele motive:

a) Pentru că împodobesc locașurile sfinte (funcția decorativă sau estetică a icoanelor);

b) Învăță pe cei neștiutori de carte profețiile proorocilor, nevoințele cuvioșilor, luptele martirilor, propovăduirea, patimile și minunile lui Hristos;

c) Reamintesc celor învățați lucruri uitate de ei;

d) Trezesc în cei ce le privesc dorul pentru o viață cu adevărat creștină;

e) Îndeamnă pe cei ce le privesc la imitarea lucrurilor sfinte.

f) Îndeamnă pe cei ce le privesc să se roage cu credință și nădejde, lui Dumnezeu, ca Mîntuitor al oamenilor și Sfinților ca mijlocitori pentru mîntuirea lor.

Sf. Nicodim termină vorbirea sa despre icoane cu un îndemn adresat celor ce se ocupă cu pictura bisericească arătînd că trebuie să cunoască Sf. Evanghelie și Sf. Scriptură în general și să fie buni pictori, pentru ca opera lor să fie și ea corectă și reușită ²²⁷.

Vorbind despre monahism, Sf. Nicodim descrie hainele monahale și dă în același timp semnificația lor simbolică ²²⁸.

În alte cărți ale sale, Sf. Nicodim vorbește despre adorarea lui Dumnezeu ²²⁹, despre sărbătorile bisericești și respectarea lor ²³⁰, despre modul în care trebuie sărbătorite evenimentele principale din viața Domnului ²³¹, a Maicii Domnului, etc. În diverse locuri din *Pidalion* vorbește

227. *Ibidem*, nota 6, p. 314, și urm.

228. *Ibidem*, nota 1, p. 259—260 și nota 1, p. 261—262. la interpretarea canoanelor 43 și 45 ale Sinodului VI ecumenic. Despre aceeași problemă vezi și *Exomologhitarion*, la capitolul cu titlul: Despre chipul călugărilor și despre hainele lor (p. 162—169) și notele respective.

229. *Scara cea nouă*, p. 135—136.

230. *Eortodromion*, p. 15, Introducere.

231. *Ibidem*, p. 123—124.

în treacăt despre sărbătorile Bisericii, despre importanța zilei de Duminică, despre sărbătorirea Paștilor ²³².

Una din preocupările sale principale este problema postului, despre care dă îndrumări privitoare și la modalitatea postirii ²³³, despre dezlegările la post (zilele de harți), ș.a. Este important de notat că Sf. Nicodim nu este de acord cu dezlegarea din Triod de a se mânca pește în Duminica Floriilor, pe care o socotește o practică mai nouă ²³⁴.

De asemenea el găsește nejustificată și practica zilelor de harți din cele două săptămâni dinainte de lăsata secului pentru postul Sfințelor Paști ²³⁵. Aprobă, în schimb, postul din zilele de luni, recomandat pentru călugări în tipicele mănăstirești, pe care el îl socotește bun și pentru laici ²³⁶. Informații prețioase ne dă Sf. Nicodim și despre cele patru posturi de durată din cursul anului și despre regimul alimentar prescris de tipice și de tradiție pentru ele ²³⁷.

CAPITOLUL V

CONTRIBUȚIA SFÎNTULUI NICODIM LA DIORTOSIREA ȘI ÎMBOGĂȚIREA CĂRȚILOR ȘI RÎNDUIELILOR DE CULT ALE BISERICII ORTODOXE

1. **Theotocarionul** (Θεοτοκάριον) care cuprinde imnele bisericești în cinstea Maicii Domnului, precum am spus mai înainte constituie de la început și pînă la sfîrșit o carte de laudă a Maicii Domnului, o adevărată cunună care s-a alcătuit din diferitele flori ale sentimentelor de evlavie și de cinstire a Maicii Domnului din partea celor mai mari teologi și imnografi ai Bisericii. Ea a cunoscut o mare circulație. Din anul 1796, cînd s-a tipărit pentru prima dată, la Veneția, și pînă în anul 1974 această carte a apărut în nouă ediții. Este regretabil că în ultima ediție a fost omis prologul Sfîntului Nicodim, care constituie un adevărat panegiric închinat Maicii Domnului.

Au existat și alte cărți de felul acesta, înainte de Sf. Nicodim, tipărite sau rămase în manuscris. Dar cartea aceasta tipărită de Sf. Nicodim

232. *Pidalion*, p. 8—9, comentariile la canonul 7 apostolic. Pentru dezacordul dintre ortodocși și romano-catolici cu privire la sărbătorirea Paștilor, el invinovește pe romano-catolici pentru că au preferat exactitatea calendaristică spre paguba unității Bisericii.

Din nefericire, precum se știe, dezacordul dintre Bisericile de Răsărit și cele de Apus în serbarea Paștilor, existent pe vremea Sfîntului Nicodim, persistă și astăzi, din cauza celor trei Biserici ortodoxe autocefale, care păstrează încă în uz calendarul iulian neîndreptat sau stilul vechi: Patriarhia Moscovei, Patriarhia Belgradului și Patriarhia Ierusalimului (Vezi Pr. Prof. Ene Braniște, *Problema unificării calendarului în Bisericile Ortodoxe*, în «Studii teologice», nr. 3—4, (1968, p. 408).

233. *Ibidem*, nota 1, p. 66—69, comentariu la can. 51 apostolic.

234. *Ibidem*, p. 92, nota 1 la interpretarea canonului 69 apostolic.

235. *Ibidem*, nota 2, p. 92—93.

236. *Ibidem*, nota 2, p. 93.

237. *Ibidem*, p. 93—94, p. 270, notele 2 și 3 la interpretarea canonului 56 al Sinodului VI ecumenic și p. 296, nota 2, la interpretarea canonului 89 al Sinodului VI ecumenic.

s-a impus, credem, pentru două motive : a) Sf. Nicodim a adunat aici canoane în cinstea Maicii Domnului foarte alese, alcătuite de mari imnografi bisericești și b) în același timp Sf. Nicodim a îndreptat conținutul cărții curățind-o de anumite greșeli și în general a îmbunătățit-o. Biograful său Eftimie ne spune că Sf. Nicodim « ἐμελοῖργησε κατὰ μέρος »²³⁸, adică a pus pe glasuri anumite cîntări sau a avut grijă să potrivească melodiile tradiționale cu cuvintele imnelor, ca să poată fi folosite și mai bine. Cartea aceasta a servit și servește și astăzi la nevoile liturgice, mai ales în cercurile monahale. La minăstiri și în special la Sf. Munte, în fiecare zi se cîntă sau se citește un canon, potrivit glasului zilei, de la Theotocarion, alături de canoanele sfinților prăznuiți sau ale praznicelor din cursul anului liturgic. Nu greșim dacă spunem că și astăzi, *Theotocarion*-ul Sfintului Nicodim este cea mai bună colecție de imne liturgice în cinstea Maicii Domnului. Păcat că astăzi, mai ales în bisericile din orașe, nu se mai citesc canoanele din Theotocarion, iar uneori, mai ales în marile orașe, nu se mai citesc nici canoanele Octoiului și ale sfinților zilei din Minei pentru a se prescurta slujba Uteniei.

2. Epitomă (prescurtare selectivă) din Psalmii lui David... Prin cartea aceasta Sf. Nicodim a oferit credincioșilor un fel de carte de rugăciune, cum am zice astăzi. Ea cuprinde la început un cuvînt larg despre pocăință, apoi o « selecție » din Psalmii lui David (făcută de Ghenadie Sholarios, patriarhul Constantinopolului și care cuprindea psalmiile lui David care nu se citesc în slujbele obișnuite de fiecare zi) ; urmează o colecție de rugăciuni compuse de diferiți Sfinți Părinți iar în încheierea cărții un cuvînt despre înălțimea slujirii arhieresti.

Sf. Nicodim știa foarte bine că în rugăciune se fructifică toate roadele participării la cult, se realizează orice efort duhovnicesc, orice virtute, orice progres în viața duhovnicească. În privința aceasta, el spune : « Atîta nevoie are omul de sfîntă rugăciune, cît are nevoie de toate virtuțile laolaltă. Pentru că este imposibil nu numai să dobîndească omul niște virtuți, dar nici măcar să năzuiască să capete vreo altă virtute fără ca, mai întîi, să cadă în fața lui Dumnezeu și să ceară, prin mijlocirea rugăciunii ajutorul de la El, Care este dătătorul tuturor virtuților... Sfînta rugăciune este cu adevărat foarte necesară aproape în fiecare respirație a omului. Pentru că mintea fiind pururea mișcătoare, ca fără trup, în fiecare clipă și aproape la fiecare respirație poate să intre în ea gînduri rele și cu acestea să-l muncească și să-l vatăme (pe om) diavolul, dușmanul neamului omenesc, de aceea este mare nevoie ca omul aproape la fiecare respirație să țină arma dumnezeieștii rugăciuni, ca să lupte cu ea împotriva dușmanului și să împrăstie împotrivirile sale, temîndu-se ca nu cumva dușmanul găsindu-l pe om neînarmat să-l lovească și să-l omoare prin trimiterea gîndurilor păcătoase »²³⁹.

238. Eftimie, *op. cit.*, p. 112.

239. *Prologul Sfintului Nicodim la cartea Epitomă (Prescurtare) din Psalmii lui David...*, p. 8—9.

Cartea aceasta n-a cunoscut, în prima ei formă, alte ediții, pentru că între timp au mai apărut alte cărți de rugăciuni, poate mai ușor de folosit și cu un conținut mai redus²⁴⁰.

CAPITOLUL VI

CREAȚII PERSONALE ÎN DOMENIUL IMNOGRAFIEI
ȘI AL SLUJBELOR BISERICEȘTI

Precum am mai spus, Sf. Nicodim s-a distins și prin opera sa de creație proprie sau originală în domeniul imnografiei și al slujbelor bisericesti. Opera aceasta este destul de apreciabilă ca volum încât chiar biograful său Onufrie ne spune că «este aproape imposibil să se numere cîte tropare (stihiri), cîte icoase, canoane întregi și cuvinte de laudă (panegirice) pentru mulți dintre sfinți a compus sau a completat (Sf. Nicodim) la slujbele existente»²⁴¹. În zilele noastre monahul Theoclitos spune și el: «Cu harul Domnului nostru Iisus Hristos ne străduim să identificăm operele de natură poetică ale Sfintului Nicodim, care sînt împrăștiate în diferite cărți pe care și sperăm că le vom prezenta cîndva»²⁴².

De asemenea sîntem informați că și un alt monah aghiorit și anume Nicodim Bilalis, el însuși poet, se ocupă cu studiul operei poetice a Sfintului Nicodim, care va constitui subiectul tezei sale de doctorat în filologie.

Pentru lucrarea de față ne-am străduit să alcătuim un catalog al operelor poetice ale sfintului Nicodim, ținînd seama de cataloagele mai vechi și mai noi, și folosind și informații din alte izvoare²⁴³.

Am putea împărți opera poetică a Sfintului Nicodim în trei grupe:

— *Opere de creație personală*, în care intră slujbele noi la diferiți sfinți, alcătuite de el;

— *Opera de completare sau de revizuire a slujbelor mai vechi compuse de alții*;

— *Alcătuirea unor cîntări separate la anumite slujbe mai vechi (canoane, tropare sau stihiri, sinaxare) precum și explicări sau note asupra unor amănunte din domeniul imnografiei bisericesti*.

a) În grupa operelor de creație personală ale Sfintului Nicodim intră următoarele slujbe la diferiți sfinți mai noi și mai vechi ai Bisericii, alcătuite de el, pe care le vom enumera în ordinea alfabetică a numelor sfinților (în grecește):

240. Cuvîntul despre pocăință care este la începutul cărții se întinde pe 43 de pagini, iar la sfîrșitul ei este anexată o cuvîntare de 14 pagini asupra importanței arhieriei.

241. Onufrie, *op. cit.*, p. 12.

242. Theoclitos, *op. cit.*, p. 316.

243. Menționăm cîteva din aceste izvoare: Ieromonahul Eftimie, *op. cit.*; Onufrie Iviritul, *op. cit.*, Ieromonahul Chiril, codicele nr. 42, p. 925—928, din minăstirea Prousos; V. Grumel, *op. cit.*, p. 486—490; Sofronios Efstratiadis, *op. cit.*, p. 51—56; D. V. Economidis, *op. cit.*, I. Kolitsaras, *op. cit.*, p. 512—514; Theoclitos, *op. cit.*, p. 315—321; C. Papoulidis, *op. cit.*, p. 114—118; Fratele monah. Vasilios Bilalis, *op. cit.*, p. 22; N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 184—190.

1. *Slujbă și cuvînt de laudă în cinstea sfinților părinți care au viețuit și s-au distins pentru viața lor sfință la Sf. Munte*²⁴⁴, publicată în prima ediție la Hermopolis în 1847 și retipărită la Atena în 1869 și din nou la Atena în 1897.

2. *Un alt canon Paraclitic (de mîngiere), 24 icoase și traducerea cuvîntului de laudă în cinstea Sfîntului marelui mucenic Gheorghe de către Andrei Criteanu*²⁴⁵, în manuscris.

3. *Canon pentru slujba Sfîntului Apostol Andrei cel întîi chemat*²⁴⁶, în manuscris.

4. *Canon la cei doisprezece Apostoli, care de la prima odă pînă la a șasea cuprinde tilcui referitoare la numele fiecăruia dintre aceștia, iar de la oda a șasea pînă la a noua arată unde a predicat fiecare (apostol) și care i-a fost sfîrșitul*²⁴⁷. Canonul a fost editat într-o carte numită *Grădina duhovnicească* editată la Constantinopol 1863, p. 162, după o ediție mai veche în volumul I din *Comentariile la cele patrusprezece epistole ale Sf. Apostol Pavel*²⁴⁸. Ieromonahul Chiril, pe lingă canonul acesta consacrat Sfinților Apostoli pomeneste de 24 icoase tot în cinstea Sfinților Apostoli²⁴⁹. Dar și Sf. Nicodim într-o notă la Sinaxarul său ne informează el însuși că a compus 24 de icoase în cinstea Sfinților Apostoli Petru și Pavel²⁵⁰ și nu menționează nimic la ziua de 30 iunie, cînd se prăznuiește soborul tuturor celor 12 Apostoli.

5. *Icoase, canoane, tropare și cuvînt de laudă la Sfinții Arhangheli*²⁵¹.

6. *Slujba pentru Ioan Vatatzis (Βατάτζης, 4 noiembrie)*, tipărită la Constantinopol, 1872²⁵².

7. *Slujba Sfîntului Veniamin, diaconul care a suferit martiriul în Persia*²⁵³ (13 octombrie).

8. *Icoase (Acatiste) la Sfîntul Gheorghe*, tipărit la Atena, 1912²⁵⁴.

244. Ἀκολουθία ἀσματικὴ καὶ ἐγκώμιον τῶν ἐν τῷ Ὁρει τοῦ Ἀθῶ διαλαμψάντων Πατέρων (vezi S. Efstratiadis, *op. cit.*, p. 52 nota 51).

245. Ἐτερος παρακλητικὸς οἶκος 24 καὶ μετὰφρασις εἰς τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης (vezi Ierom. Chiril, *op. cit.*, p. 926, Theoclitos, *op. cit.*, p. 320).

246. Κανὼν ἀσματικὸς εἰς τὸν Ἅγιον Ἀπόστολον Ἀνδρέαν, τὸν Πρωτόκλητον (vezi N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 190).

247. Κανὼν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους ὅστις ἀπὸ μὲν τῆς α' ὥδης μέχρι τῆς στ' περιέχει τὰς ἐρμηνείας τῶν ὀνομάτων ἐνὸς ἑκάστου αὐτῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς στ' μέχρι τῆς ο' διαλαμβάνει ἐν τίσιν τοίοις ἐκήρυξεν ἕκαστος, καὶ ποῖον τέλος εἴληφε.

248. C. Papoulidis, *op. cit.*, p. 117.

249. Ierom. Chiril, *op. cit.*, p. 927. El este singurul care menționează existența acestor icoase (acatiste în cinstea Sfinților Apostoli).

250. Nicodim Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. II p. 232, nota 1, col. 2.

251. Însuși Sf. Nicodim spune că «smerenia mea a compus în cinstea acestora un cuvînt (de laudă) și icoase, după alfabet, și trei canoane noi. Dar și canoanele pe opt glasuri, care erau consacrate numai Sfîntului Mihail de către Sf. Iosif Imnograful, le-am corectat eu și le-am aranjat ca să fie în cinstea celor doi arhangheli de asemenea și alte lucrări am făcut, care toate se află caligrafiate în minăstirea împărătească Dohiarion (vezi N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 204, nota 1); S. Efstratiadis ne vorbește numai despre icoase care au fost corectate și îngrijite de Sf. Nicodim și apoi publicate la București în anul 1898 (vezi *op. cit.*, p. 56, nota 7). D. Economidis (*op. cit.* p. 67—68 și nota 12, p. 67) pomeneste și el de icoasele acestea (acatistul) unde Sf. Nicodim apare ca un simplu îngrijitor al ediției lor, trimițînd la : C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909, nr. 618, p. 268—269, nr. 618, p. 112—127).

252. N. Aghioritul, *op. cit.*, p. 193, nota 1 : V. Grumel, *op. cit.*, p. 488, spune despre slujba aceasta : «este fără valoare din punct de vedere istoric».

253. N. Aghioritul, *op. cit.*, p. 127, nota 2 unde spune că a compus și cuvînte de laudă.

254. *Op. cit.*, vol. II, p. 104, nota 1.

9. Canon la prăznuirea Sfântului Gheorghe inspirat din canonul «Ziua Învierii»²⁵⁵.

10. Slujba și cuvînt de laudă la aducerea rămășițelor trupesti al Sfântului Gheorghe²⁵⁶. S. Evstratiadis spune că slujba aceasta s-a publicat la Atena fără indicarea anului apariției²⁵⁷. Tot el vorbește despre existența celor două canoane în cinstea Sfântului Gheorghe dintre care unul este panegiric (poate canonul enumerat de noi la numărul 10) și alt canon *paraclitic*, amintit și de Sf. Nicodim²⁵⁸. Ambele canoane se află la Karyes (Sf. Munte). Unul din ele împreună cu 24 de icoase s-a publicat la Atena în anul 1912. Dar în codicele nr. 39 al schitului Iosafeon (p. 153, 177, 219 și 291) există 4 canoane *paraclitice* consacrate tot Sfântului Gheorghe de către Sf. Nicodim²⁵⁹. Despre aceste patru canoane din urmă n-avem o mărturie personală a Sfântului Nicodim, ci numai referințele lui S. Evstratiadis și Theoclitos (op. cit., p. 319).

11. Două canoane la Icoana Maicii Domnului cea numită «Grabnică ascultare» de la Mînăstirea Dohiarion²⁶⁰.

Al slintei mînăstiri Dohiarion canon *paraclitic* cuprinzînd de asemenea și minunile, care se cîntă înaintea Sfintei Icoane a Stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu cea Grabnică ascultătoare²⁶¹.

12. Șase canoane la Sfîntul Dimitrie Izvoritorul de mir (26 octombrie)²⁶².

13. Canon pe opt glasuri la Intrarea Maicii Domnului în biserică²⁶³ (21 noiembrie).

14. Rugăciuni de umilință în ordinea alfabetică în formă de icoase către Domnul nostru Iisus Hristos, începînd de la crearea lumii și pînă la a doua venire a Domnului, cuprinzînd în ordine: slăvire, mulțumire, mărturisire și cerere²⁶⁴.

15. Slujba Sfintei Theodosia din Constantinopol (29 mai), Atena 1933²⁶⁵.

255. *Ibidem*.

256. Menționată în Sf. Nicodim, *ibidem*, vol. I, p. 185, nota 3.

257. vezi S. Efstratiadis, op. cit., p. 54, nota 1.

258. *Sinaxaristis*, vol. II, p. 104, nota 1.

259. S. Efstratiadis, op. cit., p. 56, nota 1.

260. Ierom. Chiril, op. cit., p. 927.

261. Τῆς Ἱεράς Μονῆς Δοχειαρίου κανὼν παρακλητικὸς φέρων ἐν ταυτῷ καὶ θαυμάτων διήγησιν ψαλλόμενος ἐμπροσθεν τῆς θαυματουργοῦ Γοργοπηχόου, τῆς κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου. Citat la D. Economidis, op. cit., p. 67, nota 1. S. Efstratiadis spune că s-a publicat la București în anul 1843 de către metocul mînăstirii Dohiarion din Sf. Munte. Dar nici unul din ei, nu specifică dacă acest canon este unul din cele două canoane amintite de Ierom. Chiril.

262. Biografia Sfântului Nicodim indică de obicei opt canoane. Dar Sf. Nicodim însuși (în *Sinaxaristis*, vol. I, p. 161, nota 2), precizează că el a găsit două canoane, dintre care unul pe glasul 1 și altul pe glasul 2 și apoi a compus încă șase canoane și s-au completat canoanele acestea pe opt glasuri. De asemenea Sf. Nicodim ne spune că aceste canoane s-au publicat anonim la sfîrșitul cărții *Ușa pocăinței*.

263. Ierom. Chiril (op. cit., p. 927) adaugă la aceasta și un cuvînt de laudă la praznicul acesta. Monahul Theoclitos (op. cit., p. 319) ne informează că se găsesc în codicele 1027 din mînăstirea Vatoped (Sf. Munte) și în codicele din Mînăstirea Hilandar.

264. Εὐχαὶ κατ' ἀλφάβητον ἐν εἴδει οἷα οὐκ οὐκ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κατανικτικαὶ καὶ ὠραταὶ, ἀρχόμεναι ἀπὸ τῆς θεολογίας, καὶ τελευτῶσαι μέχρι τῆς Δευτέρας τοῦ Χριστοῦ Παρουσίας, περιέχουσαι δὲ, κατὰ τάξιν Δοξολογίας, Εὐχαριστίας, Ἐξομολόγησεις καὶ Αἰτήσεις (precum se vede este vorba de un «Acatist» complet în forma și extensiunea celor obișnuite în bisericile românești. Este tipărit la sfîrșitul cărții: *Războiul nevăzut*, ed. S. Schinas, p. 191 și urm.).

265. Menționat și la Theoclitos, op. cit., p. 319.

Slujba comună la cele două Sfinte Theodosia, una din Tikos (29 mai) și alta din Constantinopol — slujbe făcute pentru biserica parohială de atunci din Naxos (locul natal al Sfântului Nicodim), care are hramul celor două sfinte ²⁶⁶.

16. *Slujba noului martir Theodor de la Bizanț* (Constantinopol), (17 februarie), care a suferit martiriul în insula Mitilene în anul 1795 ²⁶⁷. Este o slujbă deplină, alcătuită din stihiri la vecernia mică și vecernia mare cu litie, stihiri la Utrenie cu indicația Evangheliei de citit și cuprinzând un canon complet cu sinaxar, Exapostilaria, stihiri la Laude și la Slavă, precum și mărimuri, care la greci se cântă la Axion.

17. *Slujba Sfântului Theofil, izvoritorul de mir* ²⁶⁸ (8 iulie).

18. *Slujba comună la cei doi sfinți Therapon* (preotul Therapon — 27 mai și episcopul din Cipru — 14 mai) ²⁶⁹.

19. *Slujba cuviosului Theonas* (4 aprilie) ²⁷⁰.

20. *Slujba la cei trei cuvioși martiri Iacov, Iacov și Dionisie, care s-au nevoit în Etolia* (1 noiembrie) ²⁷¹.

21. *Slujba Sfântului Ierotei, primul episcop al Atenei*, (pomenit la 4 octombrie) ²⁷².

22. *Canon la Sfinții trei Ierarhi: Vasile, Grigore și Ioan* (31 ianuarie) ²⁷³. Inedit, altul decât cel folosit astăzi în Mineiul pe ianuarie, la slujba Sfinților Trei Ierarhi.

23. *Două canoane la Sf. Evangelist Ioan*, Lipsca (Leipzig) 1799 ²⁷⁴.

266. Arhim. N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 186. E. Karpathiou, *op. cit.*, spune că el a publicat aceste două slujbe în anul 1933. Se pare că informația lui E. Karpathiou este certă pentru că el pomeneste și motivul pentru care le-a editat. Deci din acestea toate decurge că Sf. Nicodim, la început poate, a scris o slujbă despre Sf. Theodosie din Constantinopol și apoi fiind solicitat, poate de compatrioții săi, a compus și o altă slujbă pentru Sf. Theodosie din Tiros (Τύρεας) care, amândouă, au servit la prăznuirea acestor două sfinte sinonime, în biserica din Naxos, cu hramul lor.

267. Slujba aceasta a cunoscut mai multe ediții: prima în *Noul Martirologhion* din anul 1799, p. 291—318; a doua ediție, tot în *Noul Martirologhion*, Atena, 1862, p. 241—250, a III-a ediție tot la Atena în 1908, în *Neon Hiakon Limonarion*, p. 175—187. Ultima ediție este cea din *Noul Martirologhion*, ed. Atena, 1961, p. 241—258.

268. Publicată în *Sinaxaristisul* lui Dukakis (luna iulie), Atena, 1899, p. 490—499. Sfântul Theofil a trăit o viață ascetică în chilia Sfântului Vasile din mănăstirea Pantocrator, unde, precum am văzut, a stat câțiva timp și Sf. Nicodim.

269. Însuși Sf. Nicodim (în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 71, nota 2) menționează: «smerenia mea a compus slujba deplină la acești doi Sfinți Therapon preotul și Therapon episcopul din Cipru, care sînt sărbătoriți la 14 mai». Theoclitos, (*op. cit.*, p. 318) menționează o slujbă pentru ieromartirul Therapon, păstrată în manuscris la Karyes.

270. Ierom. Chiril, *op. cit.*, p. 926; Theoclitos menționează că se găsește într-un codice din Mănăstirea Pantocrator și încă la o altă mănăstire a Sfintei Atanasia, lângă Calatista (idem, *op. cit.*, p. 318); iar S. Efstratiadis (*op. cit.*, p. 53, nota 1) precizează că se află într-un codice cu numărul 8, din catalogul mănăstirii Marea Lavră, p. 392.

271. Menționată la Chiril, *op. cit.*, p. 926.

272. Menționată la S. Efstratiadis (*op. cit.*, p. 55, nota 4), care precizează că se păstrează într-un codice din biserica principală a Schitului Kafsokalivia și este compusă de 10 stihiri, 5 idiomele și 5 sedelne. Capul Sfântului Ierotei se păstrează în mănăstirea cu hramul lui, din Megara, lângă Atena.

273. Menționat la Chiril, *op. cit.*, p. 927.

274. N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 76, nota 1. De asemenea, Sf. Nicodim ne informează (*ibidem*) că Iosif Innograful a compus canoane pe opt glasuri la Evangelistul Ioan Teologul; S. Efstratiadis (*op. cit.*, p. 56, nota 3) ne spune că cele două canoane ale Sfântului Nicodim (p. 65—71 și 73—83) s-au publicat împreună cu cele mai sus menționate ale lui Iosif Innograful la Lipsca în anul 1799, bazându-se pe L. Pétit. *Bibliographie des Acolouthies grecques*, p. 120, cf. și Ch. Ladas — A. Hatzdimos, *Bibliographie grecească din anul 1796—1799* (în grecește), Atena, 1973, p. 226—277; D. Economidis (*op. cit.*, p. 67), bazat pe C. Sathas (*op. cit.*, p. 626) atribuie greșit Sfântului Nicodim canoanele pe opt glasuri pentru Evangelistul Ioan.

24. *Slujba Sfîntului Noul martir Constantin din insula Hydra* (14 noiembrie), care a pătimit la 1800²⁷⁵.

25. *Slujba Sfîntului Marcu Eugenicul* (19 ianuarie), care a cunoscut cel puțin patru sau cinci ediții²⁷⁶.

26. *Slujba la toți martirii noi care au suferit mucenicia după căderea Constantinopolului*²⁷⁷.

27. *Slujba la aducerea moaștelor Sfîntului Nicolae* (22 mai), Veneția 1819, retipărită la 1851²⁷⁸.

28. 24 icoase (acatiste) și canon paracletic la *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* (29 iunie), Atena 1921, retipărită tot aici la 1925²⁷⁹.

29. *Slujba Sfîntului Polidor* (3 septembrie), este slujba completă cu vecernia mică și mare, cu Litiă și canon cu *Sinaxar* la Utrenie. S-a tipărit în patru ediții²⁸⁰.

30. *Patru canoane la Maica Domnului «portaitisa» de la M-reă Iviron* (Sf. Munte). Trei din ele au fost publicate în anul 1907 la Ierusalim. S. Evstratiadis²⁸¹ spune că s-au tipărit împreună cu alte cinci canoane tot consacrate icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la M-reă Iviron.

31. *Slujba la aflarea mîinii drepte a Sfîntului Ioan Botezătorul*²⁸².

32. *Canon paracletic la Sfinții Ioan Botezătorul, Nicolae și Evstratie*²⁸³.

33. 24 icoase (acatiste) la *cuviosul Simon Izvoritor de mir, din M-reă Simon Petru* (Sf. Munte), 28 decembrie²⁸⁴.

²⁷⁵ Menționată la Chiril (*op. cit.*, p. 926), fără indicarea anului și locului tipăririi. Theoclitos (*op. cit.*, p. 318) spune că s-a tipărit la Veneția în 1814 și că a cunoscut șase ediții, fără specificarea locului și datei tipăririi. V. Grumel (*op. cit.*, p. 488) spune că s-a publicat în *Νέον Λειτουργίων* în anul 1819, p. 153—169. S. Efstratiadis (p. 54, nota 3), menționează în afară de ediția din 1814 și trei ediții în Atena, în anii 1857, 1873 și 1923. Dar Sf. Nicodim în *Sinaxaristis*, vol. I, p. 22, nota 4) spune că el a scris martiriul Sfîntului Constantin și că a compus slujba deplină în cinstea lui, pentru care el ne trimite la slujba cuprinsă separat în ediția din *Νέον Λειτουργίων*. Afirmatia aceasta a Sfîntului Nicodim ne obligă să ne gîndim că, deoarece Sf. Nicodim a murit în 1809, el trebuia să fi văzut tipărită slujba înainte de moartea sa și după ce avusese loc martiriul Sfîntului Constantin, deci între anii 1800—1809. Slujba aceasta a intrat în Minei (vezi Noiembrie, ediția lui Ioanis Martinos, Atena, 1836, p. 115—121).

²⁷⁶ Vezi *Sinaxaristis*, ultima ediție, Atena, vol. I, p. 394, nota 3, unde Sf. Nicodim spune că a compus slujba aceasta la indemnul lui Atanasie din Paros. S. Efstratiadis (*op. cit.*, p. 52, nota 6), indică a doua ediție la Constantinopol în anul 1834, ediția a treia la Smirna în anul 1873. Tot el spune că un călugăr atonit, Calist din Efes, de la Schitul Sfîntei Ana, a publicat-o sub numele său a patra oară la Atena, în anul 1887, ca anexă la o carte a sa despre viața Sfîntului Marcu Eugenicul.

²⁷⁷ *Ἀκολουθία πάντων τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἄλθιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρησάντων*, a cunoscut trei ediții. Ultima ediție este cea inclusă în ediția a III-a a *Noului Martirologhion* din anul 1961 (p. 263—272). S. Efstratiadis (*op. cit.*, p. 53, nota 2) spune că în codicele nr. 39, p. 137 din biserica principală a Schitului Kaf-socalivia se află și un al doilea canon cu aceeași destinație.

²⁷⁸ *Ἀκολουθία εἰς ἀνακομιδὴν καὶ μετακομιδὴν τοῦ πανόπτου λειψάνου τοῦ ἁγίου Νικολάου*. Sfîntul Nicodim (în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 161, nota 1) confirmă că a scris această slujbă; S. Efstratiadis, bazîndu-se pe L. Petit (*op. cit.*, p. 216—217), spune că și ediția a doua (1851) s-a tipărit tot la Veneția, dar Emile Legrand (*op. cit.*, p. 405) ne dă ca loc al tipăririi acestei ediții Insula Kefalonia.

²⁷⁹ Incluse în cele trei ediții ale *Noului Martirologhion* (p. 224—239 și respectiv p. 265—268) precum și în *Νέον Χτάκον Λειτουργίων*, p. 11—25.

²⁸⁰ *Op. cit.*, p. 56, nota 5.

²⁸¹ Menționată la Chiril, *op. cit.*, p. 926.

²⁸² Chiril, *op. cit.*, p. 227.

²⁸³ Nicodim Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 348, nota 1.

²⁸⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 33, nota 1, unde Sf. Nicodim spune, că a scris un cuvînt de laudă la același Sfînt.

34. *Slujba Sfântului Simeon Noul Teolog* (12 martie), Ermoupolis (insula Syra) 1877²⁸⁵. Există o ediție critică, publicată de Arhim. Simeon Kutas.
35. *Slujba Sfântului și Slăvitului Marelui mucenic Fanourie* (27 august), Atena 1909²⁸⁶.
36. *Canon paraclitic la Sf. Haralambie* (10 februarie), Atena 1840^{286bis}.
37. *Canon paraclitic la Sf. Ioan Hrisostom*. Canonul acesta este compus pentru a servi la praznicul M-rii Sfântului Ioan Hrisostom din Naxos unde s-a călugărit și mama Sfântului Nicodim. A fost editat de mitropolitul de Mithimnis Iacov Moliaros la Atena în anul 1960²⁸⁷.

b) *Activitatea de completare, verificare și diortosire a slujbelor mai vechi, făcute de alții*. Aici trebuie să spunem că completările sau diortosirile făcute de Sf. Nicodim sînt uneori așa de substanțiale și așa de intense încît, precum vom vedea, în continuare, lucrările respective ar putea fi pe drept atribuite în întregime Sfântului Nicodim, ceea ce, de fapt, unii dintre cercetătorii și biografilor pomeniți au și făcut socotind că, întrucît, lucrările respective au fost în foarte mare măsură modificate, ele aparțin integral Sfântului Nicodim.

S-au făcut completări și diortosiri la următoarele slujbe:

1. *Slujba Sfântului Atanasie cel Mare (2 mai)*²⁸⁸. *Slujba sfinților Atanasie și Chiril*²⁸⁹.
2. *Slujba Sf. Anania* (nepublicată)²⁹⁰.
3. *Slujba Sfintei Anastasia dădătoare de vindecare* (22 decembrie)²⁹¹.
4. *Slujba Sfântului Antipa* (11 aprilie)²⁹².
5. *Slujba Sfântului Artemie* (20 octombrie)²⁹³.
6. *Slujba, Sinaxarul și cuvînt de laudă la Sf. Visation, episcopul Larisei* (15 septembrie)²⁹⁴.

285. V. Grumel (*op. cit.*, p. 488), spune că slujba aceasta, deși publicată sub numele Sfântului Nicodim, nu-i aparține.

286. N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 490—492; D. Economidis (*op. cit.*, p. 66 și nota 6) ne informează că există și o traducere în limba turcă și că un exemplar se află în Biblioteca Parlamentului elen. Ierom. Chiril (*op. cit.*, p. 927) indică două canoane la Sf. Haralambie, dintre care unul se citește pentru alungarea boalelor.

287. Vezi E. Karpathiou, *op. cit.*, p. 193 și Arhim. N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 188. Ierom. Chiril menționează în lista sa existența a două canoane la Sf. Ioan Hrisostom, dintre care unul este de mîngîiere (paraclitic) (p. 927).

288. Sf. Nicodim (în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 125, nota 1), spune că a completat slujba la aducerea moaștelor Sfântului Atanasie cel Mare, transformînd canonul Sfântului Ioan Hrisostom alcătuit de către Ioan al Evhaiților și punîndu-l pe seama Sfântului Atanasie. S. Efstathiadis (*op. cit.*, p. 51, nota 2) precizează că Sf. Nicodim a compus și idomele și că slujba aceasta se află în codicele bisericii principale din Schitul Kafsocalivia.

289. Vezi Chiril, *op. cit.*, p. 927, unde pomeneste despre completarea slujbei la Sfinții Atanasie și Chiril. Pentru completarea slujbei Sfântului Atanasie avem informația la însuși Sf. Nicodim (vezi la nota anterioară), iar pentru Sf. Chiril n-avem nici o altă informație. Credem că și Theoclitos (*op. cit.*, p. 320) este bazat pe singura informație dată de Ierom. Chiril în lista sa mai sus menționată.

290. Theoclitos, *op. cit.*, p. 319.

291. Sf. Nicodim (în *Sinaxaristis*, vol. I, p. 329, nota 1) spune că există o slujbă completă cuprinzînd un cuvînt de laudă și canon paraclitic, compusă de Damaschin, viitorul episcop de Rendina, pe care a îmbunătățit-o și a transcris-o.

292. Sf. Nicodim (în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 85, nota 1) spune că a completat slujba Sfântului Antipa iar la sfîrșitul acestui volum (p. 355—358) inserează această completare.

293. Menționată de Sf. Nicodim (*Sinaxaristis*, vol. I, p. 148, nota 1).

294. *Ibidem*, p. 46.

7. *Slujba Sfîntului Dionisie Areopagitul* (3 octombrie)²⁹⁵.

8. *Slujba Sfîntului Ieromartir Elefterie* (15 dec.)²⁹⁶.

9. *Enchiridionul care cuprinde stihirile prohodului, și canonul din Vinerea mare* (epitație), care sînt tipărite în cartea *Triodului* și s-au corectat cu grijă de Sf. Nicodim și canonul *Învierii din luminata zi a Sfîntelor Paști*, Constantinopol, Tipografia patriarhiei 1800²⁹⁷.

10. *Slujba Sfîntului prooroc Ilie* (20 iulie) la care Sf. Nicodim ne spune însuși²⁹⁸ că a compus 15 tropare (stihiri) dintre care 5 la Vecernie, celelalte la Utrenie, toate fiind tipărite în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 366—367.

11. *Slujba Sfîntului Talaleu* (22 mai), editată la Mesolochion 1878. Întrucît Sf. Talaleu se sărbătorea și în insula Naxos, unde se născuse Sf. Nicodim și unde Sf. Talaleu făcea multe minuni, el i-a completat slujba făcîndu-i și un canon paracletic²⁹⁹.

12. *Slujba Sfîntului Iacov, fratele Domnului* (Duminica după Nașterea Domnului), tipărită la Veneția, 1806, prin grija arhierelui Ierotei de IOANINA³⁰⁰.

13. *Slujba Sfîntului Iosif îmnograful* (3 aprilie) nepublicată³⁰¹.

14. *Slujba Sfîntului Ciprian, episcopul Cartaginei* (2 octombrie), (tropare și un al doilea canon), inedită³⁰².

15. *Slujba Sfîntei Kyriaki* (7 iulie), un canon nou, tropare și un cuvînt de laudă, făcute pentru a servi la slujbele din metohul din Naxos, cu hramul Sfîntei Kyriaki. Inedite³⁰³.

16. *Slujba Sfîntului Chiril al Alexandriei* (9 iunie), tipărită în *Sinaxaristis*, vol. II, 359—363³⁰⁴. Dintre cele 35 tropare (stihiri) ale slujbei, numai șapte sînt vechi, restul fiind opera Sfîntului Nicodim.

17. *Slujba Sfîntului Arhidiacon Lavrentie (Laurențiu)*, (10 august), tropare și al doilea canon³⁰⁵.

18. *Completare și al doilea canon la slujba Sfîntului Meletie, Mărturisitorul* (19 ianuarie), publicată la sfîrșitul cărții *Abecedarul* (Ἀλφαβηταλόγητος) a Sfîntului Meletie Mărturisitorul, Tesalonic, 1923, p. 617.

19. *Completare și diortosire la slujba Sfîntului Nifon, patriarhul Constantinopolului* (11 august). E cunoscut rolul pe care l-a avut acest sfînt patriarh în reorganizarea Bisericii Românești la începutul secolului al XVI-lea; după moartea și canonizarea lui ca sfînt, capul i-a fost adus de domnitorul Neagoe Basarab și depus în biserica minăstirii zidită de acesta la Curtea de Argeș³⁰⁶. Sf. Nicodim ne spune³⁰⁷

295. Inedită. Text în *codicele 832, f. 1—52 din Mînăstirea Vatoped, codicele 9, nr. 129 f. 92 din mînăstirea Marea Lavră și codicele din biserica principală de la Kaf-socalivia* (Chiril, *op. cit.*, p. 927); Cf. și S. Efstratiadis, *op. cit.*, p. 55 și A. Papadopoulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 427.

296. Editată în *Sinaxaristis-ul* lui Dukakis, Atena 1914; cf. și Theoclitos, *op. cit.*, p. 318.

297. Vezi Ierom. Eftimie, *op. cit.*, p. 213 și Onufrie, *op. cit.*, p. 11.

298. N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 268, nota 3.

299. *Ibidem*, vol. I, p. 154, nota 2. S. Efstratiadis precizează că e vorba de 11 idiomele și 7 sedelne, care s-au retipărit la Veneția împreună cu celelalte părți ale slujbei Sfîntului Iacov (23 octombrie).

300. Vezi Chiril, *op. cit.*, p. 927 și Theoclitos, *op. cit.*, p. 319.

301. Sf. Nicodim, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 92, nota 1 și Theoclitos, *op. cit.*, p. 318.

302. *Ibidem*, p. 252, nota 1; E. Karpathiou, *op. cit.*, p. 93 și Arhim. N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 185.

303. Sf. Nicodim, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 251, nota 1.

304. *Ibidem*, p. 192, nota 3.

305. Vezi S. Efstratiadis, *op. cit.*, p. 54, nota 6.

306. Pr. Prof. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II.

307. Sf. Nicodim, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 312, nota 1.

că el a completat și diortosit slujba mai veche a Sfântului Nifon la îndemnul iubitorului de Dumnezeu Kyr Iosif, episcopul Argeșului. Slujba a găsit-o la Mănăstirea Dionisiou în Athos (unde se păstrează astăzi moaștele Sfântului Nifon).

20. *Completarea și un canon la slujba Sfântului Parthenie*, episcopul de Lampsacos (sărbătorit la 7 februarie) ³⁰⁸.

21. *Completare la slujba Sfintei mucenițe Parasceva* (sărbătorită la 20 iulie), tipărită la mănăstirea Sinaia în 1877 și retipărită la Atena în 1911 și 1915 ³⁰⁹.

22. *Completare la canonul pe opt glasuri în cinstea icoanei lăcătoare de minuni din Mănăstirea Ivron așa numită «Portaitisa»* ³¹⁰. Rămășă probabil inedită.

23. *Diortosire la slujba și la istorisirea minunilor sfintei icoane lăcătoare de minuni a Maicii Domnului din Mănăstirea Prousos* ³¹¹.

24. *Completare și al doilea canon la slujba Sfântului mucenic Sebastian* (sărbătorit la 18 decembrie) ³¹².

25. *Completări la slujba Sfântului Trifon* (sărbătorit la 1 februarie). Completarea constă în alcătuirea de noi tropare (stihiri), un nou canon la Utrenie, un Cuvînt de laudă, un alt canon paraclitic (de rugăciune), precum și o rugăciune de cerere, toate în cinstea capului Sf. Trifon care — spune Sf. Nicodim — se păstrează ³¹³.

26. *Tropare (care lipseau) pentru slujba Sfântului Apostol Timotei* (sărbătorit la 22 ianuarie). E vorba de mai multe stihiri la Litie și la Utrenie, tipărite ³¹⁴ în *Sinaxaristis* I, p. 493—494.

27. *Tropare (care lipseau) la slujba Briului Maicii Domnului* (sărbătorit la 21 august) ³¹⁵.

28. *Patru stihiri la Vecernie pentru slujba Sfinților Apostoli Petru și Pavel* ³¹⁶, tipărite în *Sinaxaristis* ed. cit., II, p. 363.

29. *Cinci stihiri idiomele la Litie, pentru slujba praznicului zămislirii sfintei Ana* (9 dec.) ³¹⁷, tipărite în *Sinaxaristis*, vol. I, p. 494—495.

30. *Două stihiri și slava care se cîntă la Vecernia din 16 august, cînd se sărbătorește aducerea din Edessa la Constantinopol a icoanei nefăcută de mîna, a Domnului nostru Iisus Hristos*, tipărită în *Sinaxaristis*, p. 367—368.

31. *Mărimuri (Megalarii) la praznicul Cincizecimii* ³¹⁸.

32. *Mărimuri la slujba Sfintei Hrisi* (13 octombrie) ³¹⁹.

308. Sf. Nicodim, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 444, nota 1.

309. *Ibidem*, vol. II, p. 278, nota 1. Sf. Nicodim spune că, în afară de el și preînțeleptul dascăl Benediuc din mănăstirea rusească din Sf. Munte (Pantelimon) a compus un alt canon tot în cinstea Sfintei Paraschiva. A se vedea și S. Efstratiadis, *op. cit.*, p. 53, nota 8.

310. Ierom. Chiril, *op. cit.*, p. 927.

311. Theoclitos (în *op. cit.*, p. 321) scrie că Sf. Nicodim a compus slujba și a diortosit istorisirea minunilor săvîrșite prin această sfință icoană. Dar Arhim. Dositheos Prousiotis, în monografia sa consacrată lui Chiril Kastanofilis (Atena 1965, p. 27) notează că istorisirea de minuni aflată în codicele 42, p. 928, 31, 24 a, 31, 26 b din Mănăstirea Prousos au fost doar diortosite de către Sf. Nicodim.

312. Menționată de Sf. Nicodim, *Sinaxaristis*, vol. I, p. 318, nota 1.

313. *Ibidem*, vol. I, p. 433, nota 1.

314. *Ibidem*, p. 401, nota 1.

315. *Ibidem*, vol. II, p. 242, nota 1.

316. *Ibidem*, p. 232, nota 1.

317. *Ibidem*, vol. I, p. 284, nota 1.

318. Menționate de Chiril, *op. cit.*, p. 927.

319. N. Aghioritul, *Noul Martirologhion*, p. 201.

33. *Tropare (Apolitikion) la slujba Izvorului Tămăduirii* (vineri după Paști) ³²⁰.

34. *Rugăciune către Sf. Trifon*, încadrată în slujba actuală a Sf. Trifon din Evhologhion ³²¹.

35. *Rugăciune către Sf. Modest*, Patriarhul Ierusalimului ³²² aceeași din punct de vedere al destinației ei cu Rugăciunea Sfântului Modest din Evhologhion, unde se spune că e alcătuită de Sf. Nicodim ³²³.

36. *Rugăciune de mărturisire către Domnul Iisus Hristos și către toți sfinții* ³²⁴.

37. *Distihuri iambice*, în afară de stihuri ἑρῳϊκοὶ în *Sinaxaristis*-ul său. Însuși Sf. Nicodim menționează că a compus 300 de distihuri în afară de cele ἑρῳϊκοὶ pentru sfinții din *Sinaxaristis*-ul său, unde nu existau asemenea stihuri ³²⁵.

38. *Versuri de diferite măsuri și diferite dialecte, la începutul fiecăreia din cărțile sale*.

39. Tot aici pot fi menționate câteva cuvântări cunoscute care au servit la nevoile liturgice și altele cu valoare literară, ca de ex. :

a) Cuvînt panegiric la litania Icoanei Născătoare de Dumnezeu de la Protatos ³²⁶.

b) Cuvînt de laudă către Sf. Ioan Hrisostom, alcătuit la aducerea moaștelor lui la Constantinopol (27 ianuarie) ³²⁷.

c) Traducerea Cuvîntului de laudă al Sf. Andrei Criteanul pentru marele mucenic Gheorghe ³²⁸.

d) Cuvîntări funebre la diferite prilejuri ³²⁹.

Fiind un talentat imnograf și cunoscînd bine problemele și materialul de informații care intra în domeniul acesta în afară de munca sa personală, Sf. Nicodim ne oferă în cărțile lui o mulțime de informații și despre munca altora, menționînd existența altor slujbe la diferiți sfinți și indicînd pe autorii lor. Cercetînd cărțile: *Neon Martirologhion* și *Sinaxaristis*, vol. I și II, am constatat că, în prima, în afară de unele slujbe noi întregi, incluse aici se dau informații, în șase cazuri, despre autorii slujbelor respective și, uneori, locul apariției lor sau unde pot fi găsite acestea; în *Sinaxaristis* am sesizat 16 asemenea cazuri în vol. I și 13 cazuri în vol. II. Unele din aceste informații sînt foarte prețioase, ele fiind luate din penumăratele manuscrise cercetate de el în bibliotecile din Sf. Munte.

Unii dintre cercetătorii operei Sfîntului Nicodim afirmă că au existat și alte cărți nu numai needitate ci mai mult, total uitate ³³⁰ despre care nu avem însă informații.

Cercetarea noastră de pînă acum ne-a convins că există o parte (poate mică) din opera sa imnografică-poetică despre care nu avem nici

320. Păstrat de însuși Sf. Nicodim în codicele din minăstirea de la Naxos (vezi Arhim. N. Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 190).

321. Tipărită și în *Sinaxaristis*, vol. II, p. 358—359.

322. Tipărită și în *Sinaxaristis*, vol. I, p. 495—496.

323. Vezi *Evhologhionul Mic*, Atena, 1924, p. 296—297.

324. N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 368—369.

325. *Ibidem*, vol. I, p. 18, nota 1.

326. Ierom. Chiril, *op. cit.*, p. 297.

327. Editat la Naxos de către Nicolas Malayardis (vezi F. Karpathiou, *op. cit.*, p. 93; Theoclitos, *op. cit.*, p. 317, menționează greșit data tipăririi).

328. N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. II, p. 104, nota 1.

329. Theoclitos, *op. cit.*, p. 321.

330. Cp. S. Kolițaras, *op. cit.*, p. 514; C. Papoulidis, *op. cit.*, p. 302.

o informație³³¹. Studiile viitoare credem că au să ne confirme părerea aceasta pe care o susținem pentru două motive :

a) Sfântul Nicodim n-a alcătuit el însuși o listă, un catalog cu opera sa iconografică, lucru pe care nu l-au făcut nici biograful său, căci, după cum am văzut, lista lui Chiril este cu multe lipsuri.

b) Sfântul Nicodim nu s-a ocupat în mod special și sistematic cu compunerea slujbelor, dar a scris fiind îndemnat de anumite persoane, și dorind uneori să suplinească lipsurile din cărțile liturgice ; a scris slujbe și la niște sfinți foarte puțin cunoscuți, cum au fost cazuri de călugări atoniți, etc.

Totuși din opera sa iconografică-poetică cunoscută pînă acum se pot trage mai multe concluzii referitoare la contribuția Sfântului Nicodim la diortosirea cărților și rînduiriile de cult ale Bisericii Ortodoxe și la studiul liturgic și anume :

Sfântul Nicodim a creat de la început, acolo unde existau goluri în cărțile de cult (cum sînt slujbele noi compuse de el).

Acolo unde a crezut că ar trebui să intervină cu corecturi și completări, a intervenit, lăsînd astfel o mulțime de slujbe corectate, completate și îmbunătățite de el.

N-a neglijat și anumite lucruri mai amănunțite completînd unele dintre slujbe cu tropare noi.

Sfântul Nicodim a făcut singur ceea ce a făcut, dar a făcut un lucru desăvîrșit pentru cerințele și nevoile epocii sale.

Astăzi noi, deși lucrăm în mod colectiv³³², pentru a rezolva probleme tot atît de importante în domeniul acesta, deși avem de mare ajutor opera Sfântului Nicodim³³³, totuși nu realizăm adesea nici ceea ce a făcut Sfântul Nicodim singur, cu posibilitățile epocii sale și în atîtea domenii ; trebuie, într-adevăr, să recunoaștem, cu regret, că noi, cei de astăzi, fii ai aceleiași Biserici, cu atîtea posibilități, mult superioare, nu facem mare lucru în comparație cu opera imensă a Sfântului Nicodim.

331. După cum am spus deja, ar fi greu de acceptat că ar fi posibil ca Sfântul Nicodim să mai fi scris vreo carte despre care n-avem nici o știre. Însă, este foarte posibil să mai descoperim creații iconografice necunoscute ale Sfântului, pentru că acestea au fost răspindite în multe cărți și manuscrise de către autorul nostru.

332. În anul 1981 s-a publicat din partea Sfântului Sinod al Bisericii Greciei, o scrisoare prin care se cerea preoților din parohiile din toată Grecia să trimită cîte un exemplar din cărțile de slujbă la diferiți sfinți locali cuprinși sau necuprinși în Mineiele din tot anul bisericesc. Sperăm că este vorba de o inițiativă de întregire și de unificare a slujbelor existente în cîntecul sfinților și care se practică cu multe variații sau chiar total diferite de autori diferiți, complet necunoscute pînă acum (mai ales cele referitoare la sfinții mai noi ale căror slujbe n-au intrat încă în Mineie).

333. Am amintit deja cazul intrării rugăciunii Sfântului Modest în Evhologhionul Mic, precum și cazul stihurilor de laudă la diferiți sfinți, stihuri ale Sfântului Nicodim care au fost folosite (după revizuire) de editorul mineiilor pe întreg anul bisericesc, Bartolomeu din minăstirea Koutlumuș. Acesta a respectat întocmai observațiile făcute și tipărite în prima ediție a *Sinaxaristis*-ului de Sfântul Nicodim, care se refereau la unele probleme privind diferiți sfinți cuprinși în Mineiele folosite în cultul zilnic (vezi N. Aghioritul, *Sinaxaristis*, vol. I, în *Prologul* lui Th. Nicolaidis).

Importanța operei imnografice a Sfintului Nicodim și valoarea ei în Biserică au fost apreciate de specialiști și elogiate. Astfel renumitul călugăr imnograf Gherasimos Micraghiannanitis, de la muntele Athos, el însuși compozitor a sute de slujbe la diferiți sfinți, spune :

«Opera imnografică a cuviosului Nicodim se remarcă prin bogăția înțelesurilor, prin ritmul său, prin expresivitatea sa și marea ușurință de compunere a versurilor. Acestea sînt remarcate de toți cei ce studiază aceste poezii sfinte. Ceea ce îngreunează studierea acestei opere, este marea extensiune pe care o dă compunerii idiomelelor și slavelor. Aceasta se datorește entuziasmului cu care Sfîntul Nicodim a lucrat, părăind că se uită pe sine în această sfîntă activitate de compunere a cîntărilor bisericești. Aceasta însă nu scade cu nimic valoarea operei imnografice a Sfintului Părinte, operă atît de bogată și aleasă». (Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης - ὕμνογράφος, Ἡ ὕμνογραφία ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, (Imnografia la Sf. Munte, în anuarul Seminarului « Ἀθωνιάς », Atena, 1966, p. 78).

Partea a III-a

CHESTIUNI SPECIALE PRIVIND VIAȚA ȘI OPERA SFÎNTULUI NICODIM AGHIORITUL

CAPITOLUL I

PRETINSA INFLUENȚĂ APUSEANĂ ASUPRA OPEREI SFÎNTULUI NICODIM

Există păreri ale unor teologi și cercetători ai vieții și scrisului Sfântului Nicodim Aghioritul care susțin că în elaborarea operelor sale, atît în traduceri cît și în lucrări personale, ar fi existat unele influențe ale teologiei și spiritualității apusene. Unii dintre aceștia socotesc că în operele sale există idei clare în care se reflectă învățătura Bisericii Romano-Catolice, și pe care Sfîntul Nicodim și le-ar fi împrumutat. Pentru elucidarea adevărului, și mai ales pentru a dovedi ortodoxia învățaturii și gîndirii sale teologice, ne vom ocupa în mod deosebit de acest aspect în cele ce urmează.

Trebuie să amintim de la început că există unii factori de ordin spiritual care au contribuit, credem, într-un mod decisiv la formarea și orientarea gîndirii sale teologice, și anume :

a) Existența a două curențe spirituale: cel *filo-apusean* (avînd la bază iluminismul francez și mai tîrziu influențele spirituale ale Revoluției franceze asupra Răsăritului), și cel *antilatîn* sau *tradiționalist* (care era spiritul bisericesc tradițional al Patriarhiei ecumenice din Constantinopol).

b) *Disputa așa numită a colivelor* (care poate reflecta, în mare parte, conflictul dintre curențele spirituale mai sus pomenite).

c) *Starea duhovnicească foarte decăzută a poporului grec ortodox*, care a determinat pe Sfîntul Nicodim să scrie totdeauna «cărți ziditoare de suflet» și cărți «pentru iluminarea poporului dreptcredincios».

Credem că primii doi factori pomeniți au contribuit foarte mult la orientarea spirituală a Sfîntului Nicodim și la alcătuirea conținutului scrierilor sale. Iar cel de al treilea factor a contribuit nu numai la conținutul lucrărilor sale, ci și la forma în care ele au apărut, adică în așa fel concepute încît să fie pe înțelesul tuturor, inclusiv al celor simpli.

Să analizăm acum acești factori mai detaliat. Am vorbit deja despre propaganda călugărilor apuseni în teritoriul Bisericii Ortodoxe. Prozelitismul lor n-a fost fără efecte. Nu puțini oameni s-au convertit

la catolicism și la protestantism. Aceasta a creat o atmosferă de simpatie față de apuseni, atmosferă care predomină în literatura mai puțin teologică a epocii respective. De exemplu, Adamantios Korais, care a trăit în Franța și a fost foarte influențat de mediul liberal în care a activat, caută să creeze aceeași atmosferă spirituală și în Grecia, unde se continua cu mari greutate tradiția spirituală a Bizanțului. Se pare că A. Korais a avut un oarecare succes, pentru că ideile sale priveau multe aspecte din viața grecilor din imperiul otoman și ofereau posibilitatea cunoașterii unei alte concepții despre viața spirituală și socială în afară de Biserică, instituție care pînă atunci juca un rol principal spiritual și social.

Un simpatizant al lui A. Korais și în general un partizan al iluminismului francez, care aproape aprioric vede deplasarea acestui fenomen în viața spirituală și socială a grecilor din opera respectivă, este C. Th. Dimaras.

În partea a patra din istoria sa despre literatura neogreacă, C. Dimaras are un capitol cu un titlu foarte semnificativ: *O lume se naște (1770—1820)* ³³⁴. Ideile și opiniile sale au făcut școală în acest sens, dar cu o bază eronată. Eroarea care stătea la baza școlii create de C. Dimaras a fost, credem, convingerea că fenomenele spirituale petrecute în Răsărit se puteau explica după aceleași tipare ca și în Franța. Deci, se făcea o transpunere întocmai, se făcea o interpretare asemănătoare, fără să se dea importanță unor factori spirituali și sociali specifici Occidentului care au contribuit la apariția iluminismului francez, spre deosebire de situația caracteristică Răsăritului.

Pe de altă parte, însă, Manuil I. Ghedeon susține că Biserica nu se împotrivesc la adevărata filosofie ³³⁵ și nu se opune la adevărata dezvoltare a științelor ³³⁶. «Niciodată — zice M. Ghedeon — n-a fost vinovată Biserica, ci timpurile păcătuiau...» ³³⁷. Este foarte curios că aceeași părere despre această epocă o găsim și la C. Dimaras, cînd scrie: «De ambele părți oamenii se conduc în extreme... Caracteristic epocii este aprinderea patimilor... care n-a avut o manifestare asemănătoare în istoria elenismului subjugat» ³³⁸.

Theodoros Zisis vorbind despre curente apusene care își exercitau influența lor asupra noului Stat grec instituit după înlăturarea jugului otoman, le compară cu acelea care au creat atmosfera în care au luptat în alte vremuri, asemănătoare, Sfîntul Marcu Eugenicul, episcopul Efesului, și patriarhul Ghenadie Scholarios ³³⁹.

Aproape toți cei care s-au ocupat cu examinarea situației spirituale și sociale din secolul XVIII și din secolele următoare, au fost de acord

334. C. Dimaras, *Istoria...*, p. 142 și urm.; Idem, *Iluminismul neogrec*, Atenă, 1977, p. 1, 19, 23, 42, 66, 139.

335. F. Ghedeon, *Miscarea...*, p. 112.

336. *Ibidem*, p. 124.

337. *Ibidem*, p. 113.

338. C. Dimaras, *op. cit.*, p. 130.

339. Theodoros Zisis, Τὸ οἰκουμένην Πατριαρχεῖον καὶ ὁ Ἰουστίνος Ποποδίσσι (Patriarhia Ecumenică și Iustin Popovici), art. în rev. 9 (1977), nr. 11, p. 433—440

că spiritul apusean a dominat în cadrul manifestărilor spirituale ale epocii, ca și în organizarea noului stat grec de mai târziu³⁴⁰.

Istoricul bisericesc Arhim. Vasiliios Stefanidis, referindu-se la situația bisericească, mai precis la situația teologică de după căderea Bizanțului și pînă în secolul XIX, constată anumite influențe romano-catolice sau protestante, dar, cu toate acestea, crede el, Biserica n-a ieșit din cadrul ei fundamental ortodox³⁴¹.

În schimb Hristos Yanaras susține că viața spirituală în general și teologia precum și viața bisericească, în special, au fost și încă sînt foarte accentuat influențate de spiritul apusean. «Teologia grecească, spune el, s-a întîlnit cu Apusul chiar din secolele XVII și XVIII, și mai ales după înființarea noului Stat grec, nu cu intenția de a intra în dialog cu acesta și să reprezenteze o identitate ortodoxă activă conștientă, ci s-a lăsat în mod pasiv să fie influențată de Apus, ba uneori se grăbea să accepte metodologic, criteriile și uneori chiar opiniile integrate din teologia apuseană»³⁴².

În această epocă de răscruce și de curențe opuse³⁴³ a apărut pe terenul spiritual, în general, și bisericesc-teologic, în special, Sfîntul Nicodim Aghioritul, care a realizat o operă ce se întinde cam din ultimul sfert al secolului XVIII (*Filocalia*, 1782), pînă pe la sfîrșitul secolului XIX (Introducerea în opera Sfîntului Grigorie Palama, 1883), ba chiar pînă în primul sfert al secolului nostru (cartea *Alfavitallavitos* a Sfîntului Nicodim a apărut, în prima ediție, în anul 1928).

La cei care au studiat opera Sfîntului Nicodim sau se referă la ea ocazional, se găsesc păreri foarte diferențiate, uneori chiar opuse. *Unii susțin că, mai ales cu ocazia traducerilor sale din opere apusene, Sfîntul Nicodim ar fi fost influențat de curentul filoapusean, și mai precis filocatolic care exista în orizontul spiritual din epoca sa*³⁴⁴.

Alții susțin că el a fost un anticatolic, un teolog care s-a opus influențelor apusene. Monahul Theoclitos zice că Sfîntul Nicodim «a concentrat în opera lui toată literatura antilatină de după marea schismă și în continuare»³⁴⁵.

340. *Ibidem*; M. Ghedeon, *op. cit.*, p. 93, Mitropolitul Dionisios de Servia și Kozami, prolog la cartea lui C. Papoulidis, *Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων* (Mișcarea «colivarilor»), Atena, 1971, p. 7—8.

341. Vasiliios Stefanidis, *Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία* (Istoria bisericească), ed. a III-a, Atena, 1970, p. 766—767.

342. Hristos Yanaras, *Ὁρθόδοξία καὶ Δύση, ἡ θεολογία στὴν Ἑλλάδα σήμερα* (Ortodoxia și Apusul, Teologia în Grecia astăzi), Atena, 1972, p. 33, 39, 56 și urm., precum și p. 171 și 172.

343. C. Papoulidis, *Portée oecuménique du renouveau monastique au XVIII^e siècle dans l'Eglise Orthodoxe*, în rev. «Balcan Studies» (1909), Tesalonic, p. 105; Idem, *Nicodème l'Hagiorite*, în rev. «Θεολογία», XXXVII (1960), nr. 2, p. 306, Harilaos Tzogas, *Disputa...*, p. 141; M. S. Le Guillou, O.P., *Eglise et Etat...*, p. 133, același, *La renaissance spirituelle...*, p. 95 și urm.; Theoclitos, *op. cit.*, p. 30.

344. Vezi Evloghios Kourilas, *Episcopul de Coritsa* (în Albania de astăzi), *Catalogul de manuscrise aghiorite*, în rev. «Θεολογία», XVI (1938), p. 350—351 și nota de la p. 350 (unde îi disprețuiește pe Sf. Nicodim numindu-l simplu traducător și mai ales traducător de opere străine); de asemenea, la 50 de ani după moartea Sf. Nicodim, un călugăr, Iacob de la Schitul Nou, într-un codice din Schitul Sfintei Ana, îl acuză pe Sf. Nicodim că a tradus din opere apusene și anume opera *Exerciții spirituale* (vezi Theoclitos, *op. cit.*, p. 197—198).

345. Vezi *op. cit.*, p. 30 și 363; Cp. V. Grumel, *op. cit.*, p. 490.

Iar alții cred că Sfântul Nicodim a mers pe o linie intermediară. În privința aceasta, N. Zaharopoulos scrie: «Sfântul Nicodim a mers pe linia liberală a lui Methodios Anthrakitis, a lui A. Korais etc., după cum a manifestat și tendința extremă, conservatoare a lui Atanasie din Paros, etc...»³⁴⁶.

Nu lipsesc nici cei care, referindu-se la opera Sfântului Nicodim și la traducerile sale din opere apusene, vor să vadă în Sfântul Nicodim un ortodox conciliant, inspirat de un oarecare ecumenism, mai ales în ceea ce privește spiritualitatea apuseană și cea răsăriteană. Ei spun că există în popor un «ecumenism practic», cum am zice noi astăzi, sau în termeni mai noi, o spiritualitate asemănătoare sau comună, care unea pe credincioșii apuseni și răsăriteni, pe cînd învățăturile dogmatice îi despărțeau. C. Papoulidis, precizînd în privința aceasta, afirmă categoric: «în materie de spiritualitate, separația dintre Biserici, adică dintre Biserica Romano-Catolică și cea Ortodoxă, nu există. Dar trebuie să se facă distincție privind caracterul local al spiritualității apusene și răsăritene, care diferă, «după cum, de exemplu, diferă Siberia de Spania»³⁴⁷.

Discuțiile privind influențele apusene în opera Sfântului Nicodim au fost provocate de faptul că precum am mai spus, Sfântul Nicodim a tradus cartea lui Lorenzo Scupoli (1530—1610), «Combatimento spirituale», care s-a tipărit, în prima ediție, la Veneția, în anul 1589. Cartea aceasta a cunoscut în Apus multe ediții și traduceri. Sfântul Nicodim, la prima ediție scrie despre această carte că a fost compusă de «un înțelept»³⁴⁸. Iar M. Willer, în aceeași privință, spune că Sfântul Nicodim pentru «Războiul nevăzut» a avut în vedere două lucrări scrise de L. Scupoli, și anume: a) *Le combat spirituel*, și b) *Le sentier du Paradis*³⁴⁹. De asemenea, tot legată de discuțiile mai sus pomenite este și cartea «Exerciții spirituale», care aparține unui autor mai vechi, și pe care Ignățiu de Loyola a dezvoltat-o. Din cauză că a circulat printre ordinele sale călugărești, a fost legată de numele său. Sfântul Nicodim a avut în vedere ediția în limba franceză («Exercices spirituels») ³⁵⁰. Despre această carte M. Willer spune că a fost făcută după cartea lui P. Scan-Pierre Pinamonti — *Gli esercizi spirituali di S. Ignazio di Loyola distinti e divisi nelle meditazioni, nelle esami e nelle lezioni*, apărută la Veneția 1704³⁵¹.

În ceea ce privește extensiunea acestor două «traduceri» observăm că lucrarea «Războiul nevăzut», în forma în care a prezentat-o Sfântul Nicodim Aghioritul, este de două ori mai mare decît lucrarea

346. Vezi *op. cit.*, p. 470.

347. C. Papoulidis, *Portée oecumenique...*, p. 103—104; Cp. I. Haucher, *Dogme et spiritualité orientale*, în «Revue d'ascétique et de mystique», XXIII (1947), p. 34—35.

348. Vezi Gh. Ladas — A. Hatzidimos, *Bibliografia grecească din anii 1796—1799*. Atena, 1976, p. 15.

349. Vezi art. *Nicodème l'Hagiorite et ses emprunts à la littérature spirituelle occidentale. Le combat spirituel et les exercices de S. Ignace dans l'Eglise Byzantine*, «Revue d'ascétique et de mystique», 1924, p. 174—177.

350. *Ibidem*, p. 198.

351. M. Willer, *Ibidem*.

originală a lui Scupoli³⁵². Tot așa și cartea *Exerciții spirituale* are 650 de pagini, pe când originalul latin folosit de Sfântul Nicodim avea abia 30 de pagini.

Totuși persistă întrebarea : de ce Sfântul Nicodim a tradus din cărțile apusene ?

Mai întâi ținem să precizăm că Sfântul Nicodim nu poate fi socotit un scriitor și teolog ecumenist în sensul dat mai sus de C. Papoulidis și I. Hauchec³⁵³ întrucât el, ca un adânc cunoscător de teologie știa bine că la baza spiritualității unei Biserici stă învățătura dogmatică, adică spiritualitatea este trăirea, aplicarea în viață, a învățăturii propriu-zise a unei Biserici. Și deci dacă avem o învățătură ortodoxă și o învățătură romano-catolică, avem prin urmare o spiritualitate ortodoxă și o spiritualitate romano-catolică. De asemenea, teza mai sus pomenită, că Sfântul Nicodim a mers pe o linie intermediară³⁵⁴, nu este justificată, întrucât Sfântul Nicodim, prin tot ce scrie, nu se ascunde și, după cum este de la sine înțeles, cineva nu poate să fie în același timp și filoapusean, sau filocatolic, și antiapusean, sau anticatolic. Noi avem cazuri în care Sfântul Nicodim face o critică aspră Botezului latinilor, a cărui valabilitate nu o recunoaște. Monahul Theoclitos (*op. cit.*, p. 236) a publicat o scrisoare a Sfântului Nicodim adresată patriarhului Grigorie al V-lea, prin care recomanda patriarhului un monah catolic care voia să vină la Ortodoxie și care, potrivit poziției clare a Sfântului Nicodim, trebuia să fie rebotezat ; după cum se vede, din cauza ereziilor papale, Sfântul Nicodim n-a recunoscut validitatea Botezului catolicilor³⁵⁵.

Părerea noastră la întrebarea pusă mai sus este că această chestiune nu se poate lămuri printr-o simplă afirmație ori negație, ci trebuie văzută în ansamblul ei și anume : Sfântul Nicodim încă din copilărie, când a învățat limbi străine (italiana și franceza), a citit unele dintre cărțile care circulau atunci prin misionari apuseni. Mai târziu, pe când frecventa școala din Smirna, datorită mai ales directorului școlii, Hierotheos Dendrinos, a prins o vreme când în această școală se manifesta un suflu spiritual antilatin. Plecând din Smirna și întorcându-se în insula Naxos, pe lângă mitropolitul insulei, am văzut că a avut ocazia să se întâlnească cu niște călugări atoniți foarte evlavioși și familiarizați cu probleme de viață contemplativă. Apoi călătorește în insula Hydra și leagă prietenie strânsă cu Macarie, episcopul Corintului și cu sihastrul Silvestru. Se stabilește un timp la Sfântul Munte Athos și trăiește în mediul acesta curat ortodox, unde influențele din Așus n-au avut niciodată vreun efect serios asupra spiritualității atonite ; în plus, tot-

352. Arhim. Nicodim Pavlopoulos, *op. cit.*, p. 117.

353. C. Papoulidis, *Portée...*, p. 103—104 și I. Haucher, *Dogme...*, p. 34—35.

354. N. Zaharopoulos, *op. cit.*, p. 470.

355. Vezi mai pe larg în *Pidalion*, nota 1, p. 51—57, interpretarea canonului 46 apostolic, și nota 1, p. 57—58, interpretarea canonului 47 apostolic, precum și nota 1 ; p. 63—65, interpretarea canonului 50 apostolic. Și astăzi la Sfântul Munte (la minăstirea Sf. Grigorie și Simon-Petra) avem câteva cazuri de călugări romano-catolici care au trecut la Ortodoxie și au fost rebotezați, deși practica generală a Bisericii grecești este de a fi primiți romano-catolicii numai prin ungerea cu Sfântul Mir (Cf. Sf. Nicodim, *Neon Eklogion*, în viața Sfântului Meletie din muntele Galision ; a se vedea, de asemenea, în *Pidalion*, p. 306—307, nota 1, p. 362—363, nota 1 ; p. 445—446, nota 1 ; p. 487, nota 1.

deauna era în bune relații cu Macarie, episcopul din Corint, și Atanasie din Paros, bărbați distinși pentru pregătirea lor teologică ortodoxă și pentru înalta lor viață spirituală³⁵⁶. Mai ales cel din urmă a fost și un luptător contra papalității și contra abaterilor Bisericii Romano-Catolice³⁵⁷.

Am putut constata deci pînă acum că Sfîntul Nicodim avea în scrierile sale preferințe pentru probleme de înaltă spiritualitate, de viață contemplativă; unii, nu fără motiv, îl socotesc pe Sfîntul Nicodim ca un continuator al isihasmului din secolul XIV. Așa că, C. Papoulidis, referindu-se la acești trei bărbați: Sfîntul Nicodim, Macarie al Corintului și Atanasie din Paros, spune că: «ei cred că renașterea în Biserica nu va fi posibilă altfel decît prin păzirea deplină a tradiției și prin reînnoirea isihasmului, un isihasm care să fie realizat în cadrul vieții liturgice (cultice). În general — spune C. Papoulidis — a avut dreptate Ph. Meyer cînd scria despre Cuviosul Nicodim Aghioritul că «a pus isihasmul pe baze mai noi». El scria așa³⁵⁸ pentru că Nicodim Aghioritul, prin introducerea vieții isihaste în chinovie a căutat să îmbine isihasmul eremitic cu viața liturgică, cultică³⁵⁹. Asemenea păreri găsăm și la alți cercetători³⁶⁰.

De asemenea, tot C. Papoulidis spune că: «Sfîntul Nicodim, continuînd linia marilor părinți niptici și isihști, ne-a dăruit o carte rară bazată pe isihasm³⁶¹ (este vorba despre *Manual de staturi pentru păzirea celor cinci simțuri*).

Am văzut deja cum îl admira pe Sfîntul Grigorie Palama³⁶² și nu este o exagerare să spunem că Sfîntul Nicodim a fost primul și cel mai mare palamist. În aceste condiții, Sfîntul Nicodim nu se putea manifesta ca un filocatolic, ca un influențat de teologia sau de spiritualitatea apuseană, el care s-a hrănit cu miezul teologiei ortodoxe și a ex-

356. C. Papoulidis, *op. cit.*, p. 108.

357. *Ibidem*, p. 391, 392; Atanasios din Paros, Πατερική διδασκαλία (*Învățătura patristică*), Constantinopol, 1798, (în cartea aceasta își exprimă opoziția sa anti-latină).

358. C. Papoulidis, *Cazul influenței Sfîntului Munte în teritoriul balcanic în secolul al XVIII-lea*, în rev. «Μακεδονικά», IX (1969), Tesalonica, 1969, p. 286, unde citează pe Ph. Meyer, *Die theologische Literatur des Griechischen Kirche*, 1899, p. 19, și urm., după V. Stefanidis, *op. cit.*, p. 706—707.

359. C. Papoulidis, *op. cit.* Idem, *Le renouveau du monachisme dans la Grèce contemporaine*, în rev. «Contacts», nr. II (1960), p. 131.

360. Vezi la P. Hristou, *Correspondență bisericească* (în grecește), p. 329; Theoclitos, *op. cit.*, p. 372; Un moine de l'Eglise orthodoxe de Roumanie, *L'avènement philocalique dans l'Orthodoxie roumaine*, în rev. «Istina» (1958), p. 309—310. În legătură cu acestea ne pare foarte interesantă informația lui C. Papoulidis, (vezi, *Portée...*, p. 111) după care «Scara Sfîntului Ioan Scărarul a avut o mare circulație, mai ales în cercurile monahale începînd cu sec. al XV-lea. Lorenzo Scupoli, care a scris cărțile pomenite, se bazează pe atmosfera și spiritualitatea creată de Scața. Iar Sf. Nicodim, în sec. XVIII, adapta, pentru lumea greacă, opere ale lui Scupoli».

361. C. Papoulidis, *Nicodème l'Hagiorite*, p. 104; același, *L'hésychasme de Saint Nicodème l'Hagiorite*, în rev. «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», XII (1962), p. 5 și 12. Interesant în privința aceasta este prezentarea de către C. Papoulidis în două coloane paralele a două texte din Sf. Simeon Noul Teolog și Sf. Nicodim Aghioritul, din care se vede clar înrudită și chiar identitatea expresiilor și a ideilor între cei doi.

362. Vezi p. 42 din această lucrare și nota 102.

pus această teologie în scrierile sale, el care trăia ca un adevărat călugăr, o viață ascetică și contemplativă, fără să mai punem la socoteală părerile sale antilatine, răspândite în diferite cărți ale sale, despre care am vorbit anterior.

O privire de ansamblu a operei sale, care, în afara celei imnografice, se întinde pe 20.000 de pagini, și o viziune fără prejudecăți asupra ei, ne conduce la concluzia că Sfântul Nicodim, dispunând de o cultură generală foarte bogată, cunoscând teologia chiar din operele Sfinților Părinți, trăind spiritualitatea ortodoxă, dar cunoscând și teologia și spiritualitatea apusenilor, în calitatea lui de adevărat călugăr atonit, fără să fie dispus să facă compromisuri și neavînd nevoie să uzeze de vreun fel de diplomație, avînd legături strînse cu persoane distinse pentru fidelitatea lor față de credința tradițională, s-a exprimat în mod clar și categoric ca un adevărat teolog ortodox, ca un trăitor al Ortodoxiei autentice, pînă la cele mai intime expresii ale ei, și ca un dascăl al Ortodoxiei pentru întreaga Biserică Ortodoxă, și mai ales pentru poporul grec dreptcredincios, atît de oropsit și plin de ignoranță din cauza situației spirituale și sociale în care trăia sub ocupația otomană. Dragostea aceasta pentru poporul ortodox și grija sa permanentă, l-au condus pe Sfântul Nicodim la traducerea cărților mai sus pomenite³⁶³. Și este un fel de a spune că le-a tradus, pentru că, de fapt, Sfântul Nicodim le-a prelucrat, după cum am văzut, în cel mai autentic spirit ortodox. Și a făcut aceasta pentru că a socotit că prin alcătuirea sistematică a conținutului lor, se oferă credincioșilor un ajutor, o operă utilă și ziditoare pentru viața lor spirituală. Aceste cărți au fost transformate în așa fel încît nu mai putem vorbi realmente de traduceri, ci de realcătuirea lor, de la bun început, păstrînd numai împărțirea materialului și planul inițial, dar îmbogățindu-le mult cu numeroase și întinse texte și învățături patristice noi, atît în desfășurarea expunerii, cît și în note. Am pomenit deja cazul cărții «Exerciții spirituale», care, în prima formă, avea 30 de pagini și pe care autorul nostru a ajuns să o facă de 650 de pagini. De asemenea, «Războiul nevăzut» este îmbogățit cu note așa de numeroase și extinse, încît textul inițial al acestora a devenit o jumătate din conținutul cărții. Astfel că, datorită conținutului notelor adăugate de Sfântul Nicodim, cartea s-a transformat total, devenind un fel de manual de mistică, de învățare a rugăciunii inimii și, în general, o adevărată carte de spiritualitate și de învățătură pur ortodoxă³⁶⁴.

Dacă se poate vorbi deci de o oarecare influență a teologiei apusene asupra operei Sfântului Nicodim, aceasta s-ar putea reduce doar la metoda de lucru pe care marele cărturar atonit și-a însușit-o uneori

363. Aproape în tot ce scrie, în fiecare carte citim expresiile: «pentru folosul tuturor», «pentru edificarea vieții spirituale a poporului dreptcredincios» etc. Cp. Theoclitos, *op. cit.*, p. 368—369; E. Karpathiou, *Nicodim...*, p. 67 (care spune: «...caracterul principal al învățăturii sale a fost cel de mîngîietor»); E. Ghedeon, *L'Athos...*, p. 217 de la C. Papoulidis, *Nicodème...*, p. 297; I. Kolitsaras, *op. cit.*, p. 452; N. Zaharopoulos, *op. cit.*, p. 469; Nicodim Aghioritul, *Eortodromion*, p. 8 (unde există o scrisoare a lui Nicodim către Patriarhul Constantinopolului Grigorie al V-lea).

364. Vezi la nota 54.

tocmai pentru a se face cît mai bine înțeles de către toți cititorii. Fără îndoială că el a folosit literatura spirituală apuseană, dar aceasta nu a afectat învățătura lui ortodoxă, ci doar modul de redactare a unor opere sau traduceri și prelucrări. Despre această metodă vorbește chiar Sfîntul Nicodim în Precuvîntarea la *Tîlcuirea Epistolelor pauline a lui Teofilact*. Iată ce spune el : «Fiindcă limpezimea înțelesului și conciziunea sînt opuse între ele, iar sfințitul Teofilact în multe părți ale tîlcuirii sale este foarte concis, așa că înțelesul său nu se poate lămuri mai bine, mai ales tîlcuirea cea simplă, pentru aceasta eu am explicat și amplificat ideile ce erau obscure din cauza conciziunii, parte prin adăugiri, parte prin omisiuni și modificări, numai și numai ca să limpezesc mai bine înțelesul pentru frații mei cei simpli ; căci dacă aș fi tradus literal din elinește părțile cele concise, înțelesul ar fi fost cu totul întunecat. Din orice limbă ai traduce, trebuie să faci întotdeauna vreun adaos, vreo omisiune sau schimbare, pentru specificul (caracterul) limbii ; la traducerea de față, însă, adăugirile au mai sporit și din cauza conciziunii. Apoi deoarece în unele părți lipseau mărturiile trebuitoare din Sfînta Scriptură și din Sfinții Părinți, cum și din deslușirile potrivite materiei am îndeplinit și aceste lipsuri, precum se poate vedea din alăturarea tălmăcirii de față cu scrierea cea originală elinească. Deci, la tîlcuirea ce cu dragoste am făcut-o pentru frații mei cei simpli, am adăugat și multă însemnări filologice pentru învățații neamului meu și mai ales pentru predicatorii începători, ca să le dau mărturie să învețe pre poporul lui Dumnezeu.» ^{364a}.

De asemenea, în operele Sfîntului Nicodim s-ar putea observa un limbaj teologic influențat de literatura apuseană, care ar da impresia că el își însușește și învățătura exprimată de termenii întrebuițați. În acest sens, am putea cita un exemplu din lucrarea *Carte foarte folositoare de suflet*, unde, în partea a treia, intitulată *Sfătuire dulce către cel ce se spovedește*, Sfîntul Nicodim se exprimă în felul următor : «Treii vătămări pricinuieste lui Dumnezeu păcatul : vătămarea întîia, pentru că tu, cu păcatele tale, ai necinstit și ocărit pe Dumnezeu ; vătămarea a doua, pentru că tu, cu păcatele tale, te-ai arătat nemulțumitor ; vătămarea a treia, pentru că tu, cu păcatele tale, ai făcut neauzită nedreptate și defăimare împotriva izbăvirii. Treii vătămări pricinuieste păcatul la păcătos : vătămarea întîia : pierderea darurilor celor mai presus de fire date de Dumnezeu în viața aceasta ; vătămarea a doua : pierderea fericirii celei veșnice ; vătămarea a treia : munca veșnică ^{364b}. La prima citire, limbajul folosit de autor pare scolastic, iar ideea de vătămare adusă lui Dumnezeu ne-ar duce cu gîndul la termenii de «ofensă» sau de «jignire» folosiți în teoria rîscumpărării formulată de Anselm de Canterbury. De asemenea, și expresia «pierderea darurilor celor mai presus de fire», ne-ar face să ne gîndim la teza scolastică a «darurilor supraadăugate» (dona superaddita) și pierderea lor prin păcat.

364 a. *Tîlcuirea celor 14 Epistole ale slăvitului Apostol Pavel, de Nicodim Aghioritul*, trad. de Veniamin Costachi, vol. I, București, 1904, p. XXVI—XXVII.

364 b. N. Aghioritul, *Exomologhitarion*, p. 178—183, vezi și traducerea românească : *Carte foarte folositoare de suflet*, București, 1898, p. 150—158.

Dacă citim însă întreaga lucrare, observăm că aceste idei se încadrează perfect în contextul general ortodox al operei sale. Nu este vorba aici de o însușire a tezelor romano-catolice legate de răscumpărare, ci de o expunere cât mai sistematică a urmărilor păcatului pentru a fi înțelese de toți, ca și de folosirea unui limbaj în duh scolastic. Întrebuințarea metodei scolastice și a limbajului adecvat acestei metode sînt departe de a constitui o dovadă a însușirii învățăturilor romano-catolice. Că este așa, se vede și din atitudinea pe care o are Sfîntul Nicodim față de Biserica Romano-Catolică și de învăătura ei, atitudine pe care el o exprimă fără șovăire. De aceea, înainte de a încheia acest capitol privind chestiunea pretenției influențe apusene asupra operei Sfîntului Nicodim, îl lăsăm pe însuși Sfîntul Nicodim să ne explice poziția sa clară, incontestabilă, plină de darul dreptei socotințe, care caracterizează pe oamenii sfinți, cu o temeinică pregătire. Sfîntul Nicodim spune : «Ca să aleagă cineva cele bune și drepte de la adversari, nu este ceva de lepădat, dar nu să împrumute și cele mincinoase și neortodoxe»³⁶⁵. De asemenea, tot el zice în altă parte, în această privință : «Opiniile greșite și obiceiurile anticanonice ale latinilor și ale altor credincioși trebuie să le detestăm și să le respingem ; iar dacă se găsește la aceștia ceva corect și confirmat de sfintele canoane și de Sfintele Sinoade, acestea nu se cade să le detestăm sau să le respingem»³⁶⁶.

Este o mărturisire clară și precisă a crezului său pur ortodox, care lămurește cât se poate de răspicat că Sfîntul Nicodim Aghioritul nu s-a putut lăsa influențat din punct de vedere doctrinar de învăătura romano-catolică în scrisul său teologic, și că afirmația contrară este o născocire rău intenționată.

CAPITOLUL II

SFÎNTUL NICODIM AGHIORITUL CA SCRIITOR BISERICESC ORIGINAL. GÎNDIREA SA TEOLOGICĂ ȘI CONTRIBUȚIA SA LA DEZVOLTAREA SPIRITUALITĂȚII ORTODOXE

Deși unii cercetători ai operei sale, ca D. Economidis, au afirmat că autorul nostru «nu este un teolog în sensul de cărturar»³⁶⁷, Sfîntul Nicodim poate fi socotit totuși un scriitor bisericesc original în adevăratul înțeles al cuvîntului. Dovadă în această privință este gîndirea sa teologică originală care se desprinde cu claritate din scrierile sale. Prin aceasta, putem spune că el a contribuit într-o măsură apreciabilă la dezvoltarea spiritualității ortodoxe.

365. N. Aghioritul, *Exomologhitarion*, p. 78 (continuare din nota 1).

366. Același, *Eortodromion*, p. 584, nota 1, interpretarea la oda a noua a canonului iambic din Penticostar.

367. D. Economidis, *op. cit.*, p. 69.

În sprijinul acestor afirmații putem aduce constatarea noastră, pe care orice cititor atent și sincer al operei Sfântului Nicodim Aghioritul o poate confirma, că foarte adesea, modul de exprimare, profunzimea și subtilitatea reflecției teologice a Sfântului Nicodim, în cea mai mare parte a operei sale, sînt de o calitate superioară și de o amploare și exactitate dogmatică remarcabile și de netăgăduit.

Monahul Theoclitos, descriind pe Sfântul Nicodim ca scriitor și teolog, afirmă pe bună dreptate următoarele: «Nicodim n-a fost un simplu comentator sau tîlcuitor al Sfîntilor Părinți. Tot ceea ce considera de folos și ziditor se străduia să argumenteze și să fundamenteze pe autoritatea Părinților și a Sfintei Scripturi... A fost un teolog în sensul larg al termenului, lăsînd o operă vastă, marcată de personalitatea lui, unitară, autoritară, fără să spună vreo dată că el însuși este teolog, ci zicînd totdeauna: «Teologii spun», înțelegînd prin aceasta pe Sfinții Părinți. A fost inițiat în tainele adînci și foarte greu de înțeles ale Teologiei și apărea ca un apologet pe deplin format. Nu au existat locuri greu de înțeles din Sfinții Părinți cărora Sfântul Nicodim să nu le fi dat o interpretare limpede, o soluție. Sfântul Nicodim nu scria pur și simplu... Ceea ce mișcă întreaga lui operă scrisă era legea supremă a vieții sufletului: dragostea. Sfântul Nicodim iubea cu pasiune, de aceea și scria cu profunzime; nu dădea rețete seci. Mîinile lui osoase și tremurînde pregăteau leacurile pentru mîntuirea semenilor săi și inima lui mare și curată se consuma în văpăile rugăciunii pentru ca ele să producă rezultatele dorite.

Sfântul Nicodim a trăit ca un adevărat atlet al credinței. Întocmai ca un agricultor harnic s-a străduit să lucreze în ogorul înțelegător al Domnului, gustînd el cel dintîi roadele frumoase ale harului și, fiind pătruns de energiile divine, îl dăruia cu sfîntenie și fraților săi, pentru că «Sfîntul Nicodim înainte de toate iubea, iubea pe Hristos și pe aproapele»³⁶⁸.

Textul pe care tocmai l-am citat este o mărturie elocventă a unui adînc cunoscător al persoanei și operei Sfântului Nicodim ca un adevărat teolog. De altfel, Sfântul Nicodim nu numai că era conștient de faptul că el făcea teologie, dar mai mult încă, el se arată și ca un îndrumător pentru cei care năzuiesc să facă teologie. Iată ce spunea Sfîntul Nicodim în acest sens:

«Dacă, prin urmare, și tu, iubite, dorești să dobîndești harisma aceasta, se cuvine să cunoști și să păstrezi următoarele opt lucruri:

1. Trebuie să respecti poruncile lui Dumnezeu și prin împlinirea lor să ajungi la contemplare, precum te sfătuiește Grigorie Teologul, zicînd: «Vrei să devii teolog vreodată și vrednic de contemplarea lui Dumnezeu? Păzește poruncile, mergi prin viață cu săvîrșirea faptelor bune; căci prin fapte ajungi la contemplare; de la trup nevoiește-te către suflet».

2. Trebuie să-ți stăpînești trupul și patimile trupului și să-ți curățești simțurile trupului și ale sufletului; căci înainte de a te curăți pe

368. Theoclitos, *op. cit.*, p. 368—369.

tine însuși nu poți avea siguranță pe tine, nici răspundere pentru suferințele altora, nici să teologhisești.

Sau dacă n-ai ajuns la curățire deplină, ci abia te curățești, nici atunci nu se cuvine să teologhisești.

3. Se cuvine să știi că teologia este de două feluri, un fel precede și un altul urmează. Pe de o parte teologia care precede este grăitoare despre existența lui Dumnezeu ; pe de altă parte cea care urmează este aceea care, prin creație și purtarea de grijă a făpturilor, dovedește că există Dumnezeu care a creat toate și le poartă de grijă.

4. Trebuie să te ocupi cu citirea și studierea Vechiului și mai ales a Noului Testament ; căci Sfânta Scriptură se numește și teologie în foarte multe locuri de către Dionisie Areopagitul și Sfinții Apostoli sînt numiți de el teologi prin excelență. Să te ocupi și cu studierea teologiei dogmatice, mai ales a Sfîntului Ioan Damaschin și Panoplia dogmatică a lui Atanasie și să citești învățăturile teologice ale Sfinților Grigorie Teologul, Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul, Grigorie al Nyssei, Grigorie Palama, Iosif Vrienios și ceilalți.

5. Trebuie să cunoști ceea ce recomandă Iosif Vrienios : «cel care teologhisește înainte de toate să stăpînească cu exactitate atributele persoanelor treimice ; adică ce înseamnă că Dumnezeu este-unul și ce înseamnă trei ; ce înseamnă Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt, ce înseamnă Dumnezeire, esență (οὐσία) și fire (φύσις) și ce înseamnă persoana, ce sînt atributele, ipostasul, și deoființimea, ce înseamnă enipostasul și celelalte.

6. Trebuie să cunoști regula pe care o recomandă același Vrienios cititorilor cărților de teologie, zicînd : «Cei care citesc pe teologi înainte de toate trebuie să se gîndească că toate cele ce s-au spus despre Sfînta Treime, s-au spus ca despre o ființă și trei ipostase și deci, cînd vorbim despre activitatea Sfintei Treimi trebuie să nu greșim atribuind ceea ce este propriu numai Ființei Divine, fiecăruia din cele trei ipostase separat și nici cele spuse numai pentru fiecare din cele trei ipostase să le socotim comune Ființei Divine.

7. Dacă îți place să teologhisești, urmează ceea ce te învață Purtătorul de Dumnezeu și Teologul Maxim zicînd : «Dorind să teologhisești să nu cauți rațiunile referitoare la Dumnezeirea însăși, adică rațiunile despre Ființa mai presus de înțelegere, căci nu poate să gîsească aceasta mintea omenească, nici mintea altcuiva în afară de Dumnezeu, ci să cauți rațiunile despre El cît se poate, adică energiile lui Dumnezeu precum sînt : veșnicia, nemărginirea, bunătatea, înțelepciunea, puterea Sa creatoare și purtătoare de grijă a toate, căci dintre oameni acela este un mare teolog care descoperă aceste rațiuni, cît se poate» (Capitolul 27, din a doua sută, *Despre Dragoste*).

8. Punctul opt și ultim : respectă neapărat aceasta : roagă-te Duhului Sfînt, frate, ca să-ți dăruiască și ție darul teologisirii : sau mai bine zis al contemplării ; căci ai văzut mai sus că teologia se dă în Duhul Sfînt ; pentru că, să știi, cel care este mișcat de harul Duhului Sfînt în inima sa acela este cu adevărat teolog, teolog neclintit și plin de siguranță ; iar cel care nu este mișcat de Duhul Sfînt în inima sa,

acela cite teologhisește, toate sînt cuvinte care vin din afară prin auz și nu dintr-o inimă mișcată de Duhul Sfînt; în această privință a și spus Calistos Katafighiotis, teologul cu mintea înaltă: «cel care este mișcat de Dumnezeu în Duhul Sfînt, nu este înstrăinat de teologhisire; ci dintr-o dată, devine teolog și teologhisește întotdeauna; iar fără darul ceresc cel pomenit mai sus și fără lucrarea vie a Duhului Sfînt, în mijlocul inimii sale; din păcate, toate cite cu mintea vede sînt imaginație a minții și toate cite teologhisește sînt cuvinte care se aruncă în vînt căci acela este mișcat prin auz și cuvintele lui vin din afară. De aici, vine înșelarea gîndurilor și a teologiei însăși, ceea ce este și mai rău» (*Filocalia greacă*, Cap. 34, p. 1153). Dacă, deci, teologhisești, fiind mișcat de Duhul Sfînt, aduci laudă și cinste adu lui Dumnezeu după cum se spune în psalm: «Aduceți Domnului laudă și cinste» pe care interpretîndu-l marele Vasile zice: «Tot cel care teologhisește fără eroare, neîndepărtîndu-se de înțelegerea corectă a învățăturii despre Tatăl și despre Dumnezeirea Fiului Unul-Născut și despre Sfîntul Duh, acela aduce Domnului laudă și cinste» (Psalm 28) ³⁶⁹.

Din prezentarea acestor puncte, prin care marele aghiorit ne arată modul în care trebuie să se facă teologie, adică să se vorbească despre Dumnezeu, se pot desprinde nu numai căile sau metodele întrebuintate în lucrarea teologică, și anume: cunoașterea profundă și temeinică a Sfintei Scripturi și a operelor Sfinților Părinți, dar mai ales credința puternică în Dumnezeu și luminarea Duhului Sfînt, căpătată printr-o trăire duhovnicească în practicarea rugăciunii, precum și cîteva idei teologice mari sau capitole de dogmatică creștină. Între acestea, putem menționa: cunoașterea lui Dumnezeu, pentru care Sfîntul Nicodim amintește deja argumentul cosmologic, Sfînta Treime, Persoanele și lucrările fiecărui ipostas în parte, insistînd mai ales asupra rolului Duhului Sfînt în activitatea de teologhisire. Din sfaturile, metodele și căile recomandate de Sfîntul Nicodim, deducem că el era mai întîi un profund și adevărat cunoscător al Teologiei, dar niciodată nu a mărturisit acest lucru, datorită smereniei, proprie omului care îndrăznește să vorbească despre Dumnezeu. De aceea, nu trebuie să ne așteptăm la tratate speciale și la enunțarea unui sistem teologic, elaborat scolastic, căci Sfîntul Nicodim înțelege Teologia mai ales ca trăire a lui Dumnezeu. Totuși, găsim în opera lui și pagini de subtilă și profundă teologhisire cum sînt cele referitoare la cunoașterea lui Dumnezeu pe calea apofatică și catafatică sau cele despre rațiunea ca Logos, rațiunea lucrurilor și rațiunea ca om, care urmăresc toate să ducă la cunoașterea lui Dumnezeu.

Din întreaga operă scrisă de Sfîntul Nicodim, putem deduce că el a fost un adevărat și mare teolog. Pentru a susține aceste afirmații ne vom referi la cîteva din problemele sau capitolele mari de Teologie despre care aflăm mărturii în lucrările sale.

1. Cunoașterea lui Dumnezeu

Vorbind despre modul de a cunoaște pe Dumnezeu, Sfîntul Nicodim se referă la cele două căi, pozitivă și negativă, precizînd sensul și

369. Nicodim Aghioritul, *Scară Nouă*, Tesalonic, 1976, p. 332—335.

întinderea acestora. Astfel, el afirmă că Dumnezeu, ca existență, este mai mult decât înțelegerea și exprimarea noastră, așa cum arată și Sfinții Părinți. El este de negrăit și mai presus de înțelegere. El nu este inteligibil, dar se crede că face parte din cele inteligibile. De aceea, teologia numită apofatică și exclusivă (negativă) este mai potrivită pentru lămurirea ființei lui Dumnezeu decât cea catafatică sau pozitivă. Dacă, deci, după teologia apofatică, se spune că Dumnezeu nu este substanță (ἄνουστος) nici dumnezeire, nici bunătate, este clar că, după această teologie exclusivistă și negativă, Acesta este mai presus de dumnezeire și mai presus de bunătate. Toate câte se pot spune în mod pozitiv pot fi excluse sau negate de superioritatea tot mai înaltă a ființei divine nelimitate.

«Cuvîntul «ὁπέρθεος» (mai presus de dumnezeire) poate fi înțeles ca referindu-se mai ales la energiile lui Dumnezeu care sînt nedespărțite și împreună veșnice cu natura fără de nume și cu ființa lui Dumnezeu³⁷⁰. Ființa lui Dumnezeu nu poate fi împărtășită, pe cînd energiile lui Dumnezeu se împărtășesc. Termenul de «ὁπέρθεος» se potrivește și Sfintei Treimi în întregime, întrucît aceasta este mai presus decât toți cei care sînt numiți dumnezei după har, fie îngeri, fie oameni, conform cuvîntului Sfîntului Apostol Pavel (I Cor. 8, 5), sau întrucît este mai presus decât toți zeii la care se închină păgînii.

La acestea Sfîntul Nicodim adaugă și o altă argumentare și anume că Dumnezeu nu numai că este mai presus de orice substanță și de dumnezeire, dar încă este mai presus și decât această Teologie catafatică sau apofatică, întrucît El este mai presus de orice afirmație și mai presus de orice negație. «Chiar dacă ar adăuga cineva, spune Sfîntul Nicodim, mii de «ὁπέρ» în legătură cu Dumnezeu, adică «ὁπέρ» peste «ὁπέρ» la nesfîrșit, tot numai o afirmație este această adăugire. Iar Dumnezeu este mai presus și decât această afirmație, încît El nu poate fi numit, nici înțeles»³⁷¹.

2. Sfînta Treime

Teologhisind despre Sfînta Treime, deși se pare că doar recomandă ceea ce au spus teologii dinainte de el, nu face altceva decât să precizeze învățătura de totdeauna a Bisericii, referitoare la această problemă, care se află precizată și dezvoltată la Sfinții Părinți. Prin aceasta, el face o Teologie adevărată, mergînd mereu la sursă și bazîndu-se numai pe izvoare.

Ceea ce au spus Sfinții Părinți și teologii de dinainte de el, despre Sfînta Treime, întărește și Sfîntul Nicodim Aghioritul arătînd că în Sfînta Treime există o singură ființă, dar trei persoane și că niciodată «nu trebuie să greșim atribuind ceea ce este propriu numai Ființei divine fiecăruia din cele trei ipostase, separat, și nici cele spuse numai pentru cele trei ipostase să nu le socotim comune Ființei divine».

370. Idem, *Eortodromion*, Venetia, 1836, p. 151, nota 2.

371. *Ibidem*.

Vorbirea despre Dumnezeu și Sfînta Treime nu poate fi făcută decît însoțită de rugăciune. Altfel ea este o vorbire seacă și fără rost. Iată cum se exprimă Sfîntul Nicodim în această privință : «Roagă-te Duhului Sfînt, frate, că să-ți dăruiască și ție darul teologhisirii sau mai bine zis al contemplării... Acela care este mișcat de harul Duhului Sfînt în inima sa, acela este cu adevărat teolog.»³⁷².

Referindu-se la lucrarea Sfintei Treimi, Sfîntul Nicodim precizează că lumea întreagă și fiecare lucru în parte sînt rodul acestei lucrări. Sfînta Treime «îl întărește pe om și-l întreține în fiecare zi, în fiecare ceas și în fiecare clipă. Pentru că întărirea și întreținerea tuturor fapturilor e o lucrare comună a Sfintei Treimi și nu numai a Duhului Sfînt. Adresîndu-se direct cititorului, ca unui prieten apropiat, Sfîntul Nicodim zice : «să știi, deci, că Sfînta Treime prin faptul că întreține existența ta în fiecare ceas și în fiecare clipă, este aproape la fel ca și cum ți-ar dăruii ție însuși existența în chip deosebit, aducîndu-te din neființă la ființă.»³⁷³.

Dintre persoanele Sfintei Treimi, Sfîntul Nicodim se ocupă mai mult de persoana Fiului sau Cuvîntului lui Dumnezeu, arătînd rolul său în planul economiei sau mîntuirii neamului omenesc. Pentru aceasta el insistă asupra întrupării Fiului lui Dumnezeu și a urmărilor acesteia. «Este imposibil, zice Sfîntul Nicodim, ca mintea omului să nu admire și să nu simtă în ea o bucurie duhovnicească cînd omul gîndește la taina înfricoșătoare a întrupării lui Dumnezeu-Cuvîntul care este de necuprins, nu numai pentru toți înțelepții lumii acesteia, ci și pentru cei în stare de pruncie în Hristos, pentru cei nedesăvîrșiți ca și pentru bărbății și teologii cu gîndire foarte înaltă și pentru cei pătrunzători și desăvîrșiți care sînt dăruii cu harisme duhovnicești... Ba, este de neînțeles această Taină și pentru ierarhia îngerească ...Pentru Arhangheli și îngeri, pentru Domnii și Puteri, pentru Stăpînii ca și pentru ierarhia cea mai înaltă a îngerilor aflătoare în jurul lui Dumnezeu a Tronurilor, Heruvimilor și Serafimilor. Taina aceasta va rămîne neînțeleasă și necuprinsă, nu numai în veacul prezent, ci și în toate nesfîrșitele veacuri ale veacurilor... după cum confirmă aceasta gîndurile nemincinoase și mișcate de Duhul Sfînt ale sfinților teologi.»³⁷⁴.

Vorbînd despre Întruparea Cuvîntului lui Dumnezeu, Sfîntul Nicodim precizează în altă parte că «coborîrea aceasta a Cuvîntului lui Dumnezeu n-a produs în El nici o scădere sau micșorare, ci dimpotrivă, adăugare de mai mare slavă și înălțare... fiindcă Dumnezeu este prin esență mai presus de toate și ...nu se poate să fie slăvit și înălțat decît din cele de jos, adică prin coborîrea și umilirea Sa împreună cu crea-turile sale ; pentru că slava celui înalt este coborîrea la cele de jos ca să le arate și lor, care au fost corupte din cauza dorinței de înălțare și de slavă, smerenia, ca cea mai bună cale de înălțare și slavă adevărată»³⁷⁵.

372. Idem, *Scară Nouă*, p. 335.

373. *Ibidem*, p. 99.

374. Idem, *Despre pămîntul celor cinci simțuri*, Volos, 1969, p. 175.

375. *Ibidem*, p. 169.

Citind pe Fericitul Augustin pentru a înfățișa unirea Dumnezeirii cu umanitatea în persoana Mîntuitorului Hristos, Sfîntul Nicodim exprimă ca un clasic această învățătură formulată întocmai cu cuvinte foarte limpezi : «unirea care s-a realizat între Dumnezeu și umanitate este mai mare decît cea pe care o are Iisus Hristos cu Tatăl, întrucît acolo, deși Iisus Hristos-Fiul este unit cu Tatăl pentru că are aceeași natură și esență cu Tatăl, în ceea ce privește ipostasul și persoana sa, nu se unește cu Tatăl, ci se distinge de El, ca unul care are o altă persoană ; dar în iconomia Întrupării, deși se distinge după natura Dumnezeirii de firea umanității, după Ipostasul și persoana Sa, Fiul este totuși unit cu umanitatea, dat fiind că aceasta este enipostaziată în ipostasul Său, unind în persoana Sa cele două naturi, cea a dumnezeirii și cea a umanității» ³⁷⁶.

Și cu privire la Sfîntul Duh, ca persoană distinctă a Sfintei Treimi, autorul nostru formulează cu ocazia tîlcuirii celor șaptezeci și cinci de trepte ale Octoihului, o învățătură limpede despre Sfîntul Duh după cum urmează : «Duhul nu se numește Sfînt pentru deosebirea lui de Tatăl și de Fiul, ci pentru deosebirea lui față de întreaga creație sensibilă și rațională, adică a oamenilor și îngerilor, care nu este prin natură sfîntă, ci primește sfințenia de la Duhul, în vreme ce Duhul are sfințirea prin fire, și fiindcă, prin urmare, din aceasta se arată că nu este o făptură, cum huleau pnevmatomahii, ci este Dumnezeu.

Dacă voiești, frate, zice Sfîntul Nicodim, să te apropii de Duhul Sfînt și să comunici cu El, trebuie să te separi și să te îndepărtezi de patimi ; acestea sînt cele care te despart de harul lui Dumnezeu și al Duhului Sfînt» ³⁷⁷. «...În Duhul este bogăția contemplației, pentru că, pe de o parte, El este Dumnezeu, iar pe de altă parte, pentru că nu dăruiește contemplarea oamenilor trupești și lumești, adică celor care au duhul pătimas al lumii ; pentru că ei nu pot să primească Duhul Sfînt, nu dăruiește vedere contemplativă nici oamenilor raționaliști pentru că, după Sfîntul Apostol Pavel, omul trupesc nu primește cele ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sînt nebunie și nu poate să le înțeleagă (I Cor. II, 14), ci dăruiește vederea celor văzători, adică celor contemplativi și duhovnicești, cum au fost apostolii și ucenicii Domnului» ³⁷⁸.

«Dacă tu te unești cu tine însuși prin Duhul Sfînt, ca urmare a întoarcerii minții spre inimă și săvîrșirii rugăciunii minții, Duhul Sfînt lucrează cu inima ; să știi că, precum Duhul este de fapt cauza unificatoare a lumii întregi, tot așa același Duh se va numi cauza unificatoare a lumii acesteia care ești tu, pentru că și tu care cuprinzi toate făpturile ai fost supus lui și ai fost unit cu El» ³⁷⁹.

Darurile Sfîntului Duh sînt multe și variate. Ele se împart oamenilor de către Duhul Sfînt după măsura credinței lor, încît cel care are

376. *Ibidem*, p. 168, nota 1.

377. *Idem*, *Scara Nouă*, p. 71.

378. *Ibidem*, p. 186.

379. *Ibidem*, p. 347—348.

mai multă credință primește de la Duhul Sfînt darurile cele mai mari și mai multe ³⁸⁰.

Cei care au progresat în viața duhovnicească și au ajuns la trepte foarte înalte de spiritualitate și de experiențe duhovnicești «au în timpul lucrării harului dumnezeiesc în ei o căldură covârșitoare, o putere dătătoare de viață și o mișcare neîncetată a inimii (în rugăciune). Și precum femeia (ce are în pîntece) simte puternic din săltări și din alte mișcări că are copil în pîntecele ei, așa și cei mișcați de harul dumnezeiesc simt foarte puternic, din mișcările și pătimirile bine plăcute lui Dumnezeu, că au cu adevărat și sigur în inima lor harul Duhului Sfînt lucrînd și locuind în ei» ³⁸¹.

Numai creștinul desăvîrșit, care simte adumbrirea Duhului Sfînt, cunoaște judecățile lui Dumnezeu. În această privință Sfîntul Nicodim spune: «Care sînt judecățile lui Dumnezeu al căror adînc se află în Duhul Sfînt? Ele sînt: judecata dreaptă și atotcuprinzătoare și cunoașterea nemincinoasă a lucrurilor mărginite. Căci cine altul cunoaște adîncul înțelepciunii necuprinse al judecăților lui Dumnezeu în afară de Duhul Sfînt? Adică cum a creat (Dumnezeu) toate și le-a adus din neființă la ființă! Cum întreține și conduce totul! Cum sînt conduse puterile cerești cu înțelepciune! Cum a căzut Lucifer! Cum au fost creați oamenii și cum au călcat în rai porunca lui Dumnezeu! În ce constă raiul! Cum demonii au rămas în răutate! Cum a ales Dumnezeu poporul evreilor! Cum s-a dat Legea! Cum Apostolii au atras (în Dumnezeu) neamurile! Cum au fost învinși împărații persecutori! Cum au răzbit căpeteniile ereziilor Bisericii!

De adîncul judecății lui Dumnezeu țin și judecățile Lui parțiale, adică cum cei nedreți trăiesc fericiți! Cum cei dreți trăiesc nefericiți! Cum cei răi înving pe cei buni! Cum se întîmplă ca unii să moară prea devreme! Cum copiii și pruncii mor înaintea părinților lor! De adîncul judecății țin și judecățile cele viitoare, adică cum va fi învierea comună a tuturor! Cum va dispărea răutatea! Unde se găsesc acum sufletele! Cum vor învia toți la o vîrstă! Cum se va face judecata lui Dumnezeu! Ce pedepse vor suporta demonii și oamenii păcătoși! Și mai simpli care sînt bunevoiriile și economiile și amenințările și îngăduințele prin care Dumnezeu conduce totul. Toate acestea, ca să las pe cele mai mărunte, sînt judecăți greu de înțeles, sau mai bine zis judecăți a căror cunoaștere exactă și adînc ascunsă se află în Duhul Sfînt; deci ei dă acelora, la care vrea, cunoașterea acestora și știința despre ele» ³⁸².

3. Mariologia

O parte importantă din gîndirea Sfîntului Nicodim este consacrată învățaturii despre Maica Domnului. La Sfîntul Nicodim, mariologia ortodoxă ajunge la deplina ei dezvoltare. Aproape în tot ce scrie se referă la persoana Maicii Domnului și la rolul ei de mijlocitoare pentru

380. *Ibidem*, p. 174.

381. *Ibidem*, p. 163.

382. *Ibidem*, p. 289—290.

oameni. Nu este o exagerare că monahul Theoclitos îl numește pe Sfântul Nicodim «slăvitor (lăudător) al Maicii Domnului»³⁸³.

Pentru a ne face o idee despre această problemă, care ar necesita un studiu aparte, vom reda câteva fragmente reprezentative din gândirea sa care reflectă evlavia pe care o avea față de Maica Domnului.

Astfel, referindu-se la atributul ei de «născătoare de Dumnezeu» (Θεοτόκος) și la taina zămislirii Cuvîntului lui Dumnezeu în pîntecele Prea Sfintei Fecioare Maria, Sfîntul Nicodim zice: «Deci, Duhul Sfînt a alcătuit trupul omenesc și l-a unit cu ipostasul divin al Domnului, cu lucrarea creatoare cu care a zidit toate, dar, nu după rînduiala naturii, după care se nasc unul din altul trupurile omenești. Și atunci, ce conchidem din aceasta? Că, deoarece una este lucrarea în afară a Sfintei Treimi, a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, după părerea unanimă, a teologilor, și trupul stăpînitor al Domnului n-a fost alcătuit numai de Duhul și n-a fost creat numai de Duhul din prea curatul sînge al Fecioarei Maria, ci și de Tatăl și de Fiul, cu alte cuvinte, de toată Sfînta Treime. Tatăl a binevoit întruparea Fiului Său, Fiul a înfăptuit-o și Duhul Sfînt a desăvîrșit-o, prin întruparea Domnului, în pîntecele Prea Sfintei Fecioare Maria»³⁸⁴.

Sfîntul Nicodim Aghioritul acordă o mare importanță temeiurilor cinstirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu. Răspunzînd la întrebarea de ce o cinstim pe Maica Domnului, el spune: «Pentru că ea singură, șezînd între Dumnezeu și oameni, pe Dumnezeu L-a făcut Fiul omului și pe oameni i-a făcut fiii lui Dumnezeu. Fără mijlocirea ei, nimeni, nici înger, nici om, nu se poate să se apropie de Dumnezeu, pentru că numai ea este la mijloc (μεσότης), între natura creată și cea necreată, numai ea este imediat, după Dumnezeu și are locul al doilea după Sfînta Treime, fiind cu adevărat Maica lui Dumnezeu³⁸⁵; rezultă de aici un alt atribut al Născătoarei de Dumnezeu și anume rolul ei de mijlocitoare către Fiul Său în favoarea oamenilor. Despre acest rol al Maicii Domnului, Sf. Nicodim vorbește mai clar în altă parte, arătînd că însuși Fiul Său i-a stat în ajutor pentru îndeplinirea acestui scop. Iată ce spune în această privință Sfîntul Nicodim: «Apoi Însuși Fiul lui Dumnezeu și iubitul Fiul al Fecioarei și-a cheltuit toată viața sa pămîntească și-a pus toată ființa sa pentru nevoile noastre ale păcătoșilor și și-a dat pe Maica Sa ca să fie Maica noastră și Apărătoarea noastră, ca să ne ajute și să fie, imediat după El, mijlocitoare a mîntuirii noastre. Deci, cum și în ce mod ar putea vreodată această iubită Maică a Lui și apărătoare a noastră, să se despartă de voința iubitului ei Fiul, ca să nu ne ajute? Deci, apropie-te, iubite, apropie-te, cu curaj, la orice nevoie a ta, de Prea Sfînta Născătoare de Dumnezeu. Pentru că încrederea și curajul ce le arăți în fața ei sînt o bogăție și o fericire și un adăpost sigur și totdeauna naște pentru tine daruri și milă»³⁸⁶.

383. De fapt Theoclitos consacră un capitol întreg ca să prezinte pe Sf. Nicodim ca «lăudător al Maicii Domnului» (vezi, op. cit., p. 245—252).

384. Nicodim Aghioritul, *Eortodromion*, p. 219.

385. Idem, *Războiul Nevăzut*, p. 119—120 și p. 118, nota 1.

386. *Ibidem*.

4. Viața induhovnicită (Spiritualitatea ortodoxă)

a. **Purificarea sufletului.** Sfântul Nicodim nu este numai un mare traducător, autor de lucrări personale și bun cunoscător al învățăturii de credință ortodoxă, ci și un mare și autentic trăitor pe culmile înalte ale desăvârșirii morale. Prin exemplul vieții lui sfinte, dar mai ales prin lucrările dedicate acestei teme, el contribuie în mod substanțial la dezvoltarea spiritualității ortodoxe.

Cum bine se știe, Sfântul Nicodim a fost permanent preocupat de ridicarea spirituală a semenilor săi. De aceea, el se străduiește ca să trezească în oameni conștiința păcatului, care este primul semn al întoarcerii către Dumnezeu, al pocăinței și al revenirii pe calea desăvârșirii. În tot acest proces, noi avem nevoie de mila și ajutorul lui Dumnezeu. Dar pentru ca să le primim, este nevoie ca vasul trupului nostru să fie curățit prin pocăință. În acest sens el spune: «Precum dacă cineva dorește să cumpere de la parfumerie un parfum, trebuie mai întâi să pregătească vasul în care să pună parfumul, așa și cel ce dorește să primească mila dumnezeiască trebuie să pregătească vasul sufletului său ca să primească mila dumnezeiască, pentru că fără vas nu i se dă mila. Vasul său este frica de Dumnezeu, este speranța în El, este pocăința și lepădarea de răutatea sufletească, umilința, lacrimile»³⁸⁷.

Sfântul Nicodim acordă o mare importanță Tainei Sfintei Spovedanii în viața credincioșilor și în procesul de desăvârșire morală. Iată ce spune el în această privință: «Să știi mai întâi că pocăința este, după dumnezeiescul Ioan Damaschin, o întoarcere de la Diavol la Dumnezeu, care se înfăptuiește cu durere sufletească și cu asceză. Deci și tu iubite al meu, dacă vrei să te pocăiești după cum se cuvine, ești dator să te lepezi de diavolul și de lucrurile diavolești și să te întorci la Dumnezeu și la viețuirea după voia Lui; să părăsești păcatul, care este potrivnic naturii, și să te întorci la virtute care este în conformitate cu natura; să urăști răutatea așa de mult, încât să spui și tu împreună cu David: «Am urit nedreptatea și am disprețuit-o» (Psalmi 118, 163); și dimpotrivă, să iubești binele și poruncile Domnului așa de mult, încât să spui cu același psalmist: «Legea Sa am iubit» (Ibidem), și iarăși: «pentru aceasta am iubit poruncile Tale mai mult decât aurul și topazul» (Psalmi 118, 127). Pe scurt, Sfântul Duh te sfătuiește prin înțeleptul Sirah, care este adevărata pocăință, zicînd: «Întoarce-te la Domnul și părăsește păcatele... sîrguiește-te către Cel Prea Înalt și te întoarce de la nedreptate și te scirbește foarte de lucrul urit» (Cap. 17, 21—22)³⁸⁸.

Pentru ca spovedania să-și ajungă scopul dorit, este nevoie ca ea să se administreze cu toată priceperea, de către oameni experimentați. De aceea, el consideră necesar să se adreseze duhovnicilor, dîndu-le sfaturi utile pentru ca Spovedania să fie cît mai eficientă. El sfătuiește pe duhovnic astfel:

387. Idem, *Grădina darurilor*, p. 220.

388. Idem, *Exomologhitarion*, p. 179.

«Deci mai întâi tu, părinte, care vei fi duhovnic, trebuie să ai o virtute și o sfințenie înaltă, diferite față de ceilalți oameni ba chiar față de ceilalți preoți dintre care vei fi ales să fii duhovnic, și să ai patimile vindecate și învinse; să ai o sfințenie deosebită în comparație cu ceilalți, pentru că tu, care vei fi rînduit duhovnic, trebuie să trăiești o viață duhovnicească, fiind călăuzit de harul și de dreapta socoteală a Sfîntului Duh, dacă vrei să ai numele adevărat de duhovnic și numele în acord cu realitatea misiunii de duhovnic ce ți s-a încredințat» ³⁸⁹.

Pentru ca lucrarea duhovnicului să fie cît mai eficientă, este nevoie de o stringență concordanță între ceea ce spune sau învață preotul și faptele sale. Dacă duhovnicul nu face el mai întâi ce spune fiilor săi sufletești, nici fiii săi nu vor face tot ce aud de la duhovnicul lor ³⁹⁰.

De mare importanță însă este starea și atitudinea penitentului, care trebuie să facă o spovedanie adevărată. Omul, cînd se spovedește, trebuie să simtă o durere sufletească, o durere în inimă pentru că a păcătuit înaintea lui Dumnezeu și prin durerea aceasta își curăță inima de patimile înrădăcinate în ea și ajunge la o ușurare sufletească. Primul pas care trebuie făcut este cercetarea conștiinței: «Deci, cercetarea conștiinței, ce și-o face cineva, este bună și folositoare, pentru că prin aceasta poate să găsească toate păcatele care le-a săvîrșit cu fapta, cu cuvîntul și cu primirea gîndurilor rele. Este bine să mărturisească cineva duhovnicului toate păcatele sale, fără să lase vreunul nespedit, pentru că produce în sufletul lui o mare ușurare. Dar o asemenea cercetare și mărturisire trebuie să fie însoțită și de zdrobirea și durerea interioară a inimii, în cel ce se spovedește; pentru că, epitimia care se dă de către duhovnic, postul sau ingenunchierile, sau alte osteneli zdrobesc și pedepsesc numai corpul și omul din exterior, ca și cînd ar spune: taie numai ramurile copacului, pe cînd durerea zdrobește și lovește omul interior și însăși inima, care este prima și principala cauză și rădăcină a tuturor păcatelor; zdrobind inima, zdrobești totodată și lovești păcatele, sau, mai bine zis, zdrobești și lovești pe diavolul însuși și pe balaurul începător al răului, care adăpîndu-se înăuntrul inimii, de acolo grăiește și produce toate gîndurile rele și ne-cuviincioase și toate păcatele» ³⁹¹.

Apoi, continuînd să accentueze importanța durerii sufletești pentru omul păcătos, care se luptă împotriva patimilor sale, Sfîntul Nicodim spune că durerea aceasta este, nu numai necesară, ci constituie o adevărată binecuvîntare, și un dar de la Dumnezeu» ³⁹². «Iertarea păcatelor iarăși nu se dă de către Duhul pentru altceva decît pentru mila și nemărginita sa iubire de oameni și pentru bunătatea sa, și nu pentru faptele bune ale oamenilor» ³⁹³.

b. Despre rugăciune. Un rol cu totul aparte în viața duhovnicească îl are rugăciunea căreia autorul nostru i-a dat o mare importanță. În

389. *Ibidem*, p. 250.

390. *Ibidem*, p. 10—11.

391. *Ibidem*, p. 250.

392. *Ibidem*, p. 252.

393. *Ibidem*, p. 257, cf. p. 189.

fiecare carte a sa găsim capitole speciale asupra rugăciunii sau însemnări și referințe generale la această temă centrală din gândirea sa teologică; el vorbește și scrie despre rugăciune nu numai ca un bun cunoscător al literaturii patristice, referitoare la tema aceasta, ci și ca un practicant fierbinte al rugăciunii, cum ne confirmă, de altfel, biograful său, monahul Eftimie³⁹⁴. Este necesar să spunem că Sf. Nicodim insistă foarte mult asupra rugăciunii inimii, a rugăciunii neîncetate pe care o recomandă la toți creștinii, dat fiind că operele sale erau destinate marilor mase de creștini din epoca sa și nu numai cercurilor monahale sau persoanelor bisericești cu o anumită pregătire în probleme teologice și duhovnicești. Am putea spune că Sfintul Nicodim a fost și în privința aceasta un popularizator al rugăciunii inimii pentru întreg poporul drept credincios. Tendința aceasta a sa ne aduce aminte de o altă epocă, de cea din secolul XIV cînd, în lumea ortodoxă greacă, practica rugăciunii inimii era o preocupare serioasă pentru mulți oameni, indiferent de pregătirea lor spirituală sau de poziția socială. Se știe, de exemplu, că tatăl Sfintului Grigorie Palama, care era un funcționar important la curtea Imperiului bizantin, era un practicant fierbinte al rugăciunii neîncetate, al rugăciunii inimii.

Astfel se explică de ce Sf. Nicodim se referea des la importanța minții și a inimii în practicarea rugăciunii și la relația sau colaborarea care trebuie să existe între minte și inima omului în împlinirea rugăciunii neîncetate, care de la minte trebuie să coboare la inimă, unde de fapt se săvîrșește taina simțirii prezenței harului și taina unirii cu Hristos, prin harul Sfintului Duh, dobîndit prin rugăciune, unire care e scopul vieții pămîntești și care se încorporează în viața veșnică. Sfintul Nicodim, accentuînd importanța și necesitatea rugăciunii inimii zice: «Deci, dacă vrei, fratele meu iubit, să fie inima ta scaun al harului dumnezeiesc și al virtuții și nu al păcatului și al diavolului, trebuie să ai lucrarea și preocuparea minții în inima ta neîncetat, adică să nu lași dușmanul să spună cu cuvîntul interior al inimii tale gîndurile hulitoare, rele și necurate, care le vrea el, ci, adunînd mintea ta întreagă în inima ta și părăsind toate celelalte gînduri, spune cu cuvîntul interior, care vorbește înăuntrul inimii tale, această scurtă și așa-zisă rugăciune de un singur gînd: «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă», oprind puțin respirația ta. Pentru ca sfîntul și înfricoșătorul nume al lui Iisus Hristos, fiind pomenit mereu înăuntrul inimii tale, îi taie pe demoni ca un cuțit cu două tăișuri precum a spus Sf. Ioan Scărarul: «Prin numele lui Iisus biruiește pe dușmani». Iar patimile tale le arde și gîndurile rele le împrăștie, suflul tău îl curăță și-l sfințește și îl fă pe el un lăcaș al harului dumnezeiesc și locuință a Sfintei Treimi»³⁹⁵.

Dar rugăciunea aceasta poate să se facă și cu o privire nemișcată a minții spre Dumnezeu, pururea plină de durere și de chemare. Privirea aceasta este ca o chemare a harului, acela, pe care l-am cerut mai înainte prin cuvînt și rugăciunea inimii. De aceea, deoarece rugăciunea aceasta se poate face ușor în orice loc și în orice ocazie și

394. Ierom. Eftimie, *op. cit.*, p. 215.

395. Nicodim Aghioritul, *Grădina darurilor*, p. 224.

împrejurare, ține-o pe ea în mîinile tale ca o armă puternică ușor de mînuit și vei lua mare folos și ajutor».

Sfîntul Nicodim vorbește de această rugăciune a inimii pentru că el socotește că inima este un centru mai presus de fire, pentru că harul supranatural, pe care l-am primit prin Sfîntul Botez, — zice Sfîntul Nicodim — se află în inimă, ca într-un scaun și tron. Inima este centru mai presus de fire, pentru că toate patimile contrare firii și toate gîndurile trufașe, urîte și rele și toate poftetele, înclinările, dorințele rele se nasc din inimă și se află în inimă. Precum acoperă cenușa lumina sfeșnicului, așa au acoperit și acoperă și ele harul dumnezeiesc pe care l-am primit de la Sf. Botez, cum spune Sfîntul Calist. Acolo sînt și rădăcinile și începuturile tuturor păcatelor, contrare firii, pe care le-am săvîrșit după dumnezeiescul Botez, prin gînduri și fapte rele și le săvîrșim și vrem să le săvîrșim și acum! Acolo este și satana, deși nu în adîncul inimii (căci în adîncul inimii e harul, cum am spus mai sus) ci la suprafața văzută a inimii și în jurul inimii: «Cunoaște, frate, că inima omului a fost zidită de Dumnezeu ca să se întoarcă totdeauna, spre Dumnezeu și să vadă pe Creatorul ei, cum zice un părinte: «Inima omenească s-a zidit ca să vadă pe Ziditorul ei». Cînd deci inima omului păcătuiește, părăsește pe Ziditorul ei și se întoarce la făpturi. De aceea el definește păcatul așa: «Păcatul este întoarcerea de la Ziditorul spre făptură. Iar cînd se pocăiește iarăși (omul) părăsește făpturile și se întoarce spre Ziditorul. De aceea: «Pocăința este întoarcerea de la făpturi spre Ziditorul. Deci și tu, frate, de vrei ca inima ta să fie tot dreaptă și întoarsă spre Dumnezeu, Ziditorul ei, să nu o lași să se plece spre cele de jos și pămîntești, pentru că în acest mod se corupe. Deci ridică inima ta spre cele cerești. Căci, cum spune Fericitul Augustin, «cînd se ridică omul la cele înalte, inima lui se face dreaptă»³⁹⁶. Curăția inimii și trezvia vieții sînt, așadar, condiții indispensabile, după Sfîntul Nicodim, pentru progresul în viața duhovnicească. Fără acestea, rugăciunea neîncetată nu-și realizează scopul.

Dar, cu toate că Sfîntul Nicodim, urmînd tradiția marilor isihăști, recomandă și practică cu deosebită ardoare rugăciunea inimii, el nu dădea o importanță mai mică cultului divin public și ajutorului pe care-l putem primi de la sfinți și mai ales de la Maica Domnului. Așa se explică faptul că el a avut grijă de editarea sinaxarelor, de alcătuirea de rînduieli de slujbă pentru o mulțime de sfinți, făcînd cunoscută viața atîtor. Sfinți și neomartiri pe care îi oferă ca exemple de urmat pentru cei interesați.

Iată, așadar, numai cîteva din preocupările Sfîntului Nicodim Aghioritul în domeniul teologiei și al vieții duhovnicești. Așa cum am spus, de la Sfîntul Nicodim nu ne-au rămas tratate speciale de teologie, ori sisteme de gîndire și aprofundare teologică, dar din întreaga lui operă deducem că a fost un profund cunoscător al învățăturii de credință, un teolog bine informat și instruit în gîndirea Sfinților Părinți și un apărător al crezului său curat ortodox.

Cît privește contribuția sa în domeniul vieții spirituale, aceasta este, de asemenea, apreciabilă. Scrise în duhul trăirii celei adevărate,

396. *Ibidem*, p. 127—130.

al experienței rugăciunii neîncetate și al dorinței permanente de desăvârșire, operele sale sînt adevărate tratate sau culegeri de cugetări alese, menite să determine pe cititori a-și îndrepta viața, și a se încadra în normele unei viețuiri cu adevărat creștinești. De aceea, pentru vremea lui, ele au avut rolul unui adevărat reviriment spiritual.

CAPITOLUL III

OPERA SFÎNTULUI NICODIM AGHIORITUL ÎN LITERATURA ȘI SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ

Dat fiind că lucrarea de față a fost elaborată în cadrul Institutului Teologic Universitar din București și pentru a se publica în una din revistele Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, este necesar ca, în cele ce urmează să facem o expunere succintă a relațiilor dintre Sfîntul Nicodim Aghioritul și ortodocșii din Țările Române, evidențiind ecoul pe care l-a avut opera sa în viața Bisericii Ortodoxe Române.

Mai întîi trebuie să spunem că, după căderea Constantinopolului (1453), mulți greci din Constantinopol sau din alte părți ale Imperiului Bizantin ocupat, oameni de litere și artă, au găsit adăpost în Țările Române unde au desfășurat o activitate prețioasă în toate domeniile. Printre aceștia se numără, fără îndoială și mulți oameni ai Bisericii, preoți și monahi cu solidă cultură teologică și aleasă educație duhovnicească. Mai ales la începutul secolului al XVI-lea se observă un accentuat curent de emigrație a călugărilor atoniți către Țările Române. În vremea domniei lui Neagoe Basarab se înregistrează un număr mare de călugări atoniți în Țările Române, ca de altfel, și după aceea, datorită faptului că, timp de secole, domnitorii români au desfășurat o bogată operă de ajutorare a locurilor sfinte din Orient, în general, și a Sfîntului Munte Athos în special³⁹⁷. Numele acestor domnitori și binefăcători sînt pomenite cu evlavie și astăzi la slujbele care se oficiază în cinstea ctitorilor.

În climatul religios și politic al acestei vremi, în care Țările Române erau privilegiate față de alte regiuni din Balcani, care simțeau greu apăsarea ocupației otomane, s-au dezvoltat relații puternice între personalitățile care au marcat epoca respectivă și au avut loc bogate schimburi de idei.

Așa cum pentru Biserica Ortodoxă a Greciei opera scrisă de Sfîntul Nicodim Aghioritul, pe care am analizat-o în lucrarea de față, a devenit lumina conducătoare și călăuza spirituală pentru reînnoirea vieții bisericești, și spirituale a clerului și poporului dreptcredincios grec, iar spiritualitatea ortodoxă, îmbogățită de modelul vieții lui și de numeroasele lui scrieri, a început încet, încet să opereze o specială reînflorire, conducînd pe credincioși la o viață duhovnicească mai adîncă și la o participare cît mai conștientă la cultul Bisericii, ca și la o ridicare a moravu-

397. D. Economidis, 'Απὸ τῆς Ἑλληνο - Ρουμανικᾶς ἐκκλησιαστικᾶς σχέσεως (Din relațiile bisericești greco-române), în «Ἐπετηρίς ἐταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν», anul XXXIII, Atena, 1953, p. 458.

rilor și o cultivare a aspectelor subtile ale vieții duhovnicești, cum este rugăciunea minții, așa și pentru Țările Române și mai ales pentru Moldova, Paisie Velicicovschi, contemporan cu Sfântul Nicodim, având aceleași aspirații spirituale și preocupări cărturărești, a devenit factorul principal al reînnoirii spirituale și al reorganizării vieții monahale și bisericești în secolul al XVIII-lea la români. «Caracteristica principală a școlii lui Paisie a fost reactivarea spiritualității isihaste și întoarcerea la duhul părinților bizantini»³⁹⁸.

Dorind să studieze isihasmul atonit și să traducă operele filocalice, Paisie Velicicovschi s-a dus la Sfântul Munte și a rămas acolo vreme de 17 ani (1746—1763)³⁹⁹. Știm că Sfântul Nicodim s-a dus la Sf. Munte la 1775, ceea ce înseamnă că acești doi bărbați de seamă, care au pecetluit cu opera lor a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu s-au întâlnit la Sfântul Munte. Aceasta se constată și din cele ce ne spune biograful Sfântului Nicodim, și anume că marele aghiorit intenționase să se ducă în Moldova pentru a-l întâlni pe Paisie Velicicovschi. În legătură cu proiectul acestei călătorii monahul Theoclitos face unele reflecții, conchizând că Sfântul Nicodim auzind atâtea cuvinte frumoase despre marele Paisie cu care *corespunda*, și dorind să se folosească de el duhovnicește, a neglijat greutățile și oboselile impuse de o astfel de călătorie, și a hotărât să plece⁴⁰⁰. Așa cum am văzut mai sus, monahul Theoclitos spune că exista corespondență între acești doi bărbați. Noi nu am putut să verificăm acest lucru, dar nici nu putem infirma existența acesteia, fiindcă Sf. Nicodim a corespondat cu persoane bisericești de seamă din Țările Române, mai ales din Moldova, unde a fost și renumita tipografie de tradiție grecească de la Iași.

Desigur, ei nu s-au întâlnit fizicește, dar s-au întâlnit duhovnicește. Ba, chiar înainte de a se întâlni pe această cale, s-au simțit rude, căci se mișcau în același curent spiritual al isihasmului și aveau amândoi preferință specială pentru temele filocalice, mai ales cum este tema centrală a rugăciunii minții⁴⁰¹. Astăzi cercetătorii afirmă că, determinant în lămurirea și încetarea «disputei colivelor» a fost Sfântul Nicodim. Afișarea spirituală declanșată de această dispută s-a resimțit și în viața Bisericii din țările române, fie în mod direct fie indirect. Influența directă o deducem din prezența în țările române a unor reprezentanți ai acestei mișcări care grupa pe cei mai de seamă bărbați cu o viață duhovnicească superioară, cum au fost Neofit Kavsokalivitul și Macarie al Corintului. În cartea *Despre împărtășirea deasă*, ed. 1777, găsim mărturisirea lui Macarie care zice: «mulți m-au insultat și pe mine pentru ieromonahul slujitor la Koroana (adică Kronstadt Brașov n.n.), oraș din Transilvania unde locuiesc și eu acum. Ieromonahul amintit (adică

398. Antonios-Emilios Tahiaos, *Περὶ πνευματικῶν βειμάτων εἰς τὴν Σλαβικὴν ὀρθόδοξιν κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα* (*Despre curente spirituale în ortodoxia slavă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*), în volumul: *Ὁρθόδοξος πνευματικότητα. Χριστιανισμός-Μαρξισμός* (Spiritualitatea Ortodoxă...), Tesalonic, 1968, p. 85.

399. C. Papoulidis, *Întinderea influenței...*, p. 285—286.

400. A se vedea, și nota 17 din această lucrare.

401. A se vedea, pe larg, Prof. D. Stăniloae, *Filocalia*, vol. 8, București, 1980, p. 555—587.

Neofit Kavsokalivitul, n.n.) a fost «colivar» și se împărtășea de două sau mai multe ori pe săptămână. Am fost întrebați, aflându-ne la un colț al orașului Brașov...»⁴⁰².

Influența indirectă se vede din faptul că însuși Paisie a venit în contact cu membri ai mișcării spirituale amintite, care își are începutul pe la 1730. Există deci multe puncte comune între «colivari» și Paisie. Constantin Papoulidis zice semnificativ: «Nu cred că va surprinde pe cineva dacă spun că există locuri comune între scrierile cuviosului Nicodim Aghioritul și cele ale cuviosului Paisie Velicicovschi. Este de ajuns să spun că patru cincimi din cartea lui Paisie «Despre rugăciunea minții» se află în cărțile Sfântului Nicodim Aghioritul⁴⁰³.

Un alt punct care atestă rudenția duhovnicească între Nicodim și Paisie este acela că amândoi au încercat să pună isihasmul pe baze noi, căutând să introducă practicarea rugăciunii isihaste în viața de obște și în cea cultică din mănăstiri⁴⁰⁴.

Dacă între Sf. Nicodim și Paisie Velicicovshi presupunem numai existența unei corespondențe, în schimb se știe concret că asemenea corespondență a existat cu adevărat între marele cărturar aghiorit și mitropolitul Veniamin Costache al Moldovei. Se păstrează o scrisoare a lui Nicodim către mitropolitul Moldovei, din anul 1804 publicată pentru prima dată de către monahul Theoclitos⁴⁰⁵. După modul de adresare rezultă că între cei doi bărbați duhovnicești existau relații apropiate și prietenești. Scrisoarea este o epistolă de recomandare a unui călugăr atonit care voia să vină în Moldova pentru căutarea unor ajutoare în vederea redresării situației mănăstirii lor, «Simon Petra», unde viețuiau călugări care continuau tradiția isihastă a lui Paisie Velicicovschi.

Ceea ce dovedește însă prețuirea de care s-a bucurat Sfântul Nicodim în țările române, este, fără îndoială, traducerea unei mari părți din opera sa publicată.

Prezența operei Sfântului Nicodim Aghioritul în literatura și spiritualitatea ortodoxă românească, la scurtă vreme după trecerea sa la cele veșnice, este dovada sigură că opera sa a influențat modul de gândire ortodox și că întreaga sa activitate era cunoscută chiar din timpul vieții lui. De aceea vom prezenta în continuare câteva date despre circulația lucrărilor sale în Biserica Ortodoxă din Țările Române, evidențiind prețuirea și aprecierea deosebită de care s-au bucurat aceste opere.

1. Astfel în anul 1826 a fost tradusă lucrarea Sfântului Nicodim: *Carte sfātuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri*, etc., care s-a tipărit la mănăstirea Neamț. Cartea a apărut cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei, în zilele domnitorului Ioan Alexandru Sturdza. Autorul ei, Sfântul Nicodim, este pomenit la prima pagină a lucrării: «alcătuită de prea învățatul dascăl al Bisericii Răsăritului kyr Nicodim monahul din Sfântul Munte». După cum reiese din această mențiune se poate constata că Sfântul Nicodim, deși numai la 17 ani după

402. Nicodim Aghioritul, *Despre împărtășirea deasă*, Veneția, 1877.

403. C. Papoulidis, *op. cit.*, p. 287—289.

404. *Ibidem*.

405. Theoclitos, *op. cit.*, p. 287—289.

trecerea sa la cele veşnice era recunoscut ca «prea înălţat dascăl al Bisericii Răsăritului». Ediţia aceasta nu menţionează pe traducător, însă ştim bine că în vremea aceea la mînăstirea Neamţ erau călugări buni cunoscători de limbă greacă. O. Economidis menţionează că la Biblioteca Academiei Române există şi ediţia greacă a cărţii respective, publicată la Viena în 1801, sub nr. 25520⁴⁰⁶.

2. În acelaşi an, tot la tipografia de la mînăstirea Neamţ, apare traducerea operei altei lucrări a Sfîntului Nicodim intitulată : *Carte de suflet prea folositoare ce se numeşte nevăzut războiu*. Cartea s-a tipărit cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin Costache şi tot pe timpul lui Ioan Alexandru Sturdza. Nici la această traducere nu este menţionat traducătorul. Cartea aceasta a fost analizată într-un capitol special al prezentei lucrări; unde am reliefat şi valoarea cuprinsului ei. Ea s-a bucurat de o mare circulaţie, fiind tradusă şi în alte limbi. Traducerea acestei cărţi în limba română, tot la 17 ani după săvîrşirea Sfîntului Nicodim din viaţă, constituie încă un argument în favoarea valorii ei şi a preţurii de care s-a bucurat autorul.

3. În anul 1937 s-a tipărit la Bucureşti şi cartea Sfîntului Nicodim numită *Hristoitia* (Bunul moral al creştinilor)⁴⁰⁷. În traducerea românească făcută de monahii Ioan şi Antonie.

Aceste trei cărţi au o valoare deosebit de mare pentru viaţa duhovnicească, iar cei care le-au tradus în româneşte au avut în vedere acest lucru în mod direct, încercînd ca, prin învăţăturile cuprinse în ele să promoveze principii de viaţă morală înaltă, de viaţă duhovnicească adîncă, pentru a ajuta pe om în lupta contra păcatului, pentru dobîndirea harului lui Dumnezeu şi unirea cu El prin fapte bune şi prin rugăciune.

Am putea rezuma succint conţinutul acestor trei cărţi, spunînd că ele cuprind învăţături despre scopul vieţii noastre pe pămînt şi rolul cultului Bisericii în viaţa creştină. Chiar dacă s-ar fi făcut doar numai traducerea acestor cărţi ale Sfîntului Nicodim în româneşte, ar fi constituit totuşi o prezenţă remarcabilă în spiritualitatea ortodoxă românească.

Dar autorului nostru i s-a rezervat un loc şi de mai mare cinste în viaţa Bisericii româneşti întrucît i s-au tradus două cărţi care au fost şi sînt încă, am putea spune, instrumente de primă mînă în exercitarea îndatoririlor pastorale ale slujitorilor Bisericii. Cărţile acestea sînt : *Pidalion-ul* şi *Exomologhitarion-ul*.

4. *Pidalionul* a fost tradus în româneşte de mitropolitul cărturar al Moldovei, Veniamin Costache, şi tipărit la tipografia de la Mînăstirea Neamţ, la 1842. Vorbînd despre traducerea aceasta a *Pidalionului*, Andrei Şaguna zice : «La vremea apariţiei ei, această traducere a fost destul de utilă şi multă vreme a folosit ca manualul de învăţătură pentru clerici şi teologi în cunoaşterea canoanelor. Astăzi însă cartea este greu de găsit, dar şi greu de utilizat, deoarece este tipărită cu litere chirilice»⁴⁰⁸. Mai tîrziu mitropolitul Andrei Şaguna tipăreşte o lucrare perso-

406. A se vedea p. 33 şi notele 75, 76 din această lucrare.

407. Vezi D. Russo, *Cărţi de bună cuviinţă în limba greacă şi română*, în «Studii şi Critice», Bucureşti, 1910, p. 4 şi N. Cartoian, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 233—234.

408. Vezi nota 66.

nală, care este de fapt o prelucrare a traducerii românești a *Pidalionului*, și o publică la Sibiu, în anul 1871, sub titlul : *Enchiridion*, adică, *Manual de canoane cu comentarii*. Unii prezintă *Enchiridionul* lui Șaguna ca pe o nouă traducere românească a *Pidalionului* făcută de marele mitropolit ⁴⁰⁹. În fond, manualul lui Șaguna este un fel de prescurtare a traducerii românești a *Pidalionului* făcută de mitropolitul Veniamin Costache și conține textul canoanelor cuprinse în *Pidalion*, numai că Șaguna l-a tipărit cu litere latine și folosește limbajul și ortografia timpului său, iar comentariile sînt mult mai reduse. Avînd în vedere materialul deosebit de bogat și în același timp variat, care este cuprins în *Pidalion*, ne putem da seama de cît de mare folos a fost pentru Biserica românească această operă a Sfîntului Nicodim.

5. A doua carte importantă mai ales pentru preoții-duhovnici, este cartea *Exomologhitarion* sau *Cartea foarte folositoare de suflet*. În anul 1827 avem cea de a treia ediție în românește a acestei lucrări, iar în anul 1898 apare cea de a cincea. Mai tîrziu lucrarea a fost tipărită în mai multe ediții, ajungînd în total la numărul de 20, constituindu-se un progres real de la o ediție la alta, în ceea ce privește sistematizarea și redarea materialului, față de edițiile grecești. Deși este o carte veche, tipărită de multă vreme, ea cuprinde totuși material, sfaturi și informații foarte utile pentru preoții duhovnici în administrarea cu eficiență a Tainei Sfintei Spovedanii.

6. O altă traducere din opera Sfîntului Nicodim o constituie și cartea cunoscută sub numele de «*Apantisma*», tipărită la mînăstirea Neamț, în anul 1827. Cartea aceasta este tradusă după *Euhologhion*, Constantinopol, 1799. Precum am arătat în altă parte cartea aceasta am identificat-o cu cea originală, în grecește intitulată : 'Επιτομή ἐκ τοῦ προφητανακτοδιδιχῶν ψαλμῶν. Ἀπάνθισμα διαφόρων κατανυκτικῶν εὐχῶν. Traducătorul cărții a rămas necunoscut și știm numai numele tipografului, adică Gherontie Ieromonahul. Și această carte s-a tipărit cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin Costache al Moldovei, pe vremea voievodului Ioan Alexandru Sturdza.

7. Între anii 1904—1906 apare la București în trei volume, opera intitulată *Tîlcuire la cele 14 epistole ale slăvitului Apostol Pavel*, tradusă de Veniamin Costache.

8. Legată de țările române este și valoroasa lucrare a Sfîntului Nicodim, cu titlul : *Carte de mult folos sufletesc despre neconținută împărțire cu Preacuratele Taine ale lui Hristos* etc., scrisă de monahul Neofit Kavsocalivitis, în orașul Brașov, din Transilvania, și atribuită multă vreme autorului nostru.

Lucrarea lui Neofit a rămas în manuscris la Biblioteca Academiei Române pînă ce s-a publicat, de curînd, rezolvînd în același timp și părerile greșite asupra paternității acestei cărți ⁴¹⁰.

9. N-am putea încheia această prezentare referitoare la lucrările Sfîntului Nicodim Aghioritul în Biserica Ortodoxă din țările române fără să menționăm și rolul important pe care l-a jucat în viața și spiri-

409. Vezi nota 67 și 68.

410. A se vedea p. 85.

tualitatea ortodoxă românească *Filocalia* la care autorul nostru a avut o mare contribuție. După cum se știe, el este cel care definitivează în grecește forma acestei vaste și neprețuite opere de spiritualitate ortodoxă. Ediția a doua grecească a Sfântului Nicodim a servit și pentru traducerea românească a *Filocaliei* făcută de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, ajunsă la al X-lea volum.

În afară de traducerile prezentate pînă aici, merită să menționăm că există și alte lucrări ale Sfântului Nicodim Aghioritul care au circulat pe pămînt românesc în textul original, grecesc, fără să fie tradusă pînă la această dată. Ele se găsesc în diverse biblioteci din țară, mai ales la Biblioteca Academiei R.S.R., așteptînd să fie traduse sau întrebunțate în diverse studii. O bună parte din aceste lucrări cuprind material din domeniul iconografiei.

Din această înșirare a operelor Sfântului Nicodim care au văzut lumina tiparului și au circulat pe pămînt românesc, constatăm că opera principală, adică aceea care se referă la spiritualitatea ortodoxă (*Filocalia. Cartea despre păzirea celor cinci simțuri, Războiul nevăzut și Hristoitatea*), ca și cele privitoare la latura practică a vieții bisericești (*Pidalionul și Exomologhitarionul*) s-a bucurat de multă prețuire și a constituit izvor neprețuit pentru sporirea evlaviei și pentru îmbunătățirea trăirii creștine ortodoxe după adevăratele principii morale propovăduite de Biserica Ortodoxă.

Trebuie să menționăm că pe lângă traducerile de mai sus o mare parte din opera Sfântului Nicodim a circulat și în grecește, avînd în vedere că în trecut cunoscătorii de limbă greacă care citeau în original aceste lucrări erau mult mai numeroși.

În concluzie putem afirma că Sfîntul Nicodim Aghioritul prin lucrările și gîndirea sa teologică, a fost o prezență vie în viața Bisericii Ortodoxe din țările române, contribuind la progresul spiritual al trăirii religioase și morale din această parte a Ortodoxiei ecumenice, contribuția aceasta înscrîindu-se pe linia circulației reciproce a marilor idei și valori care au legat întotdeauna Bisericele Ortodoxe surori între ele.

CONCLUZII

La sfârșitul lucrării noastre, vom încerca să schițăm câteva concluzii referitoare la viața, personalitatea și opera scrisă a Sfântului Nicodim în general și cea liturgică în special.

1. În primul rînd, trebuie să spunem că Sfântul Nicodim, prin viața sa îmbunătățită, oferă un mare exemplu de urmat pentru teologi în general, și pentru cei care urmăresc calea desăvîșirii spirituale, în special. Sfântul Nicodim ne poate servi ca pildă, arătîndu-ne cum omul, respectînd poruncile evanghelice, îndemnurile marilor părinți și dascăli ai vieții duhovnicești, și studiind bogata învățătură spirituală a Sfinților Părinți ai Bisericii, ajunge la curățirea de patimi, la luminarea minții și, în fine, la îndumnezeire, adică la mîntuire, care constituie și scopul vieții noastre pe pămînt.

Avînd în fața noastră permanent exemplul vieții Sfântului Nicodim, înțelegem cum omul Bisericii, teologul mai cu seamă, urmînd cu fidelitate calea vieții spirituale și exemplul Sfinților Părinți ai Bisericii, ajunge el însuși în stare de a teologhisi, adică de a exprima cu fidelitate învățătura Bisericii, deci în consens cu tradiția, exprimînd-o cu claritate și în mod cuprinzător.

Din lucrarea noastră credem că s-a desprins cu claritate faptul că în persoana Sfântului Nicodim au fost îngemănate credința și viața aleasă, cu cunoașterea învățăturii Bisericii și cu harisma de dascăl.

2. După cum am văzut, opera Sfântului Nicodim are o extensiune vastă, în care se tratează aproape toate temele de bază ale teologiei ortodoxe. Uneori ea are un caracter de analiză exigentă a temelor tratate. Alteori are caracter informativ, mai general. Dar de multe ori ea are un caracter cu totul original. Lucrări ca *Eortodromion*, *Scară nouă* și *Grădina darurilor* sînt opere unice în felul lor, pentru că prin ele el contribuie la înțelegerea sensului adînc al cultului ortodox.

3. Opera sa în domeniul aghiografic apare astăzi, în afară de importanța practică și ziditoare pe care o are pentru credincioși, ca o necesitate absolută în vederea cercetării științifice și obiective a materialului biografic care se referă la sfinții Bisericii Ortodoxe. Ba, mai mult, *Noul martirologiu*, în afară că servește drept sursă unică de informare pentru viața multor neomartiri, constituie

o încercare reușită de reevaluare a sensului martiriului în viața Bisericii, învățătură care a fost strîns legată de creștinismul primar.

4. *Pidalionul* este o operă cu bogat și variat material, în special cu conținut canonic și liturgic. Tîlcuirile Sfîntului Nicodim sînt, după părerea noastră, o călăuză reușită pentru a formula principii de ermeneutică canonică ortodoxă. Astăzi este aproape indispensabil ca cercetătorul în domeniul dreptului bisericesc să ia în considerație părerile Sfîntului Nicodim exprimate în aceste tîlcuiuri. Chiar dacă nu este de acord cu principiile formulate de Sfîntul Nicodim în anumite cazuri, cercetătorul este obligat să menționeze și părerea lui.

5. Contribuția Sfîntului Nicodim în domeniul imnografic este atît de importantă încît ea este greu de apreciat la justa valoare. El a compus nu numai canoane sau slujbe întregi pentru 37 de sfinți, ci a îndreptat și completat slujbele a încă 39 de sfinți, dînd în același timp informații prețioase despre opera imnografică a altor autori de imne. De aceea, astăzi, cînd în Biserica Ortodoxă Greacă avem o mulțime de variante ale slujbelor închinat sfinților, opera imnografică a Sfîntului Nicodim Aghioritul este de un real folos în vederea unei eventuale uniformizări a cultului dedicat sfinților.

6. *Lucrarea Exomologhitarion* a Sfîntului Nicodim constituie fără îndoială o călăuză valoroasă pentru practica spovedaniei. Dar, datorită problemelor vieții contemporane și condițiilor noi în care trăiesc credincioșii zilelor noastre, ca urmare a transformărilor care au avut loc în viața economică și socială în general (mecanizarea, tehnicizarea, automatizarea, ș.a.), nu se mai pot aplica cu fidelitate dispozițiile privitoare la spovedanie cuprinse în ea, aceste dispoziții fiind bazate în general pe acrivie. Duhovnicii de astăzi trebuie să întrebuințeze în practica spovedaniei cu mai multă ușurință pogorămîntul, dar ei trebuie să cunoască și limitele acriviei, pentru a o putea aplica cu dreptă socoteală, după împrejurări. De aceea, lucrarea Sfîntului Nicodim poartă încă pecetea valabilității.

7. Tendința care se face astăzi tot mai evidentă în Biserica Ortodoxă Greacă, de a se reveni la practica împărtășirii cît mai dese, este urmarea concepției și îndemnurilor exprimate în scris de Sfîntul Nicodim Aghioritul, care s-a dovedit mereu un apărător al acestei practici, așa cum se desprinde din lucrarea *Despre împărtășirea deasă*.

8. Prin darul său de mare propovăduitor prin scris al învățurii Bisericii, Sfîntul Nicodim a reușit să aducă în viața Bisericii și la îndemîna oricărui credincios bogăția teologiei patristice și a

spiritualității ortodoxe. Exemplul lui poate servi drept pildă și teologilor contemporani care, pe lângă munca lor de cercetare teologică strictă, să contribuie și la o mereu sporită propovăduire a învățaturii ortodoxe în rîndul tuturor credincioșilor dornici de cunoaștere.

9. Este îmbucurător și plin de speranțe faptul că astăzi se constată o tot mai evidentă tendință de întoarcere la izvoarele patristice, iar în această privință Sfîntul Nicodim este un adevărat far călăuzitor, învăătura Sfîntilor Părinți fiind prezentă oriunde în opera sa.

Oricine citește operele Sfîntului Nicodim simte participarea sa personală și o comuniune de trăire cu cele ce el învață. Am putea spune că la Sfîntul Nicodim se simte foarte accentuat, alături de «consensus patrum», care este mai mult un acord de natură doctrinară cu Sfîntii Părinți ai Bisericii, și un «consens de trăire», așa cum există și la Sfîntii Părinți. Poate aspectul acesta din urmă constituie meritul cel mai mare, o mare contribuție a Sfîntului Nicodim, pentru că el ne-a dovedit prin opera sa scrisă, precum și prin viața sa îmbunătățită, că învăătura ca și trăirea înaltă ale Sfîntilor Părinți sînt mereu actuale, mereu practicabile, constituind calea adevărată și unică a teologiei și a vieții duhovnicești ortodoxe de la care în nici un caz nu se pot abate fiii adevărați ai Bisericii Ortodoxe.

O dovadă în acest sens o constituie însăși persoana Sfîntului Nicodim, care a dovedit că opera Sfîntilor Părinți nu s-a încheiat cu Sfîntul Ioan Damaschin — cum susțineau pînă nu de mult teologii apuseni —, nici cu Sfîntul Grigorie Palama — pe care au fost obligați să-l accepte ca un mare teolog —, ci continuă prin Sfîntul Nicodim și alți sfinți ca Macarie, episcopul Corintului, sau Atanasie din Paros, pînă la Sfîntul Nectarie din insula Eghina.

10. În ceea ce privește domeniul liturgic, opera Sfîntului Nicodim are uneori un caracter informativ asupra anumitor aspecte din acest domeniu al vieții Bisericii și asupra anumitor probleme strict legate de viața cultică zilnică a credincioșilor. De fapt situațiile speciale ale epocii sale îl obligă pe Sfîntul Nicodim să explice cît mai multe aspecte ale vieții cultice a Bisericii și să-i ajute pe credincioși să participe cît mai activ la ea. Tocmai din cauza aceasta nu s-a ocupat în mod deosebit de tradiția mare și bogată a interpretării teologice și mai ales de tîlcuirea Sfintei Liturghii.

Astăzi credem că activitatea în domeniul liturgic trebuie să se miște între două planuri sau nivele. Primul nivel ar fi cel de a ex-

plica cultul, adică de a oferi niște informații elementare sau cunoștințe introductive referitoare la cult pentru începători, cum sînt credincioșii care n-au avut încă posibilitatea de a cunoaște bine anumite lucruri esențiale din acest domeniu. În același timp însă, trebuie făcută și o filcuire la un nivel mai ridicat pentru cei avansați în cunoștințe și în trăirea religioasă și cultică, pentru a oferi celor din urmă posibilitatea de a adînci și de a-și cultiva și mai mult conștiința de fii ai Bisericii, adică de membri ai trupului lui Hristos, care se realizează și se experiază prin excelență în atmosfera cultului ortodox.

Numai așa putem avea certitudinea că, cultul nostru ortodox nu este o formalitate, ci este o adevărată viață în Hristos, o comuniune cu sfinții Bisericii și o legătură puternică între toți membrii trupului tainic al lui Hristos, ai Bisericii Sale, unde credincioșii intră în comuniune cu Dumnezeu, dobîndind de la El mîntuirea lor.

Pentru realizarea acestui scop, credem că opera și activitatea Sfîntului Nicodim Aghioritul în general și cea liturgică în special constituie o adevărată călăuză pentru întreaga Biserică Ortodoxă.

Așa se explică de ce operele Sfîntului Nicodim au avut o atît de mare circulație și în Biserica Ortodoxă Română, unele dintre ele fiind traduse în numeroase ediții și folosite drept călăuze de temelie în activitatea pastorală și duhovnicească a clerului Bisericii Ortodoxe Române.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

- Nicodim Aghioritul, *Filocalia*, Atena, 1957, vol. I—V.
- Idem, *Εὐεργετινὸς (Everghetinos)*, Atena, 1959.
- Idem, *Συμπεῶν τοῦ Νεοῦ θεολόγου τὰ εὐρισκόμενα (Lucrări aflate ale Cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru Simeon Theologul cel Nou)*, Tesalonic, fără an de tipărire (casa de edit. V. Rigopoulos).
- Idem, *Ἐξομολογητάριον (Carte foarte folositoare de suflet)*, Atena, fără an de tipărire (casa de edit. «Ἁγίος Νικόδημος»).
- Idem, *Στέφανος τῆς ἀειπαρθένου ἡ Νέον Θεοτοκάριον (Cunună Puturea Fecioarei sau Noul Teotocarion)*, Volos, 1974, (Editura S. Schinas).
- Idem, *Ἀόρατος Πόλεμος (Carte foarte folositoare de suflet, care se numește Războiul nevăzut)*, Volos, 1965, (Ed. S. Schinas).
- Idem, *Ἐπιτομή ἐκ τῶν προφητοανακτοδιδιχῶν ψαλμῶν. Ἀπάνθισμα διαφόρων κατανυκτικῶν εὐχῶν (Epitomă din Psalmii proorocului și împăratului David. Culegere de diferite rugăciuni de umilință)*, Atena, 1864, ed. II-a.
- Idem, *Νέον Μαρτυρολόγιον (Noul Martirologiu)*, Atena, 1961, ed. III-a.
- Idem, *Πηδάλιον (Pidalionul)*, Atena, 1976, ed. VIII-a.
- Idem, *Πνευματικά Γυμνάσματα (Cartea cu adevărat de mult folos sufletesc, care se numește Exerciții spirituale etc.)*, Volos, 1957.
- Idem, *Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον ἥτοι περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων (Manual de sfaturi pentru păzirea celor cinci simțuri etc.)*, Volos, 1969.
- Idem, *Νέον Ἐκλόγιον (Culegere Nouă)*, Atena, 1974, ed. III-a.
- Idem, *Χρηστοθήεια (Hristologia, Cartea bunei cuvințe sau a bunelor moravuri)*, Volos, 1957, ed. IV-a.
- Idem, *Ἑρμηνεία εἰς τὰς ἐπτὰ καθολικὰς ἐπιστολάς τῶν ἁγίων καὶ πανευφύμων ἀποστόλων Ἰακώβου, Πέτρου, Ἰωάννου καὶ Ἰούδα (Tilcuire la cele șapte epistole sobornicești ale sfinților și prea lăudaților apostoli Iacob, Petru, Ioan și Iuda)*, Veneția, 1806.
- Idem, *Βιβλίος Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου (Cartea lui Varșanufie, sau carte foarte folositoare de suflet, care conține răspunsuri la diferite întrebări puse de către prea fericiiți părinții noștri Varșanufie și Ioan)*, Volos, 1960.
- Idem, *Συναξαριστής (Sinaxaristis)*, Atena (fără anul tipăririi), vol. I—II.
- Idem, *Ἑρμηνεία εἰς τὰς 14 ἐπιστολάς τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου Παύλου (Tilcuire la cele patrusprezece epistole ale Sfântului Apostol Pavel)*, Viena, 1819.
- Idem, *Κήπος χαρίτων (Grădina darurilor)*, Volos, 1958.
- Idem, *Ὁμολογία Πίστεως (Mărturisire de credință)*, Veneția, 1819, Atena, (retipărire de A. Spanos).
- Idem, *Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἐκατὸν πεντήκοντα ψαλμοὺς τοῦ προφήτᾶνακτος Δαυὶδ (Tilcuire la cei una sută cinczeci Psalmi ai proorocului și regelui David)*, Tesalonic, (1979—1983, în trei vol.).
- Idem, *Ἑορτοδρόμιον (Eortodromion sau Calendar)*, Veneția, 1836, (retipărire de A. Spanos).
- Idem, *Νέα Κλίμαξ (Scara cea Nouă, adică tilcuire la cele șaptezeci și cinci de trepte ale Octoihiului, din diferite scriitori bisericești)*, Tesalonic, 1976.
- Idem, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὰ Συγγράμματα τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ — πρόλογος εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (Introducere în scrierile Sfântului Grigorie Palama — Prolog la scrierile celui între sfinți Părintelui nostru Grigorie Palama)*, în rev. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», Constantinopol, 1883; nr. VII, p. 93—101.
- Idem, *Ἀλφαβηταλφάβητος (Abecedarul sau paradisul)*, 1928.
- Idem, *Βιβλίον ψυχοφελέστατον περὶ τῆς συνεχοῦς Μεταλήψεως τῶν Ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ Μυστηρίων (Carte de mult folos sufletesc despre neconținută împărtășire cu Prea curatele Taine ale lui Hristos etc.)*, Volos, 1971.

Lucrări auxiliare

Anghelos, Πρὸς τὴν ἀκμὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (*Către dezvoltarea iluminismului neolinel*), în rev. «Μικρασιατικά Χρονικά», 7, (1957).

Atanasie din Paros, Πατερικὴ διδασκαλία (*Invățătura patristică*), Constantinopol, 1798.

Branîște, Pr. Prof. Ene, *Problema unificării calendarului în Bisericele ortodoxe*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1968, p. 408.

Idem, *Probleme de actualitate ale Bisericii de azi: dezvoltare (evoluție) și revizuire (adaptare) în cult din punct de vedere ortodox*, în rev. «Ortodoxia», nr. 2/1969, p. 260.

Idem, *Liturgica specială*, București, 1980.

Idem, *Cîteva opinii, atitudini și propuneri în problema «revizuirii» cultului ortodox*, în rev. «Ortodoxia», nr. 3/1974, p. 451—456.

Camariano-Cioran, Adriana, *Les Académies princières de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs*, Tesalonic, 1974.

Codicele nr. 42, p. 925—928 (din minăstirea Prousos din Etolia).

Dimaras, G. Th., *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (Istoria literaturii neoeleene)*, ed. IV-a, Atena, 1968.

Idem, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, Νεοελληνικά μελετήματα — 2 — (Iluminismul neoelelen — Studii neoeleene, 2)*, Atena, 1976.

Dositheos, Prousiotis, Κόριλλος Καστανοφύλλης, βίος, θράσις καὶ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία (*Chirilî Kastanofilis, viața, activitatea și corespondența sa inedită*), Atena, 1965.

Economidis, Dimitrie V., *Nicodim Aghioritul*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1941, p. 51—69.

Eftimie Ieromonahul, Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἀγῶνες διὰ δόξου τῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας τελεσθέντες παρὰ τοῦ ὁσιολογιωτάτου καὶ μακαρίου καὶ ἀοιδήμου Νικοδήμου μοναχοῦ συγγραφεύς παρὰ τοῦ ἐν χριστῷ ἀδελφοῦ του Ἐϋθυμίου Ἱερομονάχου (*Viața și lucrarea și luptele duhovnicești pentru slava Bisericii noastre (ortodoxe), ale preacuviosului și iericitului în admira Nicodim monahul, care s-au scris de către confratele său în Hristos Eftimie Ieromonahul*, public. de Dr. Spiridon Lavriotis, în rev. «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 4 (1920), p. 636—641 și 5 (1921), p. 210—218.

Efstratiadis, S., fost episcop de Leontopolis, Νικόδημος Ἀγιορείτης (*Nicodim Aghioritul*), în rev. «Μακεδονικά», vol. I, Tesalonic, 1940, p. 38—51.

Ghedeon, Manuil I., Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα, Νεοελληνικά μελετήματα — 1 — (*Mîscarea spirituală a națiunii în secolele XVIII și XIX. Studii neoeleene I*), Atena, 1976.

Grumel, V., *Nicodème l'Hagiorite*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», tome onzième, première partie, col. 486—490.

Guillou, M.-I. Le O. P., *Eglise et Etat au XIX-e et au XX-e siècles*, în rev. «Istina», nr. 2, 1960, p. 133—152.

Guillou, M.-J. Le O. P., *La renaissance spirituelle du XVIII-e siècle*, în rev. «Istina», (Paris), nr. 1, 1960, p. 95—125.

Guillou, M.-I. Le O. P., *L'Athos et la vie eucharistique*, în «le Millénaire du mont Athos» (1963—1963), vol. II.

Hauchère, I., *Dogme et spiritualité orientale*, în «Revue d'ascétique, et de mystique», XXIII (1947), p. 34—37.

Hristou, Panaghiotis, Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία (*Documentare bisericească*), Tesalonic, 1978.

Karabetsou Athina, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος — Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκδόσεις ἐθνικῆς ἐκατονπεντηχοντα ἐτηρίδος — 15 — (*Athanasios din Paros — ediții bisericești la a 150-a aniversare națională*), Atena, 1974.

Karaisaridis, Diac. Drd. Constantinos, *Opinii ale teologilor actuali ai Bisericii Greciei în legătură cu problema revizuirii Cultului ortodox*, în rev. «Studii teologice», XXXII (1980), nr. 1—2, p. 150—165.

Idem, *Explicarea rînduiei bisericești după Marcu Eugenicul, mitropolitul Etesului*, traducere în românește și studiu introductiv, în «Studii teologice», nr. 1—2/1980, p. 49.

Karpathiou, Arhim. Emanuil, Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (*Nicodim Aghioritul*), în rev. «Ἐκκλησία» 15 (1935).

- Kolitsaras, L. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (Nicodim Aghioritul) în rev. «Ἀρτὶνες», 13 (1953), p. 400—407, 450—454, 511, 515 și 12 (1954) p. 30—35.
- Kourilas, Evloghios, episcopul de Korița, *Katalogol de manuscrise aghioritice*, în rev. «Θεολογία», XVI (1938), p. 351—359.
- Kouřas, Arhim. Simeon, Ἀδαμιαῖος θρῆνος (Pîngerea lui Adam), marele canon al lui Andrei Criteanul, textul, interpretare, comentarii, Atena, 1881.
- Ladas, Gh., H. Hatzidimos, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796—1799 (Bibliografia elină din anii 1796—1799), Atena, 1973.
- Idem, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791—1795 (Bibliografia elină din anii 1791—1795), Atena, 1970.
- Idem, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (Bibliografia elină), Atena, 1964.
- Legrand, Emile, *Bibliographie Ioniennne*, tome deuxième, Paris, 1910, Bruxelles, 1963.
- Maliaros, Archim. Iacob, Ἐορταστικὰ ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (Cuvîntări festive la sărbătorirea cuviosului Nicodim Aghioritul), Atena, 1963.
- Milaș, Dr. Nicodim, *Canioanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I, partea I, traducere de Uroș Kovincici și Pr. Nicolae Popovici, Arad, 1930.
- Moine de l'Eglise orthodoxe de Roumanie, L'avènement philocalique dans l'Orthodoxie roumaine, în «Istina», 1958, p. 295—328, 443—474.
- Negoită, Pr. N., *Psaltirea în cultul creștin*, București, 1940.
- Onufrie Iviritul, Βίος ἐν συνόψει τοῦ μακαρίτου καὶ ἀσκήτου διδασκάλου Νικοδήμου Ἀγιορείτου (Viața pe scurt a lericitului în adormire dascălului Nicodim Aghioritul) public. în cartea la interpretarea a celor 14 epistole pauline, Veneția, 1819.
- Vretos, Andrei Papadopoulos, *Νεοελληνικὴ φιλολογία (Filologia neoelină)*, partea I, Atena, 1854.
- Papamihail, Grigore, Ἡ συγγραφικὴ δράσις τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά (Activitatea de scriitor a Sfîntului Grigorie Palama), în rev. «Ἐκκλησιαστικός Φάρος», VI (1960).
- Papoulidis, Constantin, *Portée Oecuménique du renouveau monastique au XVIII-e siècle dans l'Eglise Orthodoxe*, în «Balcan Studies», X (1969), Tesalonic, p. 105—112.
- Idem, *Nicodème l'Hagiorite (1749—1809)*, în rev. «Θεολογία» (1966), p. 294—313; 390—415, 576—590 și (1967), p. 95—118, 301—313.
- Idem, *Le renouveau du monachisme dans la Grèce contemporaine*, în rev. «Contacts», nr. 11 (1960), p. 131—134.
- Idem, *Macarie Notaras (1731—1803)*, (în grec.), Atena, 1794.
- Idem, Περίπτωσις πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἀγίου ὁρους εἰς τὸν Βαλκανικὸν ὠρὸν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα (Intinderea influenței spirituale a Sfîntului Munte în țările balcanice, în secolul XVIII), în «Μακεδονικά», 9 (1969), Tesalonic, p. 278—293.
- Idem, Τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων (Mișcarea colivarilor), Atena, 1975.
- Paranicas, Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (18') ἑκατονταετηρίδος, Constantinopol, 1867.
- Pavlopoulos, Arhim. Nicodim, Ὁ ἄγιος Νικόδημος Ἀγιορείτης (Sfîntul Nicodim Aghioritul), Atena, 1976.
- Păcurariu, Pr. Prof. M., *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1980.
- Petit, L., *Macaire de Corinth*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. IX (2), 1927, col. 1451.
- Idem, *Bibliographie des Acolouthies grecques* (Subsidia hagiographica, nr. 16), Bruxelles, 1926.
- Ronsos, Arhim. Anthimos, Ἀναστάσιμα (Calea învierii), 50 imne, textul, traducere, comentarii, Atena, 1973.
- Sathas, Constantin, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη (Biblioteca medievală)*, vol. III. Idem, *Νεοελληνικὴ φιλολογία (Filologia neoelină)*, vol. III, Atena, 1868.
- Scouteris, V., *Macarie Notaras* (în grecește), Atena, 1957.
- Simonescu, Dan, Ioan Bianu, N. Hodos, *Bibliografie românească veche*, vol. III. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, *Filocalia*, vol. I, Sibiu, 1946.
- Stefanidis, Arhim. Vasilios, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Istoria bisericească), ed. a III-a, Atena, 1970.

Theoclitos, monahul, "Ἁγίος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (Sfintul Nicodim Aghioritul), Atena, 1959.

Theodoritos, Aghioritul, monahul, Νεόφυτος Διάκονος Καυσοκαλιβίτης, περί τῆς συνοχῆς θείας Μεταλήψεως (Despre împărtășania necontenită), text needitat, comentarii, Atena, fără anul apariției.

Theodoropoulos, Arhim. Epifanios, Anul bisericesc, partea II-a, «Penticostar», Atena, 1973.

Idem, Anul bisericesc, partea I, «Triodul», Atena, 1972.

Idem, Acatistul Maicii Domnului cu interpretare, edit. VI, Atena, 1974.

Idem, Σάπτάμινα mare cu interpretare, ediția IV, Atena, 1974.

Theodorou Andrei, Τὸ χαροποιὸν πένθος τῆς Ἐκκλησίας (Căința aducătoare de bucurie a Bisericii), comentariu la Sfânta și Marea Săptămână, Atena, 1974.

Idem, Ἡ κόρη τῆς Βασιλείας (Fecioara Împărăției), comentariu teologic la Acatistul Maicii Domnului, Atena, 1975.

Idem, Ἑρμηνεία (Primăvara sufletelor), comentariu teologic la Penticostar, Atena, 1979.

Tzogas Hariloas, Ἡ περί μνημοσύων ἔρις ἐν Ἀγίῳ ὄρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα (Cearta despre parastase în Sfintul Munte în secolul XVIII) Tesalonic, 1969.

Tomadakis, Nicolas, Fără explicare îmnografică e de neînțeles. Nereușita traduceri, (în grec.), în rev. «Ἐκκλησία», Atena, nr. 12 (1981), p. 279.

Vocalopoulos Apostolos, Ἱστορία τοῦ νέοελληνισμοῦ (Istoria neoechinismului), Tesalonic, 1973.

Valindras, Arhim. Nicodim, ὁ Ἁγίος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας (Sfintul Nicodim Aghioritul și viața liturgică a Bisericii noastre Ortodoxe), în «Ἐκκλησία» (1960), nr. 2, p. 34—37 și nr. 3, p. 50—52.

Veritis, Gh., Τὸ ἀναμορφωτικὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων καὶ οἱ δύο Ἀλέξανδροι τῆς Σκιαθῆς (Mișcarea de reformă a colivelor și cei doi Alexandri din Skiathos), Proză întreagă I, articole și studii, Atena, 1958.

Vintilescu P., Despre poezia îmnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească, București, 1937.

Vlahos, Constantin, (diacon), Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἀγίου ὄρους Ἀθῶ καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν (Peninsula Sfintului Munte Athos și mănăstirile din ea și călugării, din trecut și astăzi), Volos, 1903.

Wrieller M., Nicodème l'Hagiorite et ses emprunts à la littérature spirituelle occidentale, le combat spirituel et les exercices de S. Ignace dans l'Eglise Byzantine, în «Revue d'ascétique et de mystique», 1924, p. 174—175.

Zaharopoulos N., ὁ Ἁγίος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ὡς διδάσκαλος τῆς πνευματικῆς ζωῆς (Sfintul Nicodim Aghioritul ca dascăl al vieții duhovnicești), Tesalonic, 1967.

Zizis, Theodoros, Τὸ οἰκουμένικον Πατριαρχεῖον καὶ ὁ Ἰουστίνος Πόποβιτς (Patriarhia Ecumenică și Justin Popovici), în rev. «Κληρονομία», 9 (1969), nr. 11, p. 433—440.

Yanaris Hristos, Ὁρθοδοξία καὶ Δύση, ἡ θεολογία στὴν Ἑλλάδα σήμερον (Orthodoxia și Apusul. Teologia în Grecia astăzi), Atena, 1972.

CURRICULUM VITAE

M-am născut la data de 22 ianuarie 1951, în orașul Kilkis, în apropiere de Tesalonic — Grecia, ca primul copil în familia părinților mei: Fotini și Christóforos Karaisaridis, de profesie, tata, mecanic auto, mama, casnică. Școala primară am urmat-o în orașul natal — Kilkis —, după care am urmat trei ani gimnaziul la Tesalonic, și apoi trei ani liceul la Atena. După terminarea liceului, în 1971, am fost admis la Facultatea de Teologie a Universității din Atena, pe care am frecventat-o pînă în 1975. În toamna aceluiași an, primind o bursă de studii din partea Patriarhiei Române, am fost înscris și am urmat cursurile pentru pregătirea doctoratului în Teologie în cadrul Institutului Teologic Universitar din București, secția Teologie practică, specialitatea Liturgică. În timpul acestor cursuri am avut fericita ocazie să audiez prelegerile unor distinși profesori ai Teologiei ortodoxe române, precum au fost: P. C. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, P. C. Prof. Constantin Galeriu, Diacon Prof. N. Balca, D-l Prof. Iorgu Ivan, D-l

Prof. N. Chițescu, și alții. Dar pregătirea mea în domeniul Liturgicii a fost și rămâne marcată în chipul cel mai profund și mai durabil de personalitatea regretatului și distinsului mare profesor liturgist care a fost Preotul Ene Braniște, specialist de mare erudiție în domeniul Liturgicii.

A fost pentru mine o mare și rară ocazie aceasta, de a face ucenicie, timp de patru ani, pe lângă Profesorul Ene Braniște, dascăl, preot și om de înaltă calitate, omenie și ținută pedagogică.

Încă de la începutul studiilor mele în Institutul Teologic din București mi-am concentrat atenția asupra cercetării personalității și operelor Sfântului Nicodim Aghioritul, cu precădere în domeniul liturgic, la propunerea distinsului meu îndrumător de studii. În 1977, din iulie până în noiembrie inclusiv, am beneficiat, din partea Bisericii Romano-Catolice, de o bursă de studii în cadrul Facultății de Litere din Besançon — Franța, cu care ocazie mi-am perfecționat și aprofundat cunoștințele de limba franceză și m-am preocupat de materialele bibliografice privind întocmirea tezei mele de doctorat, al cărui subiect fusese aprobat de consiliul profesoral al Institutului Teologic din București, cu titlul: *Sfântul Nicodim Aghioritul și activitatea lui în domeniul Liturgic*.

În timpul cursurilor pentru pregătirea doctoratului am elaborat și am susținut nouă lucrări de seminar dintre care șase în domeniul liturgic sub îndrumarea Părintelui Profesor Ene Braniște, care a recomandat și avisat spre publicare patru dintre acestea, care au și fost publicate, precum urmează:

1. *Opinii ale teologilor actuali ai Bisericii Greciei în legătură cu problema revizuirii cultului ortodox*, publicată în revista «Studii teologice», nr. 1—2/1980;

2. *Explicarea rînduiei bisericești de către Marcu Eugenicul, mitropolitul Eiesului — traducere în românește și studiu introductiv*, în revista «Studii teologice», nr. 1—2/1980, p. 49.

3. *Descrierea și explicarea Proscomidiei ritului bizantin la tîlcuitorii Sfintei Liturghii din epoca patristică și cea bizantină*, publicată în revista «Studii teologice», nr. 7—10/1980.

4. *Lecturile biblice în Liturghiile diferitelor rituri liturgice*, publicată în revista «Studii teologice», nr. 7—10/1980.

În anul universitar 1978/1979 mi-am pregătit examenul oral aprofundat de admisibilitate, pe care l-am susținut la 2 iulie 1979. În august același an m-am întors în Grecia, unde am continuat cercetarea și elaborarea tezei mele de doctorat pînă în 1981 cînd, timp de trei luni, m-am aflat din nou la București pentru definitivarea redactării acestei lucrări. Atunci a fost și prima ocazie în care Părintele Profesor îndrumător a văzut și corectat această lucrare, pe care i-am prezentat-o în prima formă.

M-am căsătorit în 1974 cu D-soara Anthi, născută Liaghakis, licențiată în teologie și profesoară de religie, și după ce în 1976 am fost hirotonit diacon pentru parohia «Sf. Gherasimos» din Atena, în 1979 am primit hirotonia în preot de la Arhiepiscopul Serafim al Atenei, fiind numit slujitor la aceeași parohie «Sf. Gherasimos», unde funcționez și în prezent. Pe lângă activitatea pastorală de parohie, îndeplinesc de asemenea funcția de secretar în Cancelaria Sfântului Sinod al Bisericii Greciei, cu preocuparea principală de redactare a actelor oficiale.

În cadrul activității din parohie am dezvoltat în chip deosebit asistența de ajutorare a celor nevoiași, bătrîni și săraci, acțiune avînd un buget de aproape două milioane de drahme anual. Am organizat și alte activități pastorale cu enoriași de toate vîrstele.

Pe lângă această activitate, în fiecare săptămînă în zilele de luni și vineri sînt la dispoziția credincioșilor pentru spovedanie, timp de 7—8 ore, în cursul întregului an. Am inițiat și am susținut pînă în prezent două cicluri de predici, unul în Duminici și sîrbători, și altul, o dată pe săptămînă, în zilele de rînd seara, așa încît, pînă în prezent, am alcătuit circa 200 de predici de seară (adică un fel de cateheze), circa 100 de predici la pericopele evanghelice duminicale și alte 50 de predici la diferiți sfinți.

În dorința de a face cunoscută în Grecia spiritualitatea ortodoxă românească, am tradus din românește pentru revista «Οἶκος Τηρηόριος» și cotidianul «Ὁρθόδοξος τύπος»

mai multe articole și studii alcătuite de Părintele Petronie Tănase de la Sfintul Munte Athos, care s-au publicat.

De asemenea am tradus mai multe cuvînțări și predici ale Părintelui Ilie Cleopa, de la Mînăstirea Sihăstria, pe care le-am prezentat credincioșilor din parohia mea și dintre care pe unele le-am publicat. Am publicat de asemenea mai multe articole și studii de teologie liturgică ale Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae, unele dintre ele constituind o carte separată intitulată: Πορεία μέ τὸ Σωτήρα Χριστό (Drumul cu Mintuitorul Hristos).

Doresc să menționez în încheiere, dar nu în ultimul rînd, că soția mea mi-a fost și îmi este un neprețuit tovarăș de viață și de ajutor în activitatea menționată mai sus.

Încă de la începutul studiilor mele în România m-a însoțit la București; fiind și ea bursieră, a urmat de asemenea cursuri ca doctorand la secția de teologie istorică, specialitatea Patrologie. Din anul 1978, întorcîndu-se în Grecia, a funcționat ca profesoară de religie în Atena, la liceu, iar în prezent își susține ultimele examene la Facultatea de Litere a Universității din Atena, pe care a urmat-o între timp. Împreună avem patru copii, între 10 și 3 ani.

Ei îi datorez deosebită recunoștință pentru sacrificiile zilnice pe care le-a făcut și le face în angajarea noastră de a sluji amîndoi cu devotament total pe Dumnezeu și pe semenii noștri.

LUCRAREA BISERICII PENTRU SFÎNŢIREA FIRII ÎNCONJURĂTOARE

Pr. Asist. NICOLAE DURA — SIBIU

Între om şi natură există o legătură ontologică. Această relaţie de interdependenţă îşi are sorgintea în actul dumnezeiesc al creării primului om «din pământ» (Facere 2, 7) ca o încununare a întregii lumi materiale din care era format trupul lui Adam. Dar omul — creat prin participarea directă a lui Dumnezeu şi fiind îmbinarea sau punctul de încopciere a celor două lumi: materială şi spirituală, prin cele două părţi constitutive trupul şi sufletul¹ — avea un loc cu totul special în creaţie, el avea o nobilă destinaţie. În virtutea acestei poziţii omul are o întreită menire existenţială: faţă de Dumnezeu, faţă de sine şi faţă de întreaga făptură.

În decursul timpului, atitudinea omului faţă de firea înconjurătoare a fost influenţată de concepţiile sale religioase: animism, fetişism, mitologie; pentru că acestea îl legau sau îl înrobeau pe om forţelor naturii. Creştinismul — religia descoperirii divine — a schimbat atitudinea omului faţă de natură. Viziunea biblică a relaţiei omului cu natura este antropocentrică; omul deşi are trupul luat din firea materială, este totuşi deosebit de ea pentru că are în sine «sufflare de viaţă» (Facere 2, 7), «sufflare» divină de aducere întru existenţă. Toată lumea materială a fost zidită pentru folosul omului (Facere 9, 2—3). Omul însă trebuie să se îngrijească de bunurile create (Facere 2, 15), el era părtaş al tuturor creaturilor care laudă neîncetat pe Dumnezeu Ziditorul (Psalmul 148).

Pentru că omul este purtător al chipului lui Dumnezeu (Facere 1, 27) a fost aşezat peste întreaga natură ca un reprezentant al Ziditorului «de-a fi mijlocitor între Creator şi făpturile neraţionale»². Omul «stăpîn» (Facere 1, 28), preot, slujitor sau jertfitor al creaţiei avea menirea să păstreze «toate cele zidite» într-o perfectă armonie. Dumnezeu a creat lumea fizică nu ca ceva desăvîrşit, ci numai într-o stare perfectibilă, capabilă de desăvîrşire: «Dumnezeu a aşezat în natură numai germenii unei creaturi perfecte care se poate dezvolta prin conlucrarea omului cu Dumnezeu»³. Lumea materială, ca operă a iubirii lui Dum-

1. Sf. Grigorie de Nazianz spune în acest sens: «În calitate de pământ sînt legat de viaţa de jos; dar fiind şi o părticică dumnezeiască, eu port în mine dorinţa vieţii viitoare», în *Poemata dogmatica*, VIII, P.G., 37, 452; vezi Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., Bucureşti, 1978, vol. I, p. 389; Vl. Lossky, *Théologie dogmatique*, *Messenger de l'Exarchat du Patriarche russe en Europe Occidentale*, nr. 48/1964, p. 227.

2. *Teologia Dogmatică şi Simbolică*, Manual pentru Institutele teologice, Bucureşti, 1958, vol. I, p. 518.

3. Prof. dr. C. Pavel, *Răsplata muncii în concepţia Moralei creştine*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 3—4/1971, p. 177.

nezeu — potrivit învățaturii și spiritualității ortodoxe — are o dublă dimensiune și menire: *biologică*, de fortificare a trupului și *spirituală*, de a spori spiritual, de reconfortare sufletească, de întărire a credinței⁴. Acest fapt este descoperit de însuși Mântuitorul Hristos care s-a retras în pustie 40 de zile și 40 de nopți, petrecând în post și rugăciune (Matei 4, 1—11), apoi de foarte multe ori se retrăgea în liniștea naturii în grădina Ghetsimani, pentru a se ruga. El a luat numeroase exemple din firea înconjurătoare pe care le-a folosit în parabole pentru a exprima adevăruri înalte. De asemenea, Sf. Ap. Pavel a petrecut trei ani în pustiu în Arabia și exemplele ar putea fi continuate cu Sfinții Părinți, pustnici și alți trăitori ai mesajului-lui Hristos care au cîntat frumusețile lumii materiale sau au petrecut în mijlocul naturii.

* * *

Pentru că omul a voit să pună stăpînire peste creaturile lui Dumnezeu fără Dumnezeu și împotriva voii Sale el preda prin modul său de comportare «natura întreagă ca o pradă morții»⁵. Păcatul protopărinților a introdus în creație dezordinea, a stricat frumusețea și armonia pe care o avea firea înconjurătoare, înainte de păcat, cînd toate cele făcute de Dumnezeu «erau bune foarte» (Facere 1, 31). Datorită căderii protopărinților «natura a devenit domeniu și instrument al diavolului»⁶ în puterea celui rău (Efes. 2, 2), de aceea «toate lucrurile se zbuciumă mai mult decît poate omul să spună» (Eccl. 1, 8). După căderea primilor oameni, naturii îi lipsea ajutorul energiilor necreate de sus, căci acestea s-au retras în cea mai mare parte din lumea văzută. Sf. Simeon Noul Teolog descrie astfel starea creației după cădere: Soarele n-a mai voit să strălucească și luna n-a mai voit să se arate, stelele n-au mai voit să se lase văzute, izvoarele n-au mai voit să țîșnească, râurile n-au mai voit să mai curgă, aerul s-a strîns în sine să nu mai dea puțință de suflare...» (Filocalia, vol. VI, p. 128). Păcatul omului a avut repercusiuni și asupra întregii firi materiale (Facere 3, 17—19). De aceea natura înconjurătoare așteaptă și dorește și ea izbăvirea din «*robia stricăciunii*» (Rom. 8, 20—22). Omul ca singură ființă materială conștientă și liberă a rămas totuși într-o anumită stăpînire asupra naturii. Ca slujitor în mijlocul naturii și «*împreună-lucrător al lui Dumnezeu*» (I Cor. 3, 9) omul trebuia să restabilească sau să tămăduiască și să desăvîrșească lumea materială căci «...natura întreagă este rînduită de la creație spre supranatural, care s-o transfigureze și s-o facă cu adevărat simbol și templu al Creatorului»⁷. Dar omul cu propriile sale puteri nu putea restabili legătura dintre el și Dumnezeu și nici «raportul dintre om și natură»⁸.

4. Diac. prof. dr. Emilian Vasilescu, *Biserica și problemele sociale actuale*, în «Ortodoxia», nr. 3/1966, p. 477; Pr. prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 354.

5. Sf. Maxim Mărturisitorul, P.G. 91, 1156 C la Ol. Clement, *Questions sur l'homme*, Editions Stock, Paris, 1972, p. 153.

6. Meyendorff Jean, *Initiation a la théologie byzantine. L'histoire et la doctrine*, Les Editions du Cerf, Paris, 1975, p. 181.

7. Prof. dr. Nicolae Chîțescu, *Premizele învățaturii creștine despre raportul dintre har și libertate*, în «Ortodoxia», nr. 1/1959, p. 14.

8. P. S. dr. Vasile Coman, *Episcopul Oradiei, Probleme de antropologie creștină*, în «Mitropolia Banatului», nr. 7—8/1975, p. 328.

Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat pentru a reface legătura dintre Creator, om și creație. Prin întruparea Mîntuitorului natura a redobîndit, o dată cu omul, posibilitatea de a fi restabilită întru curăția, integritatea, armonia și frumusețea originară. «*Și Cuvîntul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi*» (Ioan 1, 14). Logosul și-a luat trup din trupul acestei lumi. Prin întruparea din Fecioară — care în ebraică are același radical cu *olam* (care înseamnă veac sau lume), Fecioara Maria reprezenta lumea în întregul ei⁹ — Fiul lui Dumnezeu asuma întreaga lume materială. Prin întruparea Domnului s-a întrupat «toată materia»¹⁰. Pogorîrea lui Dumnezeu a realizat asumarea întregii creații, care înseamnă îndumnezeirea ei, înseamnă sfînțirea și desăvîrșirea întregii firi, căci creația a fost făcută pentru om¹¹. Dar firea înconjurătoare a fost sfînțită și prin viața pămîntească a Fiului lui Dumnezeu. Întreaga creație era sfînțită și îndreptată spre Dumnezeu: la Iordan, spune Sf. Grigorie de Nazianz, Domnul «iese din apă și ridică cu El lumea și vede deschizîndu-se cerurile, pe care Adam le închisese pentru el și pentru neamul lui. Botezîndu-se Domnul în Iordan întreaga creație primea dreptul de a se boteza»¹². Atunci a sfînțit «firea apelor». Taborul s-a extins peste toată făptura, căci prin minunea Schimbării la față s-a revelat că «materia este purtătoare a realității divine»¹³. Iar în Stihira Litiei din 6 august se cîntă: «Cela ce cu lumina Ta ai sfînțit toată lumea...». Învierea Mîntuitorului din morți, ca și Înălțarea la cer, ne descoperă transfigurarea și spiritualizarea lumii. Prin întreaga operă răscumpărătoare — înțeleasă ca o manifestare de iubire cosmică — s-a șters blestemul care apăsase asupra pămîntului și creaturile au fost sfînțite prin har¹⁴.

Lumea materială transfigurată și sfînțită prin întruparea, jertfa și învierea Mîntuitorului Hristos rămîne însă opacă, netransparentă, datorită opacității noastre produsă de păcate. Eliberarea definitivă și sfînțirea firii înconjurătoare cere nu numai ca Dumnezeu să se facă Om, ci și omul să se facă dumnezeu. În acest sens lucrarea creatoare a lui Dumnezeu, ca și lucrarea Sa mîntuitoare și sfînțitoare sînt încă în desfășurare și ființa umană este chemată să

9. Pr. prof. dr. Constantin Galeriu, *Mîntuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem*, în «Ortodoxia», nr. 1/1983, p. 41.

10. Teilhard de Chardin, la Thomas Sieger Derr, *Ecologie et libération humaine*, Editions «Labor et Fides», Genève, 1974, p. 240; Prof. N. Buzescu, rec. «Ortodoxia», nr. 1/1976, p. 251.

11. Pr. prof. dr. Ion Bria, *Iisus Hristos într-o viziune cosmică*, în «Mitropolia Banatului», nr. 5—6/1983, p. 293; Ivan Panciovski, *Răstîrîngerea mîntuirii asupra creației în concepția ortodoxă*, în «Östkirchliche Studien», 28 Band, dec. 1979, nr. 4, Augustinus Verlag, Würzburg, recenzie de Diac. Ioan Caraza, în «Ortodoxia», nr. 1/1981, p. 96.

12. Sf. Ambrozio la Prof. dr. N. Chițescu, *art. cit.*, p. 7.

13. Metropolit Antony von Sourash, *Theologie der Materie*, în «Philoxenia», V, Marburg an der Lahn, 1973, p. 37 la Pr. dr. D. Megheșan, *Rugăciune și umanism*, în «Mitropolia Banatului», nr. 9—10/1984, p. 530.

14. Pr. prof. I. Bria, *art. cit.*, p. 293; Ivan Panciovski, *art. cit.*, p. 97; Metropolit Nicolae Mladin s.a., *Teologia morală ortodoxă*, Institutul Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1980, p. 278.

participa în mod liber la ele¹⁵. «Omul — zice Sf. Maxim Mărturisitorul — este chemat să facă pământul un paradis»¹⁶.

Slujirea creștinului în mijlocul naturii este, potrivit învățăturii revelate, o slujire euharistică. Aceasta se întemeiază pe adevărul fundamental al credinței noastre: Învierea Domnului din morți, că prin aceasta Mîntuitorul «...a desființat lumea ca mormînt și a descoperii-o ca euharistie»¹⁷. Slujirea noastră trebuie să fie o înaintare a fapturilor spre țelurile finale, paradisiace, iar consecințele acestei acțiuni umane — lumea umanizată și sfințită — este o jertfă euharistică pe care o aducem înaintea Atotțiitorului Dumnezeu. Slujirea noastră, ca act sinergetic, se înfățișează — în această viziune panliturgică — ca o «liturghie euharistică comună» pe care o aducem înaintea Creatorului tuturor în această grandioasă «Biserică cosmică»¹⁸ care este întregul univers.

Sfinta Liturghie, Sfintele Taine și sfințirea naturii

Creația devine părtaşă la săvîrșirea Sf. Taine prin materia folosită, iar creștinul prin împărtășirea sa cu dumnezeiescul har, revărsat asupra lui prin Tainele inițierii, devine o ființă harismatică și sacerdotală chemată să sfințească întreaga creație. «În Ortodoxie există un anumit sentiment al materiei care trebuie sfințită o dată cu sufletul, arătîndu-se și prin aceasta comuniunea profundă pe care o resimte creștinul răsăritean cu cosmosul, cu întreaga creație a lui Dumnezeu»¹⁹.

Biserica — împărăția harului divin unde Sf. Duh lucrează sfințirea creației întregi — se roagă pentru sfințirea tuturor fapturilor care, potrivit evocării cultului divin ortodox, sînt «oglinzi ale frumuseților Treimii»²⁰. În cadrul cultului divin public creștinul ortodox se roagă lui Dumnezeu și cere ajutor sfinților ca să mijlocească pentru sfințirea naturii. În ectenia mare preotul în comuniune de har cu credincioșii se roagă: «Pentru bună întocmire a văzduhului, pentru îmbelșugarea roadelor pămîntului...». Dar epicleza Sf. Liturghii este momentul central cînd credincioșii și ierarhia bisericească oferă lui Dumnezeu pentru sfințire întreaga lume materială (Sf. Irineu), precum arată și textul solemn: «Ale Tale dintru ale Tale, Ție îți aducem de toate și pentru toate». Pîinea și vinul — elementele jertfei euharistice — sînt aduse

15. Michael Ramsey, *Man and Nature*, London, 1975, p. 56.

16. Cf. Lector Ioan Ică, *Sensul și specificul ortodoxiei românești. Teologia slujirii*, în «Ortodoxia», nr. 4/1971, p. 623.

17. Olivier Clement, *Questions sur l'homme*, Éditions Stock, Paris, 1972, p. 136, 163.

18. Vezi P. S. dr. Vasile Coman, *art. cit.*, p. 327; Pr. prof. D. Stăniloae, *Darul lui Dumnezeu către noi*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—6/1970, p. 258—276; Lector Ioan Ică, *art. cit.*, p. 623—624.

19. I. P. S. dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, București, 1983, p. 108.

20. Pr. prof. dr. C. Galeriu, *art. cit.*, p. 42; Despre «Sfîntul Duh, omul și transformarea naturii», la Pr. dr. Ilie Moldovan, *Învățătura despre Duhul Sfînt în Ortodoxie și preocupările ecumeniste contemporane*, teză de doctorat, «Mitropolia Ardealului», nr. 7—8/1973, p. 728—734. Sf. Duh este «Domnul de viață făcătorul», cum mărturisim în Crez, adică sfințitorul și desăvîrșitorul vieții și al creației întregi.

ca o chintesență a întregii lumi fizice. «Noi aducem lui Dumnezeu nu ca unuia care are nevoie de ele, ci pentru a-i aduce mulțumiri pentru puterea Lui și pentru a sfinți creația Sa» (Sf. Irineu, *Adversus haereses*, P.G. 7, 1029). De aceea creștinul descoperă — prin Sf. Liturghie — natura întreagă transfigurată, înnoită și purtătoare de har prin Hristos-Domnul. Prin Euharistie se săvârșește întoarcerea creației lui Dumnezeu la El. «Dumnezeu primește de la noi — grăiește Sf. Maxim Mărturisitorul — ca daruri, cele ce ni le-a dat» (Filocalia, vol. III, p. 209). Dar mai mult acum, în Euharistie, creștinul se oferă pe el însuși lui Dumnezeu, în unitate cu darurile pe care el însuși le-a primit de la Dumnezeu. Prin dumnezeiasca euharistie creația rănită de păcat, dar restaurată de Hristos-Domnul, se întoarce la Dumnezeu. Piinea și vinul pămîntesc devin în Sfînta Jertfă — prin lucrarea sfințitoare a Duhului Sfînt — mană cerească și vin nou, devin garanțiile și primele fructe ale noului Eden care este împărăția lui Dumnezeu.

În invocarea lui Dumnezeu — la punctul culminant al Sf. Liturghii, epicleza — preotul se roagă în taină: «Trimite Duhul Tău cel Sfînt peste noi și peste aceste daruri ce sînt puse înainte». Căci prefacerea elementelor euharistice în Trupul și Sângele Domnului se interpătrunde cu sfințirea celor care participă la această slujbă²¹ — devenind și creștinii în viața lor, care se cere a fi o «liturghie după liturghie» — sfințitori ai naturii, «lumea trebuie să fie sfințită prin ei»²². Căci «omul sfințit este un om care sfințește»²³. Lukas Vischer vorbea de un «serviciu sacramental în creație»²⁴ prin care toți cei care acționează în lume, modifică înfățișarea ei și iau parte la opera lui Dumnezeu.

Biserica sfințește firea înconjurătoare și prin rugăciunile ce le face asupra materiei unor Sf. Taine. Iată, de pildă, înainte de a se săvîrși întreita cufundare a celui pregătit pentru Sf. Botez preotul se roagă lui Dumnezeu pentru sfințirea apei: «Fă-o pe ea izvor de nesticăciune, har de sfințenie... de puterile cele potrivnice neatinsă, plină de putere îngerească». Apoi se roagă pentru untdelemnul cu care urmează să fie uns cel care se va boteza: «Însuși binecuvîntează și acest untdelemn cu puterea, cu lucrarea și cu pogorîrea Sfîntului Duh», iar la Sf. Taină a Maslului de șapte ori preoții rostesc rugăciunea pentru sfințirea untdelemnului cu care vor fi unși cei bolnavi. De asemenea, pentru sfințirea materiei celei de a doua Taină — Mirungerea — se săvîrșește o rînduială specială — în Joia Patimilor — în cadrul Liturghiei Sf. Vasile cel Mare de către Patriarh împreună cu Sf. Sinod al Bise-

21. P. S. dr. Vasile Coman, *art. cit.*, p. 329; Michael Ramsey, *op. cit.*, p. 59, 68.

22. Pr. prof. dr. Ion Bria, *Biserica Ortodoxă și mîntuirea creștină*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1981, p. 60. Documentul ecumenic «Botez, Euharistie, slujire», adoptat la întrunirea Comisiei «Credință și Constituție» ținută la Lima-Peru în ianuarie 1982 subliniază: «Lumea făgăduită reinnoirii este prezentă în toată slujirea euharistică. Lumea este prezentă în mulțumirea adusă Tatălui, în care Biserica vorbește în numele întregii creații; lumea este prezentă în timpul pomenirii lui Hristos, cînd Biserica e unită cu Marele ei Preot și Mijlocitor, în rugăciunea Sa pentru omenire; lumea este prezentă în momentul invocării darului Duhului, cînd Biserica aspiră la sfințirea și la înnoirea creației», cf. A. Manolache, «Mitropolia Banatului», nr. 1—2/1983, p. 35—36.

23. Olivier Clement, *op. cit.*, p. 159.

24. Cf. Pr. prof. dr. Petru Rezuș, *Răspunderea creștinilor față de lume*, în «Ortodoxia», nr. 2/1972, p. 303.

ricii Autocefale. Cele 39 de mirodenii luate din firea înconjurătoare și sfințite divin devin Sfintul și Marele Mir, adică «un vehicul purtător al energiilor Sfintului Duh, pe care le conține în chip real»²⁵. Această sfințire a materiei, care prin folosirea ei la Sf. Taine devine mijloc și «vehicul» de împărtășire a harului dumnezeiesc mîntuitor, este necesară pentru că «Tiranul neamului omenesc a robit pe om, stăpînul întregii firi și împreună cu el și lumea cea văzută toată, pentru această pricină înainte de a alege o materie pentru una sau alta din Sf. Taine, trebuie s-o scoatem de sub puterea celui rău printr-o slujbă anumită»²⁶. «Satanicul trăiește în lucruri și înainte de a avea o valoare pentru Dumnezeu, ele trebuie purificate»²⁷. Deoarece «blestemul» Ziditorului, datorită neascultării protopărinților, s-a răsfrînt și asupra lumii materiale, ca mediu de existență pămîntească a omului (Facere 3, 17—18).

Ierurgiile — mijloace de sfințire a firii înconjurătoare

Acțiunea sfințitoare a Bisericii se revarsă nu numai asupra creștinului, ci și asupra naturii înconjurătoare. Biserica este «cosmosul încreștinat» (Bordiaeff), căci ea redimensionează și înalță întreaga creație la starea ei originară, ea scoate firea înconjurătoare de sub puterea blestemului și o sfințește. Puterea și lucrarea purificatoare și curățitoare a Bisericii se revarsă asupra omului și asupra întregii creații în ierurgii. Ierurgiile (= lucrări sfinte) sau cuhologiile (slujbe cu rugăciuni) împărtășesc credinciosului și firii înconjurătoare ajutor dumnezeiesc, binecuvîntare și sfințire.

Fiul lui Dumnezeu prin întrupare și prin întreaga Sa viață pămîntească a sfințit firea materială. El, Stăpînul vieții, a dat Sf. Săi Ucenici și Apostoli și prin aceștia urmașilor lor legitimi și puterea de a resfinți natura, de a o sustrage de sub influența celui viclean (Matei 10, 8; Marcu 16, 17—18) și a o readuce în sfera de înfrîurare a dumnezeiescului har, pentru ca toată creația să slujească spre slava lui Dumnezeu și spre folosul omului. În acest sens pot fi înțelese cuvintele dumnezeiescului Pavel: «*orice făptură... se sfințește prin cuvîntul lui Dumnezeu și prin rugăciune*» (I Tim. 4, 4—5). Ierurgiile ca slujbe sfinte operează o «deprofanare» și sacralizare în chiar ființa firii materiale. Prin sfințirea și binecuvîntarea elementelor naturii întreaga creație se transformă într-o «liturghie cosmică»²⁸ în universul infinit care devine grandiosul templu al prezenței și lucrării lui Dumnezeu. Aceasta ne susține certitudinea că totul este virtual sfințit și nimic nu este necurat căci totul se referă la Dumnezeu. Prin ierurgii lumea creaturală se purifică

25. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica specială*, pentru Institutele teologice, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1980, p. 376.

26. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. de Prof. dr. T. Bodogae, Sibiu, 1946, p. 128.

27. Prof. dr. N. Chițescu, *art. cit.*, p. 7.

28. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, P.G., 41, 668 Hans Urs von Balthasar, *Kosmische Liturgie*, Freiburg im Breisgau, 1941, p. 332 ș.u.; P. Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Paris, 1965, p. 202—203; Idem, *Die Natur*, în «Kerygma und Dogma», 1 Quartalshft, 1965, p. 11; Lector Ioan Ică, *art. cit.*, p. 623; Pr. prof. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 439.

și se binecuvintează, întreaga fire materială primește aureola sfințeniei și a luminii pascale, a transfigurării și a vieții originare și plene.

Biserica sfințește nu numai toate lucrurile ce sînt folosite de preoția sacramentală în cadrul cultului divin (apa, pîinea, vinul, tămîia, untdelemnul, vasele și veșmintele liturgice ș.a.), ci binecuvintează și toate elementele naturii cu care creștinul vine în atingere sau pe care le va folosi: apa la Bobotează, florile, iarba cîmpului, țarinile, livezile și lanurile din care omul își scoate hrana (la 1 februarie și la sfeștăni), roadele pămîntului și fructele pomilor (la 29 iunie, 20 iulie și 6 august), ramurile arborilor (la Florii și la Rusalii), mîncările (la Paști), casele și lucrurile din ele, adică tot ce este de trebuință și de folos în viața omului. La slujba Litiei preotul binecuvintează în numele Arhierelui celui veșnic — pîinea, vinul și untdelemnul, rugîndu-se ca ele să fie înmulțite «și pe credincioșii, robii Tăi, care vor gusta dintr-insele, îi sfințește; căci Tu ești Cel ce binecuvintezi și sfințești toate».

«Sfîntul Duh care sfințește toate» este invocat în slujba Aghiazmei să sfințească apa, să o elibereze de puterea celui rău și «să-i dea ei harul izbăvirii și binecuvîntarea Iordanului». În această atmosferă de har și de lumină natura din loc al puterilor demonice devine «izvor de nestrîcăriune, dar de sfințenie, dezlegare de păcate, vindecare de boli, diavolilor pieire, îndepărtare a puterilor potrivnice, plină de putere îngerească». În ziua de 6 ianuarie, pomenind Botezul Domnului, cînd s-a sfințit «firea apelor», Biserica exorcizează cosmosul, în special apa ca element de bază, considerat ca un refugiu și «cuib al celui viclean»²⁹.

Imnele slujbelor din Duminica Rusaliilor evidențiază mai ales rolul Sf. Duh în răscumpărarea și sfințirea lumii întregi. Sf. Vasile cel Mare identifică funcția Duhului Sfînt de a desăvîrși creația cu sfințirea ei, dar această acțiune implică și participarea omului³⁰. Obiceiul creștin de la Cincizecime de a se împodobi bisericile cu ramuri de verdeață și flori sugerează anticipativ transfigurarea cosmosului, reflectă într-un oarecare mod noua creație. De aceea, în unele zone, credincioșii ortodocși nutresc convingerea ca acum, la acest mare praznic al Pogoririi Duhului Sfînt, plantele și florile au cea mai mare putere tămăduitoare.

Creștinul ortodox, veșnic solidar cu întreaga creație, se roagă lui Dumnezeu pentru ploaie în vreme de secetă sau pentru încetarea ploilor în vreme de ploi abundente, pentru izbăvirea de cutremure, de fulgere și tunete. Deci, Biserica face rugăciuni pentru întreaga natură pe care o binecuvintează și o sfințește.

Sfîntul Duh care se purta la început pe deasupra apelor (Facere 1, 2) înnoiește și purifică creația pe care o împărtășește cu sfințenie. Logosul Cel prin care s-au făcut toate (Ioan 1, 3) este Mîntuitorul sufletelor, dar și al trupurilor, în consecință este Mîntuitorul întregii lumi (Ioan 4, 42). Dumnezeu-Tatăl Cel care a zidit lumina este și Proniatorul, Cel care poartă de grijă ca toate creaturile să nu se întoarcă într-o neexistență din care au fost aduse și să-și poată realiza țelul lor.

29. Meyendorff Jean, *op. cit.*, p. 181.

30. *Idem*, p. 226.

Biserica creștină a ajuns la slujbe de binecuvîntare sau de sfințire a naturii înconjurătoare, din primele veacuri ale existenței sale³¹. Temelia acestor slujbe și rugăciuni o constituie unele acte săvîrșite de Mîntuitorul : binecuvîntarea pîinii, a vinului, a peștelui, a grînelor, certarea vîntului și a mării agitate. Datorită acestor rugăciuni și slujbe de sfințire și binecuvîntare Biserica ortodoxă apare ca un uriaș filtru prin care firea înconjurătoare, împreună cu omul, se purifică de zgura păcatului, se reînnoiesc, se redimensionează în autenticul existenței lor plene. În acest sens s-a vorbit despre caracterul pan-cosmic al slujbelor și rugăciunilor ortodoxe³². De fapt, sfințirea lumii, sacralizarea cosmosului a fost o țință nobilă a marilor Părinți și viețuitori ai spiritualității ortodoxe. Aceștia au înțeles semnificația duhovnicească a lumii materiale, «sfințenia comunică lumina dumnezeiască nu numai trupului omenesc, ci întregii ambianțe cosmice»³³. Printr-o natură transfigurată și sfințită creștinul este mai aproape de Dumnezeu chiar decît îngerii³⁴. În această viziune în care întreaga creație este cuprinsă în lumina rugăciunilor noastre, făpturile nu mai sînt socotite ca dușmane omului, ci ele sînt ajutoare și trepte reale care conduc progresul duhovnicesc creștin pînă la îndumnezeire. Lumea materială nu mai este un izvor de plăceri pătimase, ci ea devine o lume transparentă pentru Dumnezeu și pentru lucrarea Sa către noi.

Firea înconjurătoare a fost sfințită de însuși Fiul lui Dumnezeu, Care a asumat întreaga lume materială prin întruparea Sa din Sf. Fecioară Maria. Hristos-Domnul a sfințit creația, lumea aceasta materială prin viețuirea Sa pămîntească, prin jertfa și învierea din morți. Creștinul, ca purtător al numelui lui Hristos și viețuitor după modelul dumnezeiescului Învățător, este chemat să lucreze la sfințirea întregii creații prin har în Sf. Biserică. Cu ajutorul harului creștinul transfigurează și purifică firea înconjurătoare. Astfel făpturile devin purtătoare ale realităților divine, devin «ferestre spre transcendență»³⁵. De aceea în jurul sfinților natura însuflețită și neînsuflețită devine slujitoare și se înalță.

Credinciosul ortodox știe că lumea, creația în totalitatea ei, este susținută de rugăciune (Sf. Ioan Scărarul, Filocalia IX, p. 403) și de aceea toate sînt cuprinse în acte de consacrare, cu semnificația că toate existențele lumii acesteia sînt un dar al iubirii divine către noi. În lucrarea de înălțare și desăvîrșire a creației creștinii nu sînt singurii slujitori, ci numai coliturgi, împreună-lucrători, de pe poziții specifice și

31. Sf. Iustin Martirul și Filosoful (în *Apologie*, I, 61, 65), Sf. Vasile cel Mare (*Despre Duhul Sfînt*), Tertulian (*De baptismo*, 7) ș.a. vorbesc despre sfințirea apei, a fructelor, a untdelemnului, rugăciuni pentru ploaie, secetă ș.a. — Vezi la Protos. Mg. Gr. Băbuș, *Ierurgiile ca mijloc și prilej de pastorație*, în «Studii teologice», nr. 9—10/1955, p. 542.

32. Despre cosmismul slujbei ortodoxe, vezi S. Bulgakoff, *Ortodoxia*, trad. N. Grosu, Sibiu, 1933, p. 172—174.

33. Din cuvîntul lui Ol. Clement la decernarea titlului de Dr. h.c. Părintelui prof. dr. D. Stăniloae, în «Ortodoxia», nr. 3/1981, p. 487.

34. Meyendorff, *op. cit.*, p. 182.

35. Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea lui în lume*, în «Ortodoxia», nr. 3/1973, p. 349.

cu mijloace proprii, cu toți oamenii de bine din lumea întreagă. Creștinii lucrează împreună cu ceilalți factori doritori de bine pentru «păzirea», desăvârșirea, transfigurarea și sfințirea firii înconjurătoare.

Biserica Ortodoxă Română a păstrat cu grijă, întotdeauna, învățătura și spiritualitatea ortodoxă în totalitatea ei. Rugăciunile și slujbele de binecuvântare și sfințire a firii înconjurătoare au fost păstrate ca nestemate valoroase din tezaurul bimilenar al Bisericii ecumenice. Românul plămădit în acest «spațiu mioritic», în această armonie a reliefului s-a simțit de-a pururi «frate cu codrul» și «cu tot ce mișcă-n țara asta», el nu poate fi despărțit de natură.

LEGĂTURI CULTURALE BISERICESTI ÎNTRE ROMÂNI ȘI RUȘI IN SECOLUL AL XIX-LEA *

Pr. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU

Legăturile culturale bisericești dintre români și ruși se pot urmări pe parcursul mai multor secole, până în zilele noastre. Ele au îmbrăcat felurite forme : ierarhi sau teologi care și-au desfășurat o parte din activitatea lor în cadrul Bisericii Ruse, sau teologi ruși care au trăit și au lucrat între români, vizite reciproce ale românilor în centrele bisericești din Rusia, sau ale rușilor în minăstirile românești, schimburi de călugări, de meșteri tipografi, de zugrăvi și de dascăli, traduceri de lucrări teologice rusești în românește, difuzarea unor manuscrise și cărți liturgice slavo-ruse printre români, ajutoare materiale primite de unii ierarhi și călugări români (mai ales din Transilvania), din partea țărilor Rusiei, și altele. Aceste contacte bilaterale au sporit mai ales în secolul al XIX-lea îndeosebi sub raport cultural. A contribuit la acestea nu numai faptul că a crescut prestigiul Rusiei în viața internațională, încît popoarele subjugate de turci din sud-estul Europei și din Orientul Apropiat vedeau în ea pe viitoarea lor eliberatoare de sub această dominație, dar și bogata literatură teologică rusă modernă din secolul al XIX-lea, care s-a făcut cunoscută nu numai în Bisericile Ortodoxe de pretutindeni, ci chiar și în Bisericile catolice și protestante. Așa se explică faptul că încă din primii ani ai veacului al XIX-lea se înregistrează un spor de traduceri din literatura teologică rusă în românește. Cunoscutul *Catehism* al mitropolitului Platon Levșin al Moscovei a fost tradus și tipărit în mai multe rînduri la Iași și Chișinău. Un *ierodiacon Ștefan* din obștea Mănăstirii Neamț a tradus *Viețile Sfinților*, în 12 volume, operă a Sfîntului Dimitrie, mitropolitul Rostovului, tipărită la Neamț între anii 1867—1915. Un *ieromonah Chiriac* din aceeași mănăstire, care a făcut și o călătorie în Rusia, a tradus din Sf. Dimitrie al Rostovului și din Ioanichie Galeatovschi. O serie de lucrări cu conținut moralizator au fost traduse de ieromonahul *Anania Melega*. Mai notăm aici și faptul că Societatea Biblică rusă (înfîințată în 1812) a tipărit, la Petersburg,

*) Referat prezentat pentru Simpozionul științific care a avut loc la Tutzing — Republica Federală Germania, între 7—10 mai 1987, cu privire la aniversarea unui mileniu de la încreștinarea rușilor.

Noul Testament în românește, în 1817, apoi *Biblia* întreagă, în 1819, după ediția de la Blaj din 1795, diortosită de arhiereul Varlaam Cuza, egumenul mănăstirii Dobrovăț, ediție care s-a difuzat atât în Moldova, cât și în Țara românească.

Dar în afară de aceste lucrări ale unor teologi mai vechi, în cursul secolului al XIX-lea au fost traduse în românește cele mai reprezentative lucrări ale marilor teologi ruși din acest secol: Filaret Drozdov († 1867) și Macarie Bulgakov († 1882), mitropoliții Moscovei, Filaret Gumilevski († 1866), arhiepiscopul Cernigovului, Silvestru Malevanski, episcop titular de Canev († 1908), profesorii Ivan Scvorțev, Iacob Amfi-teatrov, Nicolae Rojdestvenski și alții.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea înființat câteva Seminarii teologice, inițial cu 4 clase, apoi cu 8, la Iași (1803), apoi la București, Buzău, Argeș (1836) și Rimnic (1837), Huși (1852) și Roman (1858). Alte Seminarii vor lua ființă în Transilvania, Banat și Bucovina, teritorii românești încorporate pe atunci în imperiul habsburgic. Desigur, în toate aceste noi Seminarii se resimțea lipsa unor manuale didactice corespunzătoare. Dacă în cele din urmă se foloseau adeseori manuale prelucrate după cele catolice sau protestante de limbă germană sau latină, pentru Seminariile teologice din Țara Românească și Moldova, în primele șase decenii ale secolului trecut s-au folosit aproape exclusiv manuale traduse sau prelucrate din rusește. Traducerile și prelucrările respective se datorau unor tineri teologi români, mai ales moldoveni, care își făcuseră studiile la renumita Academie duhovnicească din Kiev, întemeiată de mitropolitul Petru Movilă. Reținem că numărul acestora a fost destul de ridicat, începând cu deceniul al cincilea al secolului trecut, dar mai ales spre sfârșitul lui și începutul secolului nostru, după ce fostul episcop de Roman, Melchisedec Ștefănescu, a lăsat prin testament o «fundatie» din care să se acorde o bursă anuală pentru un absolvent de seminar care să-și completeze studiile la Academia din Kiev. Din rîndul acelor români cu studii la Kiev s-au ridicat cîțiva teologi de seamă, între care și viitorul patriarh Nicodim Munteanu¹.

Consemnăm doar cîțiva teologi români care s-au remarcat prin traducerile lor din rusește: *Filaret Scriban* (1811—1873), primul român care a obținut titlul de «magistru în teologie și litere» la Kiev (1842), rector al Seminarului din Iași, profesor la Facultatea de Teologie din Iași și arhiereu titular, a tradus și prelucrat din rusește *Istoria sfîntii pe scurt* (1847, 1855 și 1872), *Morala creștină* (1855), *Sfîntița Ermineutică* (1858). *Istoria bisericească pe scurt* (1858, 1869, 1874). Tot el a tradus, după o ediție rusească: *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă (Mănăstirea Neamț, 1844, 1864 și Iași 1874, retipărită la Sibiu, în 1855)².

1. Vezi despre acești bursieri: George P. Samurianu, *Studenți români în Rusia*, în «Revista literară», an. X, 1889; Axentie Stadnički, Румыны получившие образование в русских духовноучебных заведениях, Chișinău, 1891, 75.; Arhiereul Dr. Veniamin Pocitan, *Studenți teologi moldoveni la Academia spirituală din Kiev*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LXIII (1945), p. 561—570; Diaconul Gheorghe I. Moisescu, *Bursieri români-la școlile teologice din Rusia, 1845—1856*, București, 1947, 100 p. (extras din rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LXIII—LXIV, 1945—1946).

2. Mircea Păcurariu, *Arhieriei Neolit și Filaret Scriban*, în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXV, 1959, nr. 1—2, p. 109—110.

Al doilea «magistru în teologie și litere» de la Kiev, *Melchisedec Ștefănescu* (1823—1892), viitor episcop al Dunării de Jos, apoi al Romanului, membru titular al Academiei Române, a tradus sau prelucrat: *Liturgica* lui Ivan Scvorțev (Iași, 1853), *Dogmatica* după Antonie al Kievului (Iași, 1855, ed. II București 1862), *Introducerca în Teologie* (Iași, 1856), *Catehismul ortodox* al mitropolitului Filaret Drozdov (Iași, 1857 ed. II Buzău 1860), *Pastorala* (București, 1862), prelucrată după mai mulți teologi ruși.

Tot în această perioadă arhimandritul *Teoctist Scriban* (1825—1890), profesor la Seminarul teologic din Iași, a tradus *Omiletica sau știința despre literatura bisericească* (2 vol., Iași, 1856—1858), a fostului său profesor de la Kiev, Iacob Amfiteatrov.

În Țara Românească s-a tipărit o nouă ediție după *Catehismul* lui Filaret Drozdov, în traducerea lui Constantin Mavrula (București, 1853); profesorul *Ioan Ghermanescu* de la Seminarul din București, cu studii la Academia duhovnicească din Petersburg, a tradus un manual de *Istorie bisericească*, probabil după arhiepiscopul Filaret Gumilevski al Cernigovului (2 vol., București, 1863—1874); arhimandritul *Ghenadie Enăceanu* (1835—1898), mai târziu episcop al Rîmnîcului, fost student la Academia din Kiev, a tradus *Patristica sau studiul istoric asupra Părinților bisericești*, după același Filaret (București, 1878), iar preotul *Nicolae Filip*, directorul Seminarului din Rîmnîcu Vilcea, cu studii tot la Kiev, a tradus *Liturgica* lui Petru Lebedev (București, 1899).

În 1881 se înființează Facultatea de Teologie din București. În lipsa unor manuale didactice, pentru început s-a făcut apel tot la teologia ortodoxă rusă, traducându-se cîteva din lucrările celor mai mari teologi ruși ai secolului al XIX-lea. Așa se face că încă din 1885 arhimandritul *Gherasim Timuș* (1849—1911), pe atunci profesor la noua Facultate, mai târziu episcop la Argeș, a tradus (după ediția franceză de la Paris, din 1857) *Introducerea în teologia ortodoxă* a lui Macarie Bulgakov, fost rector al Academiei teologice din Petersburg, mai târziu mitropolit al Moscovei. În 1886—1887 tot Gherasim Timuș a tradus *Teologia Dogmatică ortodoxă* a lui Macarie, în două volume, (după ediția franceză, Paris, 1859—1860). Aceste trei volume au fost folosite ca manuale de studii în Facultatea de Teologie din București, pînă în primul deceniu al secolului nostru. În același timp, ele au fost folosite și de marele teolog Alexiu Comoroșan de la Cernăuți în ale sale *Prelegeri academice din Dogmatica ortodoxă*.

Un alt fost profesor de la Facultatea de Teologie din București, *Silvestru Bălănescu* (1838—1900), după 1886 episcop la Huși, cu studii la Academia duhovnicească din Kiev, a tradus în românește *Cursul de Drept bisericesc* al profesorului Ivan S. Berdnikov de la Facultatea de Drept a Universității din Cazan, pe care l-a tipărit la București, în 1892. Tot Silvestru Bălănescu a inițiat traducerea celor cinci volume de *Teologia Dogmatică ortodoxă (cu expunere istorică a dogmelor)* a fostului profesor al Academiei din Kiev: Silvestru Malevanski, ulterior episcop titular de Kanev și rector al Academiei. Episcopul Silvestru Bălănescu a tradus vol. I, cu două părți, volumele II și III, fiind ajutat și de preoții Constantin Nazarie și Nicolae Filip; volumele IV și V au fost traduse de arhimandritul Gherasim Miron și preotul Constantin Nazarie (toți cu

studii la Kiev), după moartea lui Silvestru (1900). Întreaga operă — cu peste 2500 de pagini — a apărut între anii 1896—1906.

La îndemnul aceluiași Silvestru Bălănescu, preotul *Constantin Nazarie* (1865—1926), pe atunci director al Seminarului din Roman, ulterior profesor la Facultatea de Teologie din București a tradus *Apologetica creștină* a profesorului Nicolae Pavlovici Rojdesvenski de la Academia duhovnicească din Petersburg, în două volume, cu peste 900 de pagini (Botoșani-Fălcieni 1897).

În felul acesta mai multe serii de seminariști și studenți teologi români au beneficiat de lucrările marilor teologi ruși ai veacului al XIX-lea pomeniți aci³.

*

Dar dacă românii au beneficiat de acest sprijin din partea teologiei ortodoxe ruse, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că se poate înregistra și un fenomen invers. În concret : teologi români care au activat în cadrul Bisericii rusești și câteva lucrări teologice românești traduse în rusește. Astfel, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele două decenii ale celui de al XIX-lea, un mare teolog, profesor și ierarh de neam român, *Gavriil Bănulescu Bodoni* (1746—1821) s-a pus în serviciul Bisericii Ortodoxe Ruse. Născut în Bistrița Transilvaniei, a studiat la Kiev, Patmos, Smirna, Muntele Athos și Constantinopol, a fost profesor la Iași și la Poltava, episcop vicar de Cetatea Albă și Tighina (1791), pentru câteva luni mitropolit al Moldovei (1792), retras apoi în Rusia, unde a ajuns mitropolit al Poltavei (1793—1799), apoi al Kievului (1799—1803), numit exarh al Bisericii din Țara Românească și Moldova de către Sinodul Bisericii Ruse (1808—1812), iar în ultima parte a vieții mitropolit al Chișinăului (1813—1821), a încurajat acțiunea de traducere a unor cărți teologice rusești în românește⁴.

O mențiune aparte trebuie să facem asupra unui mare apologet al Ortodoxiei, român de neam, dar care a activat în Rusia, *Alexandru Scarlat Sturza* (1791—1854). Născut la Iași, într-o familie de boieri moldoveni (tatăl, cu studii la Leipzig, era prieten cu marii teologi greci Nichifor Theotochis și Evghenie Vulgaris), nepot, prin mamă, al fostului domn al Moldovei, Constantin Moruzi, a emigrat în Rusia cu întreaga familie, după pacea de la Iași din 1792. Primind o educație aleasă în Familie, a intrat în diplomația rusă, fiind trimis în mai multe misiuni în diferite țări din Europa, iar spre sfârșitul vieții a trăit la Odesa, unde a desfășurat o intensă activitate filantropică și culturală. A păstrat, însă,

3. Pentru toate acestea a se vedea : Mircea Păcurariu, *Traduceri românești din literatura teologică rusă pînă la sfârșitul secolului XIX*, în «Studii teologice», an. XI, 159, p. 182—212, nr. 3—4.

Notăm aici că s-au făcut trei traduceri independente și din Inochentie Veniaminov, cunoscutul misionar în Extremul Orient și America, viitor episcop de Kamiatka, iar spre sfârșitul vieții mitropolit al Moscovei: *Povățuitor la Împărăția cerurilor* (Iași, 1846, București, 1855, și Chișinău 1859 și 1860). Cf. *Ibidem*, p. 199—200).

4. Activitatea lui a fost prezentată de doi istorici ruși : Arsenie Stadnițki (Chișinău, 1894) și V. Cechovschi (Kiev, 1895), ulterior de câțiva teologi români (Constantin Tomescu ș.a.), iar mai nou de profesorul Ernst Chr. Suttner de la Facultatea de Teologie din Viena (în «Ostkirliche Studien», Würzburg, 22 Band, Heft 4, 1973, p. 281—301).

legături și cu țara sa de origine, pe care a vizitat-o în mai multe rînduri, fiind un timp președintele Epitropiei Seminarului Veniamin din Iași, pe cînd acesta era condus de Filaret Scriban, cu care a și purtat o interesantă corespondență.

Alexandru Scarlat Sturza a desfășurat o bogată activitate culturală. A scris în rusește, grecește și franțuzește numeroase lucrări cu caracter sociologic, pedagogic, lingvistic, estetic, dar mai ales teologic, cele din urmă situîndu-l printre marii apologeți ai Ortodoxiei din veacul al XIX-lea. O bună parte din lucrările sale teologice au fost traduse la scurt timp după apariție și în românește. De pildă, *Manualul pravoslavnicului creștin* a fost tradus de învățatul arhimandrit *Eufrosin Poteța*, fost profesor la Colegiul național Sf. Sava din București, după ediția în greaca populară tipărită la Atena (*Enhirid adică mînelnic al pravoslavnicului creștin*, București, 1832). Două lucrări i-au fost traduse de *Filaret Scriban*: *Epistolii sau scrisori despre datoriile stîințitei dregătorii preuțăști*. (2 volume, Iași, 1843, tradusă din rusește, tipărită în 2500 de exemplare și difuzată la toate parohiile din Moldova); era o lucrare de pastorală, sub forma unor scrisori, adresată de un preot în vîrstă unuia mai tînăr. A doua se intitula: *Învățăături religioase, morale și istorice* (Iași, 1844, tradusă din franțuzește), o lucrare cu caracter dogmatic-apologetic. O altă lucrare a lui Al. Sc. Sturza a fost tradusă din franțuzește, de arhimandritul (mai tîrziu arhiereul) *Neofit Scriban* (fratele lui Filaret): *Biserica în fața papalității și a reformei veacului al XVI-lea* (Iași, 1851), o lucrare cu caracter apologetic-polemic, cu prezentarea — în două mari capitole — a deosebirilor dintre Biserica Ortodoxă față de cea catolică și cea protestantă (în grecește a apărut la Atena, în 1849 și Constantinopol, în 1851). O altă lucrare i-a fost tradusă, tot din franțuzește, abia în secolul nostru, de către preotul profesor *Ilie Beleuță* de la Sibiu: *Priviri istorice asupra învățăturii și duhului Bisericii Ortodoxe* (Făgăraș, 1931).

În afară de acestea, a mai scris o serie de alte lucrări cu caracter dogmatic, moral și pastoral (de pildă: *Convorbiri despre Sfînta împărțășanie. Credința și cunoașterea omenească, Despre activitatea propovăduitorilor ruși ai Ortodoxiei*), predici. A tradus în limba franceză o serie de lucrări teologice rusești, pentru a face cunoscute în Apus învățătura și viața Bisericii Ortodoxe: o parte din Cuvîntările mitropoliților *Filaret Drozdov* al Moscovei și *Inochentie Borisov* de Harcov, apoi de *Odesa*, *Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur* (Paris 1846), o carte de rugăciuni (Paris 1852) și altele. Notăm că după ediția franceză, Cuvîntările lui *Inochentie Borisov* vor fi traduse și în românește, de către mitropolitul primat *Iosif Gheorghian* (București, 1897). După moarte, întreaga operă originală a lui Al. Sc. Sturza a fost strînsă în cinci volume și publicată la Paris, sub titlul: *Oeuvres posthumes, religieuses, historiques, philosophiques et littéraires* (1859—1861).

Deci, Alexandru Scarlat Sturza a fost un teolog și gînditor de excepție, o personalitate remarcabilă în întreaga Ortodoxie. Numele lui se înscrie cu cinste alături de al celorlalți mari cărturari de neam român care au activat o parte a vieții lor în Rusia: mitropolitul *Petru Movilă*, spătarul *Nicolae Milescu* și domnitorul *Dimitrie Cantemir*, care, prin scrisul lor teologic, au adus o contribuție de preț la cunoașterea Orthodo-

xiei în lumea catolică și protestantă, la întărirea legăturilor culturale-bisericești româno-ruse și la creșterea prestigiului țării lor de origine⁵.

Consemnăm aici și faptul că vreo câteva lucrări teologice românești au fost traduse. De pildă, *Compendiul de Drept canonic* al mitropolitului Andrei Șaguna al Transilvaniei (Sibiu, 1868) a fost tradus în limba germană de profesorul Alois Sentz de la Academia de Drept din Sibiu, iar după ediția germană tradus în rusește și tipărit la Petersburg în 1872, sub titlul: *Kratkoe izlojenie Kanoniceskago Pravo* (parțial s-a tradus și în limbile maghiară și germană). În felul acesta, lucrarea marelui ierarh român a putut să fie cunoscută și de teologi de alte neamuri și confesiuni. O altă lucrare, *Papismul și starea actuală a Bisericii din România*, a episcopului Melchisedec Ștefănescu al Romanului (București, 1883), a fost tradusă în rusește de protopopul Nicolae Lascov (Lascu) și tipărită la Kiev, în 1884.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai mulți teologi ruși încep să se intereseze de trecutul poporului și al Bisericii românești. Consemnăm pe eruditul episcop *Porfir Uspenski* (1804—1885), autorul impunătoarei opere *Răsăritul creștin*, în 20 volume, cea mai mare parte a ei privind istoria Muntelui Athos, inclusiv ajutoarele românești acordate mănăstirilor de acolo; profesorul *Evghenie Golubinski* de la Academia duhovnicească din Moscova a scris o *Istorie a Bisericilor ortodoxe bulgară, sîrbă și română* (Moscova, 1879); partea privitoare la română a fost tradusă și tipărită la Iași, dar avînd multe date eronate a fost criticată de istoricii noștri. *Arsenie Stadnițki* (1862—1936), originar din Moldova de răsărit, profesor la Seminarul din Chișinău mai tîrziu arhiepiscop al Novgorodului, a publicat mai multe lucrări privitoare la istoria Bisericii românești, făcînd și o călătorie de studii în România, în 1890. Alte studii privitoare la istoria și organizarea Bisericii românești în secolul al XIX-lea au publicat profesorii V. Kolokolțev și F. Kurganov din Cazan. La aceștia se adaugă numeroși cărturari laici care au vizitat România pentru cercetări științifice. Îl consemnăm doar pe marele slavist *I. A. Iațimirski*, care a publicat felurite studii asupra vechilor manuscrise de la noi⁶.

Legăturile culturale-bisericești dintre români și ruși în secolul al XIX-lea s-au întărit și pe alte căi. De pildă, ca și în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, în prima jumătate a celui de al XIX-lea în mănăstirile Neamț și Secu au trăit numeroși călugări ruși și ucrainieni, mai ales ucenici ai starețului Paisie Velicicovschi. Rînduielile introduse de acesta în mănăstirile românești pe care le-a condus au pătruns și în nu-

5. Amănunte asupra lui Ia: Manuel Menicovici, *Un apărător al Ortodoxiei la curtea țarului Alexandru I*, în rev. «Viața românească», Iași, an. XVI, 1924, nr. 9, p. 318—335; G. Bezviconi, *Din vremea lui Alexandru Sturza*, în rev. «Din trecutul nostru», Chișinău, IV, 1936, p. 1—81; Emanuel Haivas, *Alexandre de Stourdza (1791—1854). Sa vie et son oeuvre*. Extrait de *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, XIV, 1938, Paris, 1939; Emilian Vasilescu, *Apologeți creștini — români și străini*, București, 1942, p. 136—144; Preot Ioan Irimia, *Viața și opera religioasă a lui Alexandru Scarlat Sturza*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LXIII, 1945, nr. 11—12, p. 657—667 și an. LXIV, 1946, nr. 4—6, p. 258—273; Costache Buzdugan, *Alexandru Scarlat Sturza (1791—1854) și rolul său în Biserica Ortodoxă*, în rev. «Studii teologice», an. XXIV, 1972, nr. 3—4, p. 255—265.

6. Amănunte la G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962.

meroase mănăstiri rusești în tot cursul secolului al XIX-lea. Mulți călugări români, în dorința de a cunoaște viața Bisericii rusești, făceau călătorii la Kiev, Moscova, Petersburg sau în alte centre bisericești din Rusia. Un călător neobosit a fost ieromonahul *Chiriac* din mănăstirea Neamț, traducător din rusește, care a lăsat interesante însemnări asupra unei călătorii făcute în Rusia pe la mijlocul secolului ⁷. La rîndul lor pelerinii ruși, în drumul lor spre Muntele Athos și Țara Sfîntă, se opreau și în țările românești. Consemnăm, de pildă, pe un ieromonah *Partenie*, care a trecut pe la noi și a publicat, la Moscova, în 1856, *Însemnările de călătorie din Rusia, Moldova, Turcia și Țara Sfîntă* ⁸.

Schimburi interesante se înregistrează și în domeniul artei și muzicii bisericești. Influențe ale arhitecturii rusești se observă la mai multe biserici din Moldova. Între anii 1884—1892 colonelul Gheorghe Roznovanu, care studiasse în Rusia, a ctitorit în Roznov, lîngă Piatra Neamț, o biserică în stil specific rusesc, după planurile arhitectului Nicolae Sul-tanov din Moscova.

Un cleric rus, *arhimandritul Visarion*, stabilit în București face prima încercare de a introduce muzica armonică în bisericile românești, în locul psaltichiei bizantine ; editează chiar mai multe lucrări muzicale rusești, inclusiv pentru corurile bisericești. Tot el trimite doi bursieri ca să învețe muzica în Rusia și inițiază mai mulți tineri în domeniul muzicii corale rusești. În Moldova această muzică a pătruns în bisericile noastre și prin marele compozitor și dirijor *Gavriil Musicescu* (1847—1903), care a făcut studii muzicale la Petersburg, ca bursier al episcopului Melchisedec Ștefănescu ⁹.

Mai mulți ierarhi români, îndeosebi foștii studenți de la Kiev, Filaret Scriban și Melchisedec Ștefănescu, au întreținut corespondență cu diferiți ierarhi și cărturari ruși, mai ales în probleme de istorie și teologie. Melchisedec a fost trimis de Guvernul român într-o misiune diplomatică la Petersburg, în 1868 pentru a strînge legăturile de prietenie cu Rusia. În 1885 a făcut o nouă călătorie în Rusia, împreună cu fratele său, arhiereul Valerian Rîmniceanu, fiind primiți peste tot cu onoruri deosebite. Filaret Scriban purta corespondență cu mai mulți ierarhi și profesori ruși, între care foștii săi colegi Macarie Bulgakov al Moscovei și Alexei Novoselov, arhiepiscopul Ecaterinoslavului apoi cu arhiepiscopul Inochentie Borisov al Odesei, precum și cu Alexandru Scarlat Sturza ¹⁰.

Aceste interferențe cultural-bisericești vor continua în prima jumătate a secolului al XX-lea prin traduceri patriarhului Nicodim Munteanu din literatura teologică rusă, iar după 1944 prin strădanii patriarhilor Justinian și Iustin ai Bisericii Ortodoxe Române, Alexei și Pimen ai Moscovei și a toată Rusia.

7. G. Giuglea, *Călătoriile călugărului Chiriac de la Mănăstirea Secu*, București, 1936 (extras din «Biserica Ortodoxă Română», an. LIV, 1936, nr. 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12).

8. Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București 1947.

9. Idem, *Contribuții*, passim.

10. Constantin C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui*, București, 1908 ; Eftimie Luca, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale*, Roman, 1982 (cu bibliografie).

**SINODUL DE LA FERRARA — FLORENȚA (1438—1439)
ȘI URMĂRILE LUI ÎN RĂSĂRIT,
REFLECTATE LA ISTORICII BIZANTINI :
(MIHAIL ?) DUCAS ȘI GEORGIOS SPHRANTZES**

Pr. Prof. Dr. ALEXANDRU MORARU

Între figurile de istorici greci ai secolului al XV-lea, care ne oferă prețioase știri referitoare la Biserica și Statul bizantin din ultimul său veac de existență, se numără și cele ale lui (*Mihail ?*) *Ducas*¹ și *Georgios Sphrantzes*.

Relatările lor privitoare la unele evenimente ale acestui veac (al XV-lea), sînt de un real folos pentru limpezirea diferitelor probleme din istoria vieții bizantine de atunci.

În prezentarea de față, vom reține doar acele știri care istorisesc desfășurarea sinodului unionist de la Ferrara — Florența (1438—1439), precum și urmările lui în Răsărit.

Înainte însă, de a trece la tratarea acestei teme se vor prezenta pe scurt biografiile istoricilor amintiți, din care ne vom da seama mai bine de unele aspecte ale problemei propuse.

A. (*MIHAIL ?*) *DUCAS*. În ce privește viața și activitatea acestui istoric bizantin avem puține date. Știm că familia sa se stabilise mai întîi în Efes (Asia Mică), iar după cîtva timp s-a așezat mai spre nord, la Focșa Nouă, localitate obladuită de anumiți italieni. Pe la 1421, îndeplinea aici funcția de diac la curtea genovezului Giovanni Adorno, căruia îi scria scrisorile pe care acesta i le trimitea sultanului Murad al II-lea (1421—1444 ; 1446—1451). Din această localitate s-a mutat mai apoi, în insula Lesbos — Mitilene unde intră în slujba domnului Galtiusio Paleolog. El ajunge să fie omul de încredere al acestui domn, care îl va folosi în diferite misiuni diplomatice, pe lângă sultanul Murad al II-lea, precum și pe lângă anumiți dregători turci.

În timpul lui, problema unirii Bisericilor era foarte actuală, fapt ce se poate observa și din Cronica sa. Ea cuprinde evenimentele dintre anii 1341 și 1462. De aici reiese foarte clar că *Ducas* era un «sincer și convins aderent al unirii Bisericilor»², fiind «înclinat să vadă totul cu ochii prietenilor săi catolici»³. În această direcție «îl va fi influențat și faptul că a trăit ca... dregător sub o stăpînire latină și că în această unire va fi văzut și un mare ajutor pentru poporul său în contra primejdiei tot mai apăsătoare din partea turcilor»⁴. Deși născut și crescut sub stăpînire străină, M. *Ducas* s-a dovedit a fi un bun patriot, însușin-

1. Vasile Grecu, *Introducere*, la M. *Ducas*, *Istoria turco-bizantină* (1341—1462), București, 1958, p. 5.

2. *Ibidem*, p. 6.

3. Alexandru Elian, *Anexa I. Izvoarele principale pentru istoria căderii Constantinopolului*, la Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului 1453*, București, 1971, p. 206.

4. Vasile Grecu, *Introducere*, p. 6.

du-și o frumoasă cultură bisericească și profană⁵. Cronica sa este scrisă într-un stil «simplu și firesc, dar totodată colorat și viu, adînc simțit și dramatic»⁶. E socotit a fi un istoric obiectiv, conștiincios și prețuit ca un bun literat. Relatările sale s-au dovedit a fi sigure, ceea ce a făcut ca istoricii să-i acorde o deosebită încredere. Marele învățat V. Grecu, referindu-se la istoricii bizantini care au scris după căderea Constantinopolului, afirmă că «lui Ducas i se cuvine pe bună dreptate locul în frîntii și ca istoric și ca scriitor»⁷.

B. GEORGIOS SPHRANTZES. S-a născut la 30 august 1401, fiind de obîrșie din Peloponez. De tînră intră în serviciul personal al împăratului bizantin Manuil al II-lea Paleologul (1391—1425), iar după moartea acestuia, rămîne în seama următorului domn, Ioan al VIII-lea Paleologul (1425—1448), cărora le-a slujit cu devotament și credincioșie. Pînă la urmă însă, a ajuns în slujba despotului și mai tîrziu împăratului Constantin al XI-lea Dragasis (1448—1453), fiindu-i un bun sfătuitor, diplomat și sfetnic. El nu fusese «partizanul unirii Bisericii, dar era gata să sprijine, în chip cinstit, politica stăpînului său»⁸. A avut prilejul să fie martor ocular al dezastrului din 29 mai 1453, căderea Constantinopolului sub turci. Ajunge în robie și apoi, se răscumpără împreună cu soția sa. În cele din urmă, se hotărăsc să plece la mănăstire. Astfel, la 1 august 1468 se călugărește, luînd numele de Grigorie, la început doar formal, iar din 26 aprilie 1472 ajunge «călugăr desăvîrșit».

Opera lui G. Sphrantzes, numită *Memorii* (1401—1477), se prezintă astăzi sub două forme: *Cronica mică* (Chronicon Minus), în care ne descrie evenimentele dintre anii 1413 și 1477 și *Cronica mare* (Chronicon Majus), care ne zugrăvește întreaga istorie a dinastiei Paleologilor (1259—1453), adăugînd informații noi la *Cronica mică*. Cercetări mai noi au indicat că această *Cronică mare* a fost compilată, în 1571 de mitropolitul Macarie Melissenos (Pseudo Sphrantzes) al Monemvasiei. Oricare ar fi adevărul, aceste «memorii», au o deosebită valoare istorică și literară, deoarece, unele evenimente de atunci le știm doar din *Cronica* sa. Fiind slujitor sub trei împărați, G. Sphrantzes a avut prilejul să cunoască anumite lucruri destul de importante, care dacă nu ni le-ar fi înfățișat «s-ar fi scufundat în noianul uitării»⁹. *Cronica* sa «este corectă, vie și convingătoare... scrisă... într-o bună limbă grecească și într-un stil limpede și nepretențios»¹⁰.

Întrucît acești istorici pomeniți au fost contemporani evenimentelor Sinodului de la Ferrara — Florența (1438—1439), informațiile lor sînt izvoare prețioase pentru noi.

5. *Ibidem*, p. 6—7.

6. *Ibidem*, p. 7.

7. *Ibidem*, p. 8.

8. Alexandru Elian, *Anexa 1. Izvoarele...*, p. 205.

9. Vasile Grecu, *Introducere*, la Georgios Sphrantzes, *Memorii (1401—1477)*, București, 1966, p. XII.

10. Alexandru Elian, *Anexa 1. Izvoarele...*, p. 206.

Sinodul de la Ferrara — Florența (1438—1439)

În iulie 1054, Biserica cea Una a lui Iisus Hristos a fost despărțită în două: Biserica de Apus și Biserica de Răsărit. De la această dată, de-a lungul vremii s-au făcut dese încercări de unire¹¹ între cele două mari Bisericii ale lui Hristos, dar nici până astăzi nu s-a putut ajunge la vreun rezultat vizibil¹². Dintre acestea ne vom opri numai asupra încercărilor de unire ce au avut loc la Sinodul de la Ferrara — Florența între anii 1438—1439.

În veacul al XV-lea se ridica în Răsărit tot mai amenințătoare primejdia turcească. În încercările lor de a putea face față acestui mare pericol, Statul și Biserica bizantină au făcut toate eforturile pentru a supraviețui. Una dintre aceste strădanii, considerată și cea mai eficientă era unirea Bisericii răsăritene cu Biserica Romei¹³. Astfel, s-a precizat a se ține un sinod într-o localitate din Italia¹⁴, la care să se subscrie oficial unirea, Biserica bizantină acceptând unele pretenții ale Bisericii catolice, iar Apusul să le trimită ajutor grabnic în caz de nevoie.

Înainte însă, ca delegația bizantină să plece la sinodul propus, sultanul de atunci, Murad al II-lea a fost încunoștințat de această călătorie, deoarece el reprezenta o mare forță în Răsărit. Dar sultanul s-a arătat nemulțumit de cele puse la cale: «mie nu mi se pare deloc bine — arăta suveranul pomenit — să meargă și să ostenească atîta și să se cheltuiască și ce să ciștige!»¹⁵. Iar dacă împăratul «are nevoie de bani de cheltuială sau de venituri, sau de altceva spre binele lui, eu sînt gata să-i fac pe plac»¹⁶; sultanul avea o atitudine negativă față de cele plănuite de bizantini deoarece își dădea seama că mergînd în Apus ei vor cere ajutor armat împotriva Semilunei.

După acest răspuns al sultanului «s-a făcut multă vorbă și sfat dacă... trebuie... să facă precum a spus sultanul sau să plece la sinod»¹⁷.

Însă, în cele din urmă s-a hotărît ca răsăritenii să participe la acest sinod¹⁸. Astfel, la 27 noiembrie 1437, o delegație de aproximativ 700 de persoane, de înalți ierarhi și demnitari răsăriteni, în frunte cu împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul (1425—1448) și cu patriarhul ecumenic Iosif al II-lea (1416—1439), s-a imbarcat la Constantinopol și apoi s-a îndreptat spre Italia, unde urma să aibă loc sinodul de unire

11. Iconom Stavrofor Dr. Gh. Ciuhandu, *În legătură cu sinodul de la Florența (1439) — Note lugare în legătură cu opera lui Samuil Klein*, în «Revista teologică» XXIX (1939), nr. 7—8, p. 281.

12. Prof. Teodor M. Popescu, *Sensul schismei și al unirii Bisericilor. Cîteva considerațiuni istorice de interes actual*, în «Omăgiu I.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului. La douăzeci de ani de arhipăstorie», Sibiu, 1940, p. 657.

13. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 285.

14. Asistent Diacon I. Pulpea-Rămureanu, *Ghenadie II Scholarios, primul Patriarh ecumenic sub turci*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1—2, p. 78.

15. Georgios Sphrantzes, *op. cit.*, p. 61.

16. *Ibidem*, p. 61.

17. *Ibidem*, p. 61.

18. «Și s-a făcut ce voia împăratul sau mai degrabă ursita cea rea», Cf. G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 61.

a celor două Biserici pomenite¹⁹. Din alte izvoare aflăm că din delegația răsăriteană mai făceau parte: *Isidor*, mitropolitul Kievului, *Visarion*, mitropolitul Niceei, *Marcu Eugenicul*, mitropolitul Efesului, *Damian*, mitropolitul Moldovei, *Dorotei*, mitropolitul Mitilenei, *Antonie*, mitropolitul Heracleei, *Mitrofan*, mitropolit de Cizic, *Dionisie*, episcop de Sardes, ierom. *Grigorie Mammias*, învățații: *Gheorghe Scholarul*, *Georgios Ghemistos* (Plethon), *Silvestru Siropoulos*, *Georgios din Trapezunt*, *Giorgios Amirutzes* ș.a.²⁰.

După ce delegația răsăriteană a plecat din Bizanț, G. Sphrantzes afirmă că «sultanul a ținut să ridice război asupra Constantinopolului și să se trimită oaste contra lui, nu așa de mult pentru ca să o ia, ci să-l facă pe împăratul să se întoarcă din drum»²¹. Dar la sfatul lui Chalil — pașa, sultanul renunță la intenția sa și astfel Bizanțul a scăpat pe moment de acest mare pericol²².

Cînd delegația bizantină a ajuns la Veneția (februarie 1438), dogele, marii demnitari și locuitorii acestui vestit oraș «i-au primit pe romei (bizantini) și pe împărat ca pe un al doilea monarh și purtător de grijă pentru mîntuirea sufletelor, de asemenea și pe patriarh și pe ceilalți arhierei și le-au dat un sfînt lăcaș... biserica Sf. Marcu... și au intrat... acolo... ca să săvîrșească jertfa cea fără de sînge»²³. Sfînta Liturghie, la care au fost de față mulți latini. M. Ducas arată că venețienii fiind foarte impresionați de slujba bizantină «au lăcrimat și din adîncul sufletului au strigat cuvintele: Doamne păzește Biserica Ta nevătămată de săgețile celui viclean, Tu împreună-o într-una, Tu spulberă din mijlocul ei certurile! Căci noi care nu văzusem niciodată greci și

19. «În anul acela — arată M. Ducas — a plecat pe mare și împăratul Ioan în Italia cu Patriarhul Chir Iosif și cu ceilalți episcopi și mari dregători, ca să se întrunească în sinod. Căci de mai înainte s-a fost străduit pentru unire și a trimis soli la Roma la papa Eugeniu; acesta făgăduise să dea toată cheltuiala în cursul drumului și întreținerea în Italia marilor dregători ai palatului și ai bisericii și însuși împăratului și patriarhului. Și s-au strîns la Constantinopol din Asia și din Tracia și cîți se aflau din Peloponez și călugării cîți se aflau din Sfîntul Munte ca... la număr și dregători de la palat cu împăratul ca la... (Se pare că M. Ducas n-a putut afla numărul participanților și, astfel, a lăsat locul gol); ...și papa trimițînd din Italia trîreme și bani de cheltuială, s-au urcat în ele și au plecat din Constantinople la Veneția». Cf. M. Ducas, *op. cit.*, p. 264; G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 57.

20. Prof. Teodor M. Popescu, Pr. prof. Teodor Bodogae, Prof. George Gh. Stănescu, *Istoria bisericească universală*, Manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, vol. II, București, 1956, p. 100; Steven Runciman, *Op. cit.*, p. 30 și 32.

21. G. Sphrantzes, *Op. cit.*, p. 61.

22. «Și în sensul acesta (de a asedia Bizanțul n.n.) au stăruit toți ai lui, afară de singurul Chalil-pașa, care s-a împotrivit, spunînd că dacă ridici război asupra Constantinopolului, o să fie mai degrabă motiv ca împăratul, împins de nevoie, să spună frîncilor (apusenilor) că «primesc tot ce spuneți!». Și iată că s-a întîmplat de ce ne temem! Dar părăsește acest plan și așteaptă ce are să facă. Și dacă se vor înțelege, tu ai cu ei tratat de pace legat cu jurămint; apoi în viitor o să faci, după cum o să vezi. Iar dacă mai degrabă nu se vor înțelege, atunci mai mult a ieșit pe gîndul nostru și cu mai multă încredere fă ce voiești. Și acest sfat l-a oprit pe sultan de la intenția sa». Cf. G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 61 și 322—323; atitudinea lui Chalil-pașa față de sultan poate fi explicată prin faptul că el a putut fi cumpărat de bizantinii, făcîndu-le, într-un moment crucial, un mare serviciu (oprirea asediului Constantinopolului).

23. M. Ducas, *op. cit.*, p. 264, 406; Pr. prof. Dr. Milan Šesán, *Unirea florentină și papalitatea*, în «Mitropolia Ardealului», VI (1961), nr. 7—8, p. 405—406.

nu știam rînduiala lor, auzeam numai din zvonuri depărtate și-i socoteam barbari. Acum însă am văzut și am crezut că aceștia sînt primii născuți fii ai Bisericii și că duhul lui Dumnezeu este acela care grăiește și lucrează întru dînșii»²⁴. Cu toate că autorul bizantin exagerează puțin aici, se pare că slujba săvîrșită de ierarhii răsăriteni a impresionat profund pe cei din Veneția. De remarcat că, sosirea la Veneția a delegației bizantine, precum și drumul ei pînă la Ferrara, unde, de asemenea, a fost întîmpinată cu un deosebit fast și entuziasm (în martie 1438), au fost descrise cu lux de amănunte de către compilatorul G. Sphrantzes, mitropolitul Macarie Melissenos²⁵. Credem că uneori compilatorul pomenit a dat prea mult «friș liber» imaginației, deoarece anumite fapte și întîmplări sînt descrise ca de un adevărat martor ocular; Macarie Melissenos istorisește însă aceste evenimente numai «din auzite» și abia după un secol de la «consumarea» lor.

Lucrările Sinodului de la Ferrara au început în aprilie 1438. Pentru buna lor desfășurare s-au format două comisii: una greacă și alta latină. Istoricul M. Ducas ne dă și numele citorva reprezentanți ai acestor două comisii. Din comisia bizantină sînt pomeniți mitropolitul Marcu al Efesului, Visarion al Niceei, Isidor al Kievului precum și arhidiaconul Balsamon, Gheorghe Scholarul și Georgios Ghemistos (Plethon). Din partea latină este amintit doar cardinalul Iulian Cesarini, ce era și «purătorul de cuvînt» al apusenilor, pe cînd reprezentantul răsăritenilor era Marcu Eugenicul²⁶. În realitate din comisia apuseană mai făceau parte Andrei episcop de Rodos, Ioan Torquemada, Ioan de Ragusa ș.a.²⁷. S-au purtat discuții aprinse în jurul a patru probleme: *primatul papal, filioque, azimele și purgatoriul*²⁸. După citeva luni de dezbateri; «a izbucnit în Ferrara o molimă ucigătoare» (o epidemie) — afirmă M. Ducas, fapt pentru care sinodul a fost mutat la Florența (în ianuarie — februarie 1439), unde și-a continuat lucrările pe marginea temelor pomenite mai sus. După mai multe ședințe, istoricul M. Ducas arată că s-au întîmplat următoarele: «În sfîrșit discuția încetînd, italieni și greci, afară de Marcu, au căzut de acord și a fost așternută pe hîrtie o încheiere cu jurăminte și blesteme, că nu vor mai începe controversele niciodată. Rezultatul încheierii era că Duhul Sfînt porcede de la Tatăl și Fiul ca dintr-un unic început și dintr-o singură obîrșie ceea ce grecii spun din Tatăl prin Fiul. Toți deci au semnat întru această mărturisire și au plecat din Florența, după ce mai întîii au liturghisit împreună și s-au împărtășit, sărutîndu-se unii cu alții, afară de Marcu»²⁹. Adevărul e că au fost și alții care nu și-au pus semnătura

24. M. Ducas, *op. cit.*, p. 264 u.

25. Pseudo Sphrantzes, *op. cit.*, p. 323—333.

26. M. Ducas, *op. cit.*, p. 266.

27. Prof. Teodor M. Popescu, Pr. Prof. Teodor Bodogae, Prof. George Gh. Stănescu, *op. cit.*, p. 101.

28. Pr. prof. Dr. Milan Šesan, *op. cit.*, p. 407; Pseudo Sphrantzes, parcă necăjit de cele ce s-au întîmplat la acest sinod, încheie relatînd următoarele: «Și cite s-au întîmplat în Sinod (nu mai amintește că de la Ferrara a fost mutat la Florența, n.n.) și urmările lui pentru noi de pe urma aceasta nu le mai amintesc». Cf. Pseudo Sphrantzes, *op. cit.*, p. 333.

29. M. Ducas, *op. cit.*, p. 266 și 268; lupta pentru apărarea credinței ortodoxe a mitropolitul Marcu Eugenicul, la sinodul de a Ferrara — Florența (1438—1439), pre-

pe acest act, dar M. Ducas nu mai pomeniște pe nimeni. Unii istorici arată că «sub presiunea evenimentelor și a împăratului... grecii... au trebuit totuși să recunoască de formă doctrina romană nu fără rezerve»³⁰. Știm că pe actul unirii din 5 iulie 1439 și-au pus semnătura 115 latini și 33 răsăriteni³¹. Proclamarea oficială a unirii dintre Biserica Romei și Biserica de Răsărit a avut loc la 6 iulie 1439, în catedrala Santa Maria del Fiore din Florența³². Prin această unire Biserica de Răsărit recunoștea cele patru puncte catolice amintite, iar Apusul se obliga să trimită ajutor Bizanțului în caz de mare primejdie din partea turcilor.

În august 1439 delegația bizantină pleca din Florența spre Constantinopol. «Și ridicându-se împăratul și sinodul — afirmă M. Ducas — au venit pe uscat la Veneția pe cheltuiala și spusele papei, iar de la Veneția în Beoția cu trireme de ale venețienilor printr-o hotărîre a papei și din Beoția la Constantinopole cu trireme împărătești și de ale venețienilor»³³. La Constantinopol clerul și poporul dreptcredincios îi aștepta pe delegați cu multă nerăbdare, deoarece erau doritori să afle care a fost rezultatul acestui sinod și la ce acord s-a ajuns. Participanții la Sinodul florentin au deznăvuit, cu regret în suflet, locuitorilor de aici toate cele petrecute în Italia. La auzul celor relatate de cei prezenți la sinod, credincioșii din Constantinopol s-au arătat foarte mîhnîți. Această întristare provenea din faptul că la Florența li s-a «vîndut credința» și li s-a «schimbat legea», iar pericolul turcesc creștea mereu și amenința tot mai mult «viața» vestitului Bizanț.

Numai după reîntoarcerea la Constantinopol și împăratul bizantin și-a dat seama... de eșecul întreprinderilor sale»³⁴, dar era prea târziu. Văzînd împăratul din Constantinopol că Apusul «uitase» de cele promise la sinodul florentin și că primejdia otomană devenea din ce în ce mai mare, le-a cerut din nou sprijin apusenilor. În același timp a rugat papalitatea să-și trimită cîțiva reprezentanți la Bizanț în speranța că prezența lor aici va înlătura toate neînțelegerile iscate în urma unirii de la Florența.

cum și după aceea, prin cuvînt și scris, ne este prezentată de Drd. Vasile Leb, Mitropolitul Marcu Eugenicul, al Efesului, apărător al Ortodoxiei în Conciliul de la Ferrara — Florența (1438—1439), în «Glasul Bisericii», XXXVIII (1979), nr. 5—6 p. 535—543.

30. Nicolae Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 578—579, nota K.

31. Eusebiu Popovici, *Istoria bisericească universală și statistică bisericească*, traducere de mitropolitul Atanasie Mironescu, ed. II, București, 1927, p. 164; Teodor M. Popescu, *Sensul schismei și al unirii Bisericilor...*, p. 671; Dr. Teodor Bodogae, *De ce nu s-a putut face Unirea Bisericilor la Florența? Considerații istorice cu ocazia împlinirii a 500 de ani (6 iulie 1439—1939) de la sinodul unionist de la Florența*, în «Revista Teologică», XXIX (1939), nr. 7—8, p. 315; Pr. Drd. Dănuț I. Manu, *Sinodul conciliarist de la Constanța (1414—1418) și participarea Bisericii Ortodoxe din Moldova și Muntenia*, în «Studii Teologice», XXV (1973), nr. 5—6, p. 377—386; Gh. I. Moiescu, St. Lupșa, Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, București, 1957, p. 230.

32. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Creștinismul la români în opera lui Dimitrie Cantemir*, în «Studii Teologice», XXV (1973), nr. 9—10, p. 629.

33. M. Ducas, op. cit., p. 268.

34. A. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire Byzantin*, traduit du russe par P. Brodin, A. Bourguina, Paris, 1932, vol. II, p. 374.

În 1448 împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul moare, urmînd la tron Constantin al XI-lea Dragasis (1448—1453).

Abia în 1452 a fost trimis la Bizanț în fruntea unei numeroase delegații, cardinalul Isidor, arhiepiscopul de odinioară al Kievului. Doarece acesta îmbrățișase unirea de la Florența, credincioșii ruși l-au înlăturat din scaun³⁵, iar Isidor, reintorcîndu-se în Apus a fost cinstit cu rangul pomenit mai sus. După primirea frumoasă care li s-a făcut, s-a pus din nou problema unirii. «Și cardinalul — afirmă M. Ducas —, a găsit pe împăratul aprobînd aceasta și pe unii din fețele bisericești; dar partea cea mai mare a cinului preotesc și călugăresc, egumeni și arhimandriți, nu erau de acord cu unirea... Și însuși împăratul în chip prefăcut a spus da. Dar cei ce se arătau de părerea unirii au venit în Biserica mare (Sf. Sofia n.n.) și preoți și diaconi... și împăratul cu sfatul țării și voiau să slujească lui Dumnezeu împreună în obștească înțelegere și să facă făgăduințele cu cuget neprefăcut»³⁶. Cei prezenți — arăta mai departe M. Ducas — «făceau rugăciuni stăruitoare către Dumnezeu și ascultînd cuvintele cardinalului... Isidor... au îmbrățișat hotărîrea unirii și ei cu condiția ca după ce va trece impresurarea turcilor și vremea se va liniști, să se întrunească în ședință cîțiva din cei învățați și să vadă punctele hotărîrii și, dacă... ceva nu era cu desăvîrșire pe calea cea dreaptă, să se corijeze (îndrepte). Cu această condiție s-au înțeles să liturghisească împreună în Biserica cea mare (Sf. Sofia), oficiînd italieni și greci și pomenind la sfintele daruri pe papa Nicolae al V-lea (1447—1455), și pe Patriarhul surghiunit Grigorie al III-lea (1443—1451), ...săvîrșindu-se astfel... sfînta aducere de jertfă cea de Taină la 12 a lunii decembrie din 6961 (1452)»³⁷.

Cei ce făceau parte din gruparea antiunionistă — continuă M. Ducas — au mers la mănăstirea Pantocratorului, unde-și avea chilia Ghenadie Scholarul, un înfocat luptător împotriva unirii, pentru a-i cere sfat în legătură cu poziția pe care trebuiau s-o ia față de unioniști. Ghenadie însă și-a scris părerea sa pe o hîrtie, a lipit-o pe ușa chiliei lui pentru a le fi de învățătură celor potrivnici unirii. În această scrisoare critica aspru pe delegații bizantini care au semnat unirea de la Florența, arătînd că prin aceasta s-a depărtat de Dumnezeu, pierzînd în același timp și legea cea bună: legea ortodoxă. Prevedea, apoi, nenorocirea ce avea să vină asupra celor din Bizanț, iar odată cu acest necaz se va pierde și credința cea adevărată. La aflarea celor scrise de Ghenadie, un mare număr de clerici și mireni din Constantinopol au ieșit pe străzi și strigau în gura mare că nu au nevoie de nici un ajutor din Apus, și rugau cu multă stăruință pe Maica Domnului să le fie sprijin și apărătoare împotriva primejdiei otomane; refuzau deci, orice sprijin apusean în acest vremi grele pentru Bizanț, numai să nu-și piardă credința strămoșească.

Cardinalul Isidor însă, își dădea seama de ceea ce se petrece în Constantinopol, dar trecea toate cu vederea, deoarece, era și el de loc din Răsărit «și se grăbea să fie de ajutor orașului»³⁸.

35. A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 314.

36. *Ibidem*, p. 315.

37. *Ibidem*, p. 316.

38. *Ibidem*, p. 318.

«Chiar și cei ce erau favorabili unirii își dădeau seama că unirea făcută la Florența n-a fost sinceră, urmărindu-se prin aceasta stăvili-rea amenințării turcești iar de către apusenii, supremația lor în Răsărit.

După aceea, reacția poporului constantinopolitan împotriva unirii începea să fie din ce în ce mai mare. Aceștia refuzau să meargă la bisericele în care slujeau preoți favorabili unirii, între care și biserica Sf. Sofia. Nu acceptau apoi nici o asistență religioasă din partea preoților unioniști, nici chiar Sf. împărtășanie în situații grele din viața lor. Cel ce ținea aprinsă făclia dreptei credințe în aceste momente de grea încercare pentru Bizanț, era deci Ghenadie Scholarul, mai târziu, patriarh ecumenic sub turci³⁹. Majoritatea poporului bizantin l-a ascultat ca pe un adevărat părinte, neabătându-se deloc din calea credinței ortodoxe. Pe Ghenadie îl susțineau și un mare număr de preoți și călugări care propovăduiau aceeași învățătură ca și îndrumătorul lor. Locuitorii Bizanțului deveniseră atunci așa de potrivnici apusenilor, încât doreau «mai bine să știe domnind în mijlocul orașului turbanul turcesc decât tiara latină»⁴⁰. Era justificată această atitudine, deoarece, bizantinii păstrau încă vii în amintirea lor toate necazurile pe care li le-au pricinuit apusenii de-a lungul timpului⁴¹.

Între timp, pericolul turcesc a devenit tot mai amenințător. Bizantinii sperau în ajutoarele promise de papă și din partea statelor creștine din Europa Occidentală, dar pînă la urmă acestea au dat neînsemnate ajutoare Bizanțului. În consecință, la 29 mai 1453, cu toată lupta eroică a poporului din Bizanț, Imperiul, capitala, «cultura și civilizația bizantină...»⁴² au căzut sub stăpînirea otomană, încheindu-se astfel «existența unui imperiu mai mult decît milenar, care a dat neprețuite valori civilizației și culturii omenirii»⁴³.

Dacă în secolul al XV-lea, Biserica Răsăriteană a primit o grea lovitură din partea mahomedanilor, tot așa și Biserica Apuseană a fost încercată în secolul al XVI-lea de Reformă, iar în veacurile ce au urmat, amîndouă, de alte «rupturi» religioase. Toate acestea au dus la «sfișierea Cămășii lui Hristos», la fărîmițarea unității Bisericii Celei Una-întemeiată de Mîntuitorul Iisus Hristos.

Dar eforturile de apropiere și bunele relații stabilite între Bisericile creștine, mai ales în veacul nostru, ne dau speranțe că în viitor se va îndeplini dorința Mîntuitorului «ca toți să fie una» (Ioan 17, 11 și 21).

39. I. Pulpea-Rămureanu, *op. cit.*, p. 86—88.

40. M. Ducas, *op. cit.*, p. 328.

41. Prof. Teodor M. Popescu, Pr. Prof. T. Bodoș, Prof. George Gh. Stănescu, *op. cit.*, p. 16—26.

42. I. Pulpea-Rămureanu, *op. cit.*, p. 86.

43. Milan Šeslan, *op. cit.*, p. 418.

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

ANIVERSAREA FESTIVĂ A 200 DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÎNT TEOLOGIC LA SIBIU

La Institutul Teologic Universitar Sibiu — «cea mai veche școală teologică superioară din patria noastră» — a avut loc în ziua de 4 decembrie 1986 aniversarea festivă a bicentenarului învățămîntului teologic sibian. Acest popas aniversar a fost cinstit prin participarea a paisprezece membri ai Sfîntului Sinod al Bisericii noastre: I.P.S. Dr. *Antonie Plămădeală* — Mitropolitul Ardealului, I.P.S. Dr. *Nicolae Corneanu* — Mitropolitul Banatului, I.P.S. *Teofil Herineanu* — Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, P. S. Dr. *Vasile Coman* — Episcopul Oradei, P. S. *Emilian Bîrdaș* — Episcopul Alba Iuliei, P. S. Dr. *Timotei Sevițiu* — Episcopul Aradului, P. S. Dr. *Vasile Tîrgovișteanu* — Episcop-vicar patriarhal și Rector al Institutului Teologic Universitar București, P. S. *Pimen Suceveanu* — Episcop vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, P. S. Dr. *Damachin Severineanu* — Episcop vicar al Arhiepiscopiei Craiovei, P. S. *Lucian Tomitanul* — Episcop vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, P. S. *Justinian Maramureșanu* — Episcop vicar al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, P. S. *Calinic Argeșanu* — Arhiereu vicar al Episcopiei Rîmniciului și Argeșului, P. S. *Ioachim Vasluiianul* — Arhiereu vicar al Episcopiei Romanului și Hușilor și P. S. *Gheorghiș Hunedoreanul* — Arhiereu vicar al Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmașului.

La această aniversare au participat, de asemenea, vicari-administrativi și consilieri de la centrele eparhiale, profesori de la cele trei Institute teologice din țara noastră (ortodox din București, protestant din Cluj-Napoca și Sibiu și catolic din Alba Iulia și Iași), directorii celor șase Seminarii teologice ortodoxe din cuprinsul Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, redactorii revistelor bisericești, doctoranzi și studenți.

Au luat parte și conducători sau reprezentanți ai altor culte din Patria noastră: Eminentă Sa. Dr. Albert Klejn — Episcopul Bisericii evanghelice C. A. din România, Mons. Petru Gherghel — provicar general al Arhiepiscopiei romano-catolice, ca și alți delegați din partea Bisericii reformate, evanghelice S. P. și unitariene din țara noastră.

Programul festiv al aniversării celor două veacuri de învățămînt teologic la Sibiu s-a desfășurat în Aula Institutului. La masa prezidiului au luat loc: I. P. S. Dr. *Antonie Plămădeală*, Mitropolitul Ardealului, I. P. S. Dr. *Nicolae Corneanu*, Mitropolitul Banatului, P. S. Dr. *Vasile Tîrgovișteanu* — Episcop-vicar patriarhal și Rector al Institutului Teologic din București, P. C. Arhid. Prof. Dr. *Constantin Voicu* — Rectorul Institutului Teologic Universitar din Sibiu și P. C. Pr. Prof. Dr. *Dumitru Abrudan* — Prorector al acestui Institut.

În cuvîntul de deschidere P. C. Părinte Rector Dr. Constantin Voicu a evocat principalele momente din istoria învățămîntului teologic de la Sibiu. «Vatră de cultură românească și așezămînt de pregătire a preoției ortodoxe, a spus P. C. Sa, Institutul Teologic din Sibiu își sărbătorește, cu îndreptățită mîndrie, împlinirea celor două sute de ani de neîntreruptă existență. Recunoscîndu-și începuturile în modestul curs de pregătire a viitorilor preoți, inițiat în anul 1786 la Sibiu și pus sub îndrumarea directorilor *școalelor naționale necunite*, Institutul nostru privește cu ocazia acestui popas aniversar întreg drumul pe care cu eroism l-a urmat în istorie». După ce P. C. Părinte Rector Constantin Voicu prezintă cele șapte etape prin care a trecut învățămîntul teologic sibian începînd din 1786, în finalul acestui cuvînt P. C. a spus: «Scrutînd năzuințele și izbînzile din cei 200 de ani al Institutului, desprindem cu ușurință tăria cu care acesta a păstrat neclintită credința strămoșească, năzuință izvorîtă de altfel din sufletul genuin al poporului nostru. Pe lingă menținerea vie a credinței în Dumnezeu, Institutul nostru este neîncetat însuflețit de credința în viitorul luminos al poporului nostru, contribuind astfel la făurirea desăvîrșită a unității noastre bisericești și națio-

naie a tuturor românilor. Aceste imperative vor călăuzi și pe viitor pașii Institutului nostru cu forțe și posibilități mereu întinerite și îmbogățite în zilele noastre».

În continuare s-a dat citire mesajului Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist adresat cu prilejul aniversării festive a 200 de ani de învățămînt teologic la Sibiu:

Momentul aniversar al împlinirii a 200 de ani de învățămînt teologic la Sibiu ne oferă fericitul prilej de a transmite cadrelor didactice, studenților și tuturor ostenitorilor Institutului Teologic Universitar din Sibiu patriarhiceștile noastre binecuvîntări și cele mai bune urări de rodnice înfăptuiri în slujirea Bisericii, a Patriei și a poporului nostru.

Cursurile teologice și pedagogice de la Sibiu, înființate cu două veacuri în urmă, constituie un eveniment de seamă nu numai în viața Transilvaniei, ci și în viața întregii noastre Biserici strămoșești. Cel mai însemnat rol l-au jucat însă în istoria luptelor pentru emancipare social-politică și culturală a românilor transilvăneni acei militanți de seamă, bărbați încălziți de iubire pentru limba lor, pentru strămoși, pentru moștenirea și testamentul păstrării unității și continuității românești pe pămîntul Transilvaniei.

Sub conducerea unor astfel de bărbați de prestigiu, ca Dimitrie Eustatievici din Brașov și a urmașului său protopopul Radu Tempea, amindoi autori de Gramatici românești și de alte lucrări, cursurile teologice și pedagogice din Sibiu au format mai multe generații de preoți și învățători români care au răspîndit lumina cărții în ținuturile transilvane. Este deosebit de importantă etapa de după 1811, cînd cursurile de teologice iau forma unei școli propriu-zise, avînd printre alți reprezentanți de seamă ai acestora pe marele Gheorghe Lazăr, dascăl al neamului românesc de pretutindenii, al cărui nume s-a înscris cu litere de aur în istoria culturii românești.

În a doua jumătate a veacului trecut, cînd Dumnezeu a rînduit în fruntea Bisericii strămoșești din Transilvania pe ierarhul cărturar și patriot, neîntrecutul organizator bisericesc Andrei Șaguna, fosta școală de preoție a devenit Institut de învățămînt superior, cu o secție teologică de trei ani, în care se primeau absolvenți de gimnaziu și o altă secție pedagogică, cu doi ani de studii, pentru pregătirea viitorilor învățători ai școlilor românești îndrumate de Biserică. Foarte adesea, preoții erau și învățători, iar acolo unde erau învățători, preoții erau conducătorii școlilor și protopopii inspectori.

Este bine cunoscut și mult prețuit de noi faptul că preoții și învățătorii care s-au format în Sibiu Ortodoxiei transilvănene, au săvîrșit o importantă operă de slujire a poporului în vremurile vitrege de oprimare națională, socială și religioasă din timpul stăpînirii habsburgice și, mai cu seamă, după instaurarea dualismului austro-ungar.

Profesorii și preoții de vocație au inspirat tinerilor transilvăneni dragostea de popor, de credința lui strămoșească, precum și încrederea în viitorul neamului și au adus apoi ei înșiși contribuții de seamă în toate momentele de răsruce din istoria poporului nostru, în lupta împotriva încercărilor de desnaționalizare prin scoaterea limbii române din școlile românești, în participarea la războiul de Independență a fraților de peste munți, în lupta dusă de Memorandiști și mai ales de realizarea actului epocal al făuririi statului național unitar român prin marea unire de la 1 Decembrie 1918, pe care poporul nostru a făcut-o, luminat și de cei trecuți prin Școala lui Șaguna.

În noile împrejurări de viață românească de după Marea Unire, sub îndrumarea atentă a neobositului mitropolit Nicolae Bălan, fostul Institut, devenit Academie teologică, cu patru ani de studii și cu profesori eminenți, autori de lucrări teologice unanim apreciate și-a continuat nobila misiune bisericească, națională și culturală.

După 1948, cînd Academia a devenit Institut Teologic Universitar și după modelul căreia învățămîntul teologic din Biserica Ortodoxă Română a trecut sub oblăduirea Bisericii, Institutul de la Sibiu și-a adus valoroase contribuții la îndrumarea clerului pe noile făgașuri create în Patria noastră, pregătind preoți conștienți de menirea lor în societatea nouă românească. Inspirîndu-se din faptele mari ale înaintașilor, Institutul Teologic Universitar din Sibiu, împreună cu cel din București — acum cu o lungă experiență, sub directa oblăduire a Bisericii, continuă bunele tradiții de studiu, rugăciune și slujire a Patriei noastre, a Bisericii strămoșești, de sprijinire a năzuințelor ecumenice actuale și a nobilelor idealuri de pace, libertate și cooperare ale poporului nostru și ale lumii contemporane.

Cunoscînd toate acestea și bucurîndu-ne părintește de împlinirile de pînă acum, care se vor scoate desigur în evidență în comunicările ce se vor prezenta cu prilejul acestei aniversări, aducem și noi cuvînt de aleasă cinstire și prețuire tuturor dascălilor

și ucenicilor care au trecut prin această școală, în cursul celor două secole de existență neîntreruptă, ca și celor prezenți și rugăm pe Părintele ceresc să-și reverse darurile Sale cele bogate asupra tuturor. Celor de azi le dăm părintească îndrumare să continue misiunea sfântă de pregătire a viitorilor slujitori ai altarelor noastre străbune, să facă din ei potrivit îndelungli noastre tradiții de Biserică strămoșească, devotați fii ai Patriei noastre».

Cuvîntul de aleasă cinstire și de prețuire, ca și îndemnul mobilizator adresat tuturor dascălilor și ucenicilor, spre tot mai bogate rezultate, de către Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a fost primit cu o vie satisfacție și cu multă bucurie de toți cei prezenți.

După citirea mesajului patriarhal pentru aniversarea bicentenarului învățămîntului teologic sibian au fost rostite cuvîntări de salut de către: P. S. Episcop vicar patriarhal Vasile Tîrgovîșteanul, Rectorul Institutului din București, Pr. Canonic Conf. Hajdu Iuliu, — Rectorul Institutului Teologic romano-catolic din Alba Iulia, Prof. Dr. Pentek Árpád — Rectorul Institutului Teologic Protestant unic de grad universitar Cluj-Napoca, Prof. Dr. Hermann Pitters — Prorectorul Institutului Teologic Protestant Sibiu, Pr. Prof. Constantin Bradea — Directorul Seminarului Teologic Cluj-Napoca și Pr. Prof. Trăilă Gherga — Directorul Seminarului Teologic Caransebeș. Toți vorbitorii au dat expresie bucuriei de a participa la festivitatea aniversării a două veacuri de existență neîntreruptă de învățămînt teologic la Sibiu. A fost exprimat prinos de recunoștință și elogiul binemeritate acestei «Alma mater» a Bisericii noastre și a neamului nostru transilvănean. Institutul s-a dovedit în îndelungata și mărețea sa existență a adevărată «mamă spirituală» a miilor de preoți luminători ai credincioșilor și ai neamului nostru transilvănean. Această școală teologică a fost, în întreaga sa existență, un far luminos și călăuzitor în viața poporului nostru. Pentru aceasta au fost făcute urări din adînc de inimi sincere: «Ad multos felicissimos annos!» sau «Vivat crescat floreat alma mater theologia!»

A urmat o pauză, timp în care participanții la această aniversare au vizitat frumoasa expoziție organizată și întocmită în incinta Institutului de către P. C. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu.

În continuarea programului a urmat o sesiune de comunicări în legătură cu activitatea Institutului nostru. Comunicările au fost împărțite după cele patru secții ale teologiei și au fost prezentate astfel:

P. C. Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, Prorectorul Institutului, a evidențiat preocupările de teologie biblică vechitestamentară la Institutul Teologic din Sibiu. «Biserica transilvăneană are meritul priorității în traducerea și tipărirea Sfintei Scripturi; aici s-au tipărit primele părți ale Sf. Scripturi». Sînt înfățișați profesorii care au predat studiile biblice vechitestamentare, începînd cu marele cărturar și teolog ortodox român de la sfîrșitul secolului al VIII-lea Dimitrie Eustatievici (care deja la patru ani după ce a luat ființă cursul de pregătire a preoților a tipărit două cărți care veneau în sprijinul înțelegerii Sf. Scripturi) și pînă la P. C. Pr. Prof. Dr. Nicolae Neaga care a slujit 45 de ani catedra de Studiul Vechiului Testament și a lăsat un impresionant număr de studii și articole din această specialitate.

P. C. Pr. Prof. Dr. Vasile Mihoc, titularul catedrei de Noul Testament la Institutul Teologic Universitar Sibiu, opinează că învățămîntul teologic transilvănean are o existență mai mare de 200 de ani. Dovada adusă în sprijinul acestei idei o constituie modul în care a fost concepută prima ediție a Noului Testament, tipărit în românește la Bălgrad, în 1648. Cele 22 de predoslovii și scena Apocalipsei ne prezintă acest veritabil monument de limbă, dar și de cultură teologică și românească ca un «prim manual de isagogie neotestamentară». Sînt înfățișate unele preocupări și rezultate ale cercetărilor neotestamentare ale vrednicilor înaintași la această catedră: Prof. Ioan Barac, Simeon Popescu, Dr. Aurel Crăciunescu, Nicolae Colan ajuns Episcop al Clujului, apoi Mitropolit al Ardealului, P. C. Pr. Prof. Dr. Sofron Vlad.

P. C. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu a susținut comunicarea privind preocupările de istorie a Bisericii Ortodoxe Române la Institutul din Sibiu. P. C. Sa a subliniat aportul ce l-a adus Institutul acesta în slujirea credinței ortodoxe și a neamului românesc, în general. De pildă, numai pînă în anul 1918 acest venerabil așezămînt de cultură a dat 12 membri ai Academiei Române. Catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române a fost ilustrată de nume mari din trecutul nostru: Prof. Nicolae Popeea, Dr. Ilarion Pușcariu,

Pr. Prof. Dr. Ioan Lupaș, Prof. Dr. Silviu Dragomir, Prof. Ilie Beleută, P. C. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Dr. Ștefan Lupșa și P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad.

P. C. Dlac. Prof. Dr. Aurel Jivi a subliniat predarea și studiul Istoriei bisericești universale la Institutul teologic din Sibiu. Sînt amintite preocupările de istorie bisericească universală ale marelui Andrei Șaguna care în 1860 a pus la îndemîna studenților de la Institutul teologic-pedagogic cele două volume tipărite de «Istorie a Bisericii Răsăritene». În continuare P. C. Sa insistă asupra rezultatelor deosebite ale profesorilor de la această disciplină: Prof. Simeon Popescu, Ilie Beleută, P. C. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Dr. Milan Șesan.

Partea a doua a programului festiv a urmat în după-amiaza zilei de 4 decembrie

P. S. Dr. Vasile Coman, *Episcopul Oradiei*, a dat expresie sentimentelor de adîncă mulțumire și recunoștință față de Institutul Teologic de la Sibiu, pentru strădaniile profesorilor de aici. «Învățăturile lor creștinești și românești — mărturisește P. S. Sa — au constituit diamante în viața mea. Școala lui Șaguna o văd ca un izvor de apă vie pentru credincioșii noștri... Academia teologică din Sibiu a format teologi preoți. Constat acum după 50 de ani că școala lui Șaguna a sădit cele două coordonate ale activității noastre: slujirea lui Dumnezeu și a oamenilor».

P. S. Pimen Suceveanu, *Episcop vicar al Arhiepiscopiei Iașilor* a arătat că de studii și de întreaga producție a venerabililor dascăli de teologie de la Institutul Teologic de la Sibiu beneficiază toți slujitorii și credincioșii Bisericii noastre. În acest context sînt amintite primele patru volume ale monumentalei opere «Filocalia care a fost tradusă și publicată la Sibiu de către Părintele Prof. Dr. D. Stăniloae. Părintele Prof. T. Bodogae a tradus și a publicat «Despre viața în Hristos» de N. Cabasila, iar Părintele Prof. Mircea Păcurariu a elaborat și tipărit cele trei volume din *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*.

P. C. Pr. Prof. Dr. Ioan Ică a făcut o prezentare a disciplinelor din cadrul Teologiei sistematice. «Teologia dogmatică — a arătat P. C. Sa — a figurat de la început în programele de învățămînt ale acestei școli și a fost ilustrată de mari personalități. Cel dintîi profesor de Dogmatică, cu temeinică pregătire teologică și, în general, culturală (studiase 12 ani peste hotare) a fost Gheorghe Lazăr care își începe marea sa operă aici, la Sibiu. Sînt prezentați profesorii de Teologie sistematică și preocupările lor pînă la P. C. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Prof. Pr. Dr. Isidor Todoran. În finalul comunicării P. C. Sa a spus că profesorii acestui Institut «au contribuit la integrarea Bisericii în lumea contemporană». Apoi sînt amintite excepționalele preocupări de teologie sistematică ale I.P.S. nostru Părinte Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, «teolog dogmatist de mare prestigiu, ecumenist de largă suprafață».

P. C. Arhid. Prof. Dr. Ioan Floca a evidențiat preocupările și producțiile remarcabile ale învățămîntului teologic sibian în domeniul Teologiei practice. Prioritatea și importanța disciplinelor teologice practice se recomandă de la sine, căci nu putea fi preot fără să cunoască cultul divin, predica, cîntările bisericești și canoanele. După prezentarea evoluției istorice a Liturgicii, Omileticii, Muzicii, Dreptului bisericesc și Pastoraliei, P. C. Sa încheie această comunicare subliniind faptul că I. P. S. nostru Părinte Mitropolit Dr. Antonie Plămădeală abordează cu deosebit succes și probleme de Drept canonic, de Omiletică și de Liturgică.

După prezentarea acestor comunicări au mai luat cuvîntul: P. S. *Iustinian Marameșanu*, *Episcop vicar al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, ca licențiat al acestui Institut a adus omagiu și cinstire din partea preoțimii în general și a preoțimii din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului care «s-au adăpat la această fîntînă a ortodoxiei românești». P. S. Sa a exprimat o mărturisire personală: «Îndrăznesc să spun că ce a însemnat Oxfordul pentru Anglia, a fost Sibiul pentru Transilvania».

P. S. *Emilian Birdaș, Episcopul Alba-Iuliei* a subliniat că istoria ne arată că pe lângă mănăstirile Rimet, Lupșa sau pe lângă centrele eparhiale: Geoagiu, Lancrăm și Bălgărăd existau școli de formare a preoților. «Marea galerie a înaintașilor acestei școli — a spus P. S. Sa — ne străjuiește din veșnicia lor chemîndu-ne să fim la înălțimea acestui așezămînt». Dorind profesorilor și ascultătorilor acestui Institut ca Dumnezeu să le dea puteri sporite pentru a putea duce mai departe tradiția valoroasă a acestei școli, P. S. Sa a spus: «Avem încredințarea că sub oblăduirea I. P. S. Antonie și a celorlalți ierarhi Institutul să propășească mereu».

I. P. S. Teofil Herineanu, Arhiepiscopul Văduului, Feleacului și Clujului a exprimat atmosfera mare pe care a creat-o Institutul de la Sibiu. Duhul teologiei sibiene este trăit și simțit cu putere deoarece doi predecesori la Episcopia Clujului (N. Ivan și N. Colan) au fost sibieni; de asemenea predecesorul I. P. S. Sale de la Episcopia Romanului: Lucian Triteanu a fost la început consilier cultural la Arhiepiscopia Sibiului.

Un cuvânt de prețuire și bine meritat omagiu frătesc a fost adus de *Eminența Sa Dr. Albert Klein*, Episcopul Bisericii Evanghelice C. A. din România. A evocat cu multă recunoștință chipul unuia dintre foștii profesori la acest institut: pedagogul Onisifor Ghibu, care a fost și profesorul de Metodică și Didactică al Excelenței Sale la Cluj.

Înalt Prea Sfințitul Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului dă glas simțămintelor de bucurie de a participa la sărbătorirea aniversării a 200 de ani de învățămînt teologic la Sibiu. «Am venit cu dragă inimă — a spus I. P. S. Sa — pentru că aici se formează preoți din ținutul Mitropoliei Banatului» și aici, la acest Institut Teologic I. P. S. Sa a funcționat un timp în calitate de conferențiar, recunoscînd că «perioada petrecută aici a fost una care a influențat hotărîtor viața și activitatea mea... Această școală a pregătit nu numai preoți, ci și slujitori ai neamului, aici s-au format și învățători». Cu prilejul acestei festivități aniversare I. P. S. Sa îndeamnă: «Să ne îndreptăm gîndurile cu recunoștință spre înaintași și să ne convingem de obligația de a auzi și a ridica și mai mult prestigiul acestui Institut».

A urmat un frumos concert aniversar, un înălțător buchet format din cele mai reușite piese muzicale compuse de foști profesori de muzică la acest Institut, care și-au dobîndit nume de cunoscuți compozitori. Corul format din studenți ai Institutului nostru a interpretat, sub conducerea P. C. Arhid. Lector Ioan Popescu, următoarele piese muzicale: «Rușăciune» — versuri M. Eminescu, muzică Gheorghe Șoima; «Îmnul Centenarului (1911)» — de T. Popovici; «Heruvic» cu solo — de Gh. Dima; Condacul «Fecioara astăzi», în variantă bizantină veche — de D. Cuntan; «Troparul Sf. Nicolae» — de T. Popovici și Gh. Șoima; «Doina» — versuri de M. Eminescu, muzică T. Popovici; «Laudă muncii de la țară» — de Gh. Șoima și «Dragă-mi este țara mea» de Gh. Șoima. Corul a cîntat și șapte colinde: O, ce veste minunată — de Gh. Dima; Trei păstori — de T. Popovici; Toată legea creștinească — de Gh. Șoima; Sus boieri, nu mai dormiți! — de T. Popovici; Ziurel de zi — de P. Gherman; Bună veste — de P. Gherman și Praznic luminos — de T. Popovici. Acest frumos concert aniversar a fost apreciat cu îndelungi aplauze.

A urmat cuvîntul *Înalt Prea Sfințitul nostru Părinte Dr. Antonie Plămădeală*, Mitropolitul Ardealului, care a spus printre altele: «Iată, de la Gheodeon Nichitiți 1786 — pînă azi 1986 ne-au fost înfățișate chipuri de oameni și activități și au fost readuși la viață. Și într-o lume a lor, a dreptilor, se vor bucura, cu siguranță, într-o zi ca aceasta, căci semințele strădaniilor lor au rodit în cursul celor două veacuri. S-au evocat mari personalități. Personalități, nu numai cu preocupări teologice, ci multiple, cum cereau vremurile. Personalități cu preocupări istorice, sociologice, pedagogice, juridice ș.a.

În continuare I. P. S. Sa, cu talentul literar și oratoric ce îl caracterizează, a adus în atenția auditoriului ierarhi și profesori care și-au identificat viața și menirea existenței lor cu binele și propășirea Institutului, au zidit eforturile lor și au pus liiinta lor în ființa acestui venerabil așezămînt de cultură teologică.

În finalul acestei cuvîntări I. P. S. Mitropolit Antonie a rugat pe P. S. Episcopvicar patriarhal Vasile să transmită P. F. Părinte Patriarh Teoctist «mulțumirile noastre pentru mesaj. Să asigure pe P. F. Teoctist că profesorii și studenții vor continua activitatea înaintașilor. Școala aceasta va fi o școală de misiune, așa cum o dorește Sf. Sinod, cum o dorește întregul nostru popor care așteaptă mesageri, trimiși ai Mîntuitorului Hristos, care să răspîndească cu fidelitate cuvîntul Evangheliei. Asigurăm pe Părețul că Școala din Sibiu va urma tradiția înaintașilor».

«Mulțumiri din toată inimă» a adus I. P. S. nostru Mitropolit Dr. Antonie pentru participare și cuvîntări I. P. S. Dr. Nicolae, Mitropolitul Banatului și tuturor ierarhilor prezenți. De asemenea, au fost exprimate mulțumiri și felicitări pentru reușita acestei aniversări în primul rînd Părintelui Rector și Părintelui Prorector, ca și profesorilor care au prezentat comunicări.

Festivitățile aniversare prilejuite de împlinirea a 200 de ani de învățămînt teologic la Sibiu s-au încheiat în acordurile imnului arhieresc și ale urărilor de «Mulți ani!»

Învățămîntul teologic de la Sibiu — cu această aleasă prăznuire — a pășit în cel de-al treilea veac al existenței sale mărețe, cu puteri reinnoite și forțe mereu proaspete pentru a continua nobila misiune de formare a vrednicilor și autenticii slujitori ai Bisericii noastre străbune și fii demni ai neamului nostru. Acest venerabil așezămînt își continuă glorioasa sa existență cu bucurie și cu certitudine pentru noi și mărețe împliniri, pe măsura timpului ce-l trăim azi în Patria noastră.

Festivitățile aniversare din ziua de 4 decembrie 1986, de la Institutul Teologic Universitar Sibiu, au constituit un adevrat prilej de a cinste cu vrednicie pomenirea veșnică a tuturor ctitorilor și ostenitorilor de pînă acum, dar a fost și un oportun moment pentru noi impulsuri spre noi succese și o sporită calitate în formarea viitorilor slujitori ai sfințelor noastre altare străbune, pentru slujirea Bisericii noastre prin școala Teologiei Ortodoxe românești.

Conducerea Institutului, profesorii, doctoranzii, studenții și toți ostenitorii, ca și cei prezenți la aceste festivități ne-am întărit certitudinea că frumoasele rezultate obținute în decursul celor două veacuri constituie temelia învățămîntului nostru teologic și de acestea beneficiem noi azi și avem responsabilitatea de a le valorifica și a le oferi sporite generațiilor viitoare.

Pr. Asist. NICOLAE DURA

SĂRBĂTORIREA ZILEI HRAMULUI INSTITUTULUI TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

Sărbătorirea Sfinților Trei Ierarhi — Vasile cel Mare, Grigorie de Dumnezeu Cuvîntătorul și Ioan Gură de Aur, patronii și ocrotitorii Institutelor teologice din Patriarhia Română, adună în fiecare an, la 30 ianuarie, pe conducătorii, profesorii, doctoranzii, studenții și ostenitorii Institutului Teologic Universitar din București, pentru a-i cinste după vrednicie, și a le cere sprijinul și ajutorul lor în activitatea pe care o desfășoară în acest așezămînt de cultură teologică. Anul acesta, mai mult ca oricînd, sărbătorirea lor a căpătat un spor de strălucire și de bucurie duhovnicească prin participarea la ea a Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, care a ținut să onoreze cu prezența Prea Fericii Sale, acest moment aniversar din viața Institutului.

Conform cu tradiția liturgică a Bisericii Ortodoxe, sărbătorirea Sfinților Trei Ierarhi a început în ajun cu slujba privegherii care a fost oficiată de P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul vicar patriarhal, în fruntea unui sobor de preoți și diaconi, alcătuit din membrii corpului profesoral al Institutului. Din sobor au făcut parte: P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu, P. C. Pr. Prof. Ștefan Alexe, P. C. Pr. Prof. Nicolae Necula, P. C. Pr. Conf. Alexandru Stan, spiritual I al Institutului, P. C. Pr. Asist. Ștefan Sandu, P. C. Arhid. Evghenie Dascălu, marele ecleziarh al catedralei patriarhale, Conf. Petre David, P. C. Diac. Asist. Ioan Caraza și P. C. Ierod. Irineu Bîrsan de la Catedrala patriarhală, student în anul IV la Institutul Teologic Universitar din București.

La sfîrșitul slujbei privegherii, P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu a rostit un frumos și dens cuvînt de învățătură, evidențiind contribuția Sfinților Trei Ierarhi la clarificarea problemelor teologice din vremea lor.

În dimineața zilei de vineri, 30 ianuarie, s-a săvîrșit în biserica «Sfînta Ecaterina», paraclisul Institutului Teologic, slujba Sfîntei Liturghii arhieresti de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, înconjurat de un numeros și distins sobor de arhieriei,

preoți și diaconi. Din sobor au făcut parte : P. S. Episcop Epifanie Norocel al Buzăului, P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul, vicar patriarhal P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, rectorul Institutului Teologic, P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu, P. C. Pr. Prof. Ștefan Alexe, P. C. Pr. Prof. Constantin Cornițescu, P. C. Pr. Prof. Nicolae Necula, P. C. Pr. Prof. Viorel Ioniță, P. C. Pr. Prof. Nicolae Dură, P. C. Pr. Conf. Alexandru Stan, spiritual I al Institutului, P. C. Arhid. Evghenie Dascălu, P. C. Diac. Prof. Emilian Cornițescu, P. C. Diac. Conf. Petre David, P. C. Diac. Asist. Ioan Caraza, P. C. Ierod. Irineu Bîrsan.

La Sfînta Liturghie au asistat : P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal și rector al Institutului Teologic, P. C. Pr. Constantin Părvu, vicar administrativ patriarhal, P. C. Pr. Dumitru Soare, directorul Editurii Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, P. C. Pr. Dinu Provian, consilier arhiepiscopal, membrii corpului profesoral, activi, consultanți și onorari, doctoranzii și studenții Institutului, credincioși. Răspunsurile au fost date omofon de către studenții Institutului conduși de studentul Ispas Gheorghe din anul IV, sub supravegherea P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu.

La momentul liturgic îndătinat, Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a hirotonit diacon pe tînărul absolvent și licențiat al Institutului, Nuțu Anghelina, pe seama paraclisului «Sfînta Ecaterina».

Predica zilei a fost rostită de studentul Miron Vasile din anul IV, care, printr-un vibrant și înălțător cuvînt de laudă, a înfățișat viața, activitatea și importanța actuală a acestor mari luceferi ai Ortodoxiei.

După Sfînta Liturghie s-a oficiat un polihroniu și slujba parastasului pentru ctitorii și binefăcătorii bisericii «Sfînta Ecaterina», profesorii și studenții răposați.

Slujba Sfîntei Liturghii oficiată de Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a lăsat în sufletele celor prezenți bucuria trăirii unor momente de pioasă elevație duhovnicească. A fost pentru prima dată în istoria Institutului cînd un înfiistătător al Bisericii noastre a oficiat Sfînta Liturghie de ziua hramului acestei înalte școli teologice.

După serviciul divin săvîrșit la paraclis, întreaga asistență a trecut în sala de festivități a Institutului, proaspăt renovat prin purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist. Aici s-a desfășurat programul artistic dedicat sărbătoririi Sfîntilor noștri patroni.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, însoțit de P. S. Episcop Epifanie Norocel al Buzăului, P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, P. C. Părinți Vicari, Directori, Consilleri patriarhali și arhiepiscopali, a fost primit în aulă cu imnul patriarhal.

Festivitatea dedicată sărbătoririi Sfîntilor Trei Ierarhi a fost deschisă de P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, rectorul Institutului, printr-o scurtă alocuțiune, după cum urmează :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Sfinții Voastre,
Domnilor reprezentanți ai Departamentului Cultelor,
Prea Cucernici Părinți Profesori,
Domnilor Profesori,
Onorată asistență,*

Așa după cum în viața necdruj creștin purtarea numelui unui Sfînt al Bisericii Ortodoxe, care are menirea de a-i fi ocrotitor, model de urmat și ideal al vieții sale întregi, așa după cum bisericile noastre ortodoxe de pretutindeni sînt închinute unui

Sfînt, sau unui eveniment din istoria mîntuirii, tot așa și învățămîntul nostru teologic este pus sub oblăduirea Sfîinților Trei Ierarhi.

Ce reprezintă pentru noi acești Sfîinți Părinți? Ei sînt glasul prin care Domnul nostru Iisus Hristos vorbește Bisericii. Ei reprezintă duhul Sfîinților Apostoli. Ei sînt respirația și puterea vie a Bisericii. Definind rolul acestor Sfîinți Părinți în Biserică, Sfîntul Chiril al Alexandriei († 444) spune: «Ei sînt dascăli ai evlaviei, stâlpi neclintîți ai credinței, limanuri care aduc liniștea, iconomi credincioși și înțelepți..., cei care stau pe scaun împreună cu Apostolii, protectori ai Sfîntei Biserici, cei care scot apă din izvoarele curgătoare de riuri de miere, adevărați învățători ai noștri».

În chip cu totul deosebit, cînd vorbim despre Sfîinții Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur ne gîndim la ceea ce reprezintă ei pentru învățămîntul nostru teologic. Asemenea unor albine, ei au cules nectarul învățurii și filosofiei vremii lor, pentru a forma din aceasta și din învățătura creștină o sinteză, care este piatra de temelie în Biserica Ortodoxă, în definirea și trăirea vieții cu adevărat creștine ortodoxe.

Sfîinții Trei Ierarhi au trăit într-o epocă de mari contradicții. Ei au trăit într-o epocă de conflicte sociale atît de accentuate, încît un gînditor modern a asemănat-o cu America Latină, unde distanța între clasele sociale este așa de mare încît nu se poate vorbi despre pături sociale intermediare, ci despre o diferență foarte mare între cei bogați și cei săraci. Față de astfel de nedreptăți Sfîinții Trei Ierarhi au luat o atitudine fermă. Ei au condamnat pe cei bogați, care, în detrimentul celor săraci, au acumulat bogății. Sfîntul Vasile cel Mare, ridicîndu-se împotriva unei stări sociale care rănea conștiința creștină, cerea să se respecte egalitatea prin fire a oamenilor: «A avea mai mult decît este necesar, înseamnă a nedreptăți pe cei săraci, adică a fura».

Sfîntul Grigorie de Nazianz scrie: «Dreptatea nu trebuie cerută, abaterea de la egalitate înseamnă nedreptate», pentru că deosebirea sclavie-libertate, sărăcie-bogăție sînt «boli» și «născociri ale răutății, care au pătruns pe ascuns în neamul omenesc».

Egolismul este un element negativ în viața oamenilor. Sfîntul Ioan Gură-de-Aur condamnă cu fermitate lăcomia «care a produs în lume mii de războaie». La fel, Sfîntul Vasile cel Mare se întreba: «Pînă cînd bogăția este cauza răboiului, prin care se fabrică arme?». Același Sfînt Părinte spunea că «bogăția care stă pe loc este neolosoitoare, iar cea mișcătoare și care trece în folosul comunității este roditoare». Iată cît de mult s-au implicat Sfîinții Trei Ierarhi în problemele sociale.

Cu adevărat ei sînt mari, fiindcă au strălucit în perfecțiunea cu care au expus și formulat învățătura dogmatică și morală, principiile evanghelice și descoperirea dumnezeiască. Au strălucit în viața lor sfîntă. Au strălucit ca scriitori prea înțelepți, inspirați de Dumnezeu; ei s-au distins prin cultura lor deosebită, prin implicarea lor în viața socială.

Astăzi, cînd sărbătorim pe Sfîinții Trei Ierarhi, ne gîndim la ceea ce înseamnă ei pentru învățămîntul nostru teologic, pentru studenții noștri de astăzi, viitori slujitori ai altarelor noastre. Sfîntul Vasile cel Mare este un ideal scump al fiecărui preot. Se numește «Mare», conform Sfînteii Scripturi: «cel ce va face și va învăța, mare se va chema». Predicarea cuvîntului lui Dumnezeu a fost un ideal sfînt în viața Sfîntului Ioan Gură de Aur, care, prin glasul său înaripat, a pătruns în sulețele păstorilor săi, îndemnîndu-i la o viață creștină încununată de alese virtuți.

Ce am putea spune despre Sfântul Grigorie Teologul, Cuvîntătorul de Dumnezeu? El reprezintă idealul pentru fiecare teolog în a expune învățătura ortodoxă în limitele adevărului. Cu toate acestea cei Trei Sfinți Ierarhi reprezintă o împletire de virtuți și daruri, care înfrumusețează ca o cunună viața Sfinței noastre Biserici, lăra a li «primul sau al doilea», ci toți trei o podoabă unică a Bisericii Ortodoxe.

Acest ideal este atît pentru studenții teologi, cît și pentru cadrele didactice o lîntă menită să devină realitate.

Avem mereu în preocuparea noastră să creștem pe acești tineri teologi cu pe niște lujeri ce se înalță spre lumina învățăturilor dumnezeiești. Adeseori le amintim că ei se aseamănă cu norii care se ridică în înălțimile cerului, spre a se pogori pe pămînt sub formă de ploaie roditoare și îmbelsugată. Studenții noștri teologi vin din diferite părți ale Patriei noastre și la această Instituție teologică se ridică la înălțimile învățăturii teologice pentru a se întoarce iarăși în mijlocul poporului cu zestrea dobîndită aici pentru a li ploaie duhovnicească binecuvîntată cu roade alese, pentru a ajuta ca poporul nostru să devină creator de valori din ce în ce mai înalte. Ei au ca model pe Sfinții Trei Ierarhi în a sprijini tot ce înseamnă demnitate umană, egalitate, dreptate și pace.

Cuvînt de cinstire aducem Sfinților Trei Ierarhi pentru faptul că scrierile lor au stat la temelia formării spiritualității noastre ortodoxe române. Multe dintre manuscrisele scrierilor lor poartă haina limbii noastre românești de mulți ani folosită în Biserica noastră strămoșească.

Mulțumim Prea Fericirii Voastre pentru că ați onorat cu prezența această sărbătoare a patronilor Institutului Teologic. Nădăduim că grija pe care o arătați școlii noastre teologice se va revărsa și în viitor cu pîrintească dragoste față de studenții teologi și cu slaturi și îndrumări prețioase pentru cadrele noastre didactice.

Faptul că ați săvîrșit astăzi Sfînta Liturghie în capela Institutului nostru și ați participat la această serbare, înseamnă pentru noi toți un îndemn și o însușețire pentru pregătirea cu răspundere a viitorilor slujitori ai Bisericii noastre strămoșești, pentru a corespunde vremurilor de mare avînt pe care le trăiește poporul nostru.

Sub înțeleapta îndrumare a Prea Fericirii Voastre, ne vom strădui să dăm Bisericii noastre slujitori buni și în aceeași măsură buni cetățeni și sprijinitori ai marilor idealuri ale poporului nostru.

Apoi, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul a dat cuvîntul D-lui Prof. Dr. **Emilian Popescu** pentru a prezenta prelegerea festivă, în care s-a ocupat de unele Aspecte din viața și activitatea Sfinților Trei Ierarhi, relectate în corespondența lor. Conferențiarul a tratat o temă, mai puțin dezbătută în teologia românească, fiind ascultată cu mult interes.

✱ După prelegerea festivă, corul studenților condus de P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu, a prezentat un program de muzică corală, alcătuită din cîntări bisericești, executate monodic, cîntece din repertoriul clasic, coruri românești — populare și patriotice. Programul a cuprins următoarele piese muzicale: *Troparul Sfinților Trei Ierarhi*, glasul I; *Cuvine-se cu adevărat*, axion glasul V; *Luminînda Sfinților Trei Ierarhi*, glasul III; *Cîntarea a IV-a din Mărimurile Sfinților Trei Ierarhi*, glasul I, armonizare de Prof. N. Lungu; *Priveghere* (pentru cor, toacă și clopote) de Prof. N. Lungu; *Oda bucuriei din Simfonia a IX-a de Ludwig van Beethoven*; *Frumosul vine pe apă*, de Gh. Cucu; *Trăiască Republica*, de Prof. N. Lungu; *Voința neamului*, de I. Cr. Danielescu; *Înălță-te frumoasă țară*, de I. D. Chirescu.

Programul artistic a fost executat cu multă măiestrie și a constituit un moment de aleasă înălțare sufletească pentru întreaga asistență.

După program, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist pentru cinstea pe care a făcut-o Institutului, prin participarea la această festivitate și a rugat pe Prea Fericirea Sa să împărtășească celor de față cuvînt de învățătură.

Adresîndu-se celor prezenți. Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a rostit următoarea cuvîntare :

«Participarea mea, împreună cu Prea Sfinții Episcopi, membri ai Sf. Sinod, la sărbătoarea hramului Institutului teologic universitar din București, săvîrșind Sf. Liturghie și asistînd la această tradițională și frumoasă festivitate, ar vrea să tîlmăcească, pe de o parte, grija deosebită arătată permanent de Sîntul Sinod pentru pregătirea viitorilor preoți și, pe de altă parte, îndemnul stăruitor către părinți și domnii profesori, și, de asemenea, către studenții Institutului nostru Teologic pentru sporirea strădanilor ca preocupările cărturărești ale tuturor să oglindească duhul învățăturii Sfinților Trei Ierarhi, pe care îi prăznuim astăzi, spre a răspunde cît mai folositor cerințelor actuale ale Bisericii noastre strămoșești. Ca și astăzi, acum trei decenii și mai bine, sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi era prilej binecuvîntat nu numai de înțîniri dintre părinți și fii duhovnicești, ci și cu chipurile și opera teologică lăsată de acești trei luceferi, care strălucesc tot mai puternic pe bolta întregii Creștinătăți și a Ortodoxiei românești.

Cunoaștem cu toții viața și scrierile Sfinților Trei Ierarhi, împezierea cu care au expus învățătura dogmatică și morală, cu care au teologhisit Revelația dumnezeiască, a Vechiului și Noului Testament, în care au dăruit credința și cultura lor, talentul și știința lor, evlavia și zelul lor neîntrecut, Ierarhi și mari liturghisitori, iubitori de rugăciune și de tainică trăire filocalică, s-au implicat în probleme arzătoare ale timpului în care ei au trăit. După cum este atras de viața de sfințenie, de cunoașterea Sfințelor Scripturi sau de adevărul dumnezeiesc este obligat să se îndestuleze de la izvorul învățăturii lor, tot astfel și cel ce se află în situația de a vorbi și scrie despre dreptate socială, despre păcatul lăcomiei în adunarea bunurilor materiale, izvorul altor rele în lume, a nesocotirii demnității semenilor, a valorii muncii, nu poate să nu apeleze la operele marilor ierarhi pe care îi sărbătorim astăzi. Ne bucurăm că Biserica noastră a putut să albe o parte din opera lor pe pămîntul românesc, sub formă de manuscrise, circulînd din mînd în mînd. Din roadele binecuvîntate ale învățăturii lor s-au împărtășit slujitorii și credincioșii Bisericii noastre în strădanii lor de a păstra dreapta credință, în vremea cînd prozelitismul încerca să o zdruncine. Scrierile lor, alături de altele din opera patristică au stat la temelia formării spiritualității ortodoxe românești, multe dintre ele îmbrăcînd haina limbii române, promovînd astfel cristalizarea ei literară, ca și procesul de folosire a ei în cultul Bisericii noastre strămoșești.

De fiecare dată cînd îi prăznuim desprindem mereu din viața și faptele lor, vii și folositoare învățăminte, și mai ales, îndrumări valoroase pentru întreaga activitate a preoțimii, a profesorilor și a studenților rîvnitori să îmbrățișeze slujirea preoțească. Sfinții Trei Ierarhi rămîn călăuzitorii cei mai apropiați prin viața lor de învățacei, prin chemarea lor la slujirea Altarului, prin activitatea și îndeosebi prin operele lor. Participarea noastră atît la dumnezeiasca Liturghie, cît și la această serbare, ar vrea să tîlmăcească și sensurile profunde ale vocației și slujirii preoțești, de o mare actualitate întru păstrarea unității de credință, așa cum au înțeles-o și au trăit-o Sfinții

Trei Ierarhi. În miezul acestei Taine a preoției stă Euharistia, care nu poate fi concepută în afara Sfintei Liturghii, în timpul căreia se și săvârșește Hirotonia și alte Sfinte Taine. Un preot care vine la biserică ca la birou, ca la un serviciu oarecare și îndrăznește să săvârșească Sf. Liturghie fără pregătirea cuvenită, acela nu este în stare să trăiască frumusețile ei, rămîne sec sufletește, iar predica și activitatea lui misionară nu pot lăsa urmări binefăcătoare în sufletele credincioșilor. Se cer eforturi pentru redescoperirea izvoarelor liturgice în vederea înviorării și chiar a reînnoirii stilului de gîndire și de activitate a preotului. În concepția Sfinților Părinți, slujirea lui începe cu Sf. Masă, pe care se aduce jertfa cea mînluitoare și continuă cu predica de pe amvon, cu săvîrșirea celorlalte Taine și Ierurgii și cu pilda vieții lui în mijlocul credincioșilor. În persoana lui trebuie să se întîlnească evlavia săvîrșirii celor sfinte cu zelul vestirii Sfintelor Scripturi, credința cu fapta, iubirea cu dăruirea, hărnicia întru continua îmbogățire a cunoștințelor cu deschiderea înțelegerii spre promovarea năzuințelor enoriașilor săi spre bunăstare, cultură și vrednicii cetățenești. Adevărul că întreaga lucrare a preotului ca sfinților, călăuzilor și predicator trebuie să se sprijine pe Sfînta Liturghie se cuvine imprimat adînc în conștiință încă de pe băncile acestui așezămînt. Îndeplinind cu vrednicie această întreită slujire, el este îngerul lui Dumnezeu în mijlocul credincioșilor, cum definesc Sfinții Părinți rolul și rostul sfînt al slujitorului altarului. Mai mult însă decît atît, el se învrednicește de mai mare cinste. Cunoașteți cuvîntul Sf. Ioan Gură de Aur: «Deși preoția se săvîrșește pe pămînt, are însă demnitatea lucrurilor cerești», zice acest mare arhiereu al Bisericii lui Hristos. Și cu tot dreptul. Căci nu îngerul, omul, arhanghelul ori vreo altă putere făcută, ci însuși Duhul Sfînt a înălțat-o. Încă și pe cei ce petrec în trup i-a făcut să săvîrșească slujba îngerilor. De aceea preotul trebuie să fie așa de curat ca și cum ar locui în ceruri în mijlocul acelor puteri». Iată la ce slavă îndreaptă pe preot aceste cuvinte inspirate. Pe cît de înaltă este misiunea lui, pe atît aceasta este plină de răspundere.

Sfinții Trei Ierarhi, aceste coloane de neclintit ale Ortodoxiei, ne-au fost și ne rămîn călăuză, în primul rînd, în evlavia cu care au slujit Sfînta Liturghie; doi dintre ei, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Hrisostom, fiind alcătuitoarii liturghiilor care le și poartă numele. Ne sînt, în același timp, pilde în înțelegerea și predicarea Cuvîntului lui Dumnezeu, îndatorire ridicată pe culmi de înflorire de Sf. Grigorie Teologul. Nedespărțită de Sf. Liturghie în dosul predicii, ei au găsit izvorul nesecat al adevăratei trăiri creștine, au aflat forța de neînvîns a lucrării lor apostolice, întru păstrarea dreptei credințe.

Ei au trăit într-o epocă de mari frămîntări teologice, de conflicte și stări sociale nedrepte, care a generat erezii și doctrine contrare învățăturii ortodoxe, față de care, după cum bine știm, au luat atitudine hotărîtă, găsind căi și formule pentru apărarea Ortodoxiei și a unității ei. Biserica, în existența ei de aproape două milenii, n-a fost lipsită de confruntarea concepțiilor religioase, contrare adevărului apostolic și patristic sau de răstălmăciri a Sf. Scripturi de care, din nefericire, nu sîntem nici astăzi feriți. De aceea, urmîndu-le pilda, sîntem datori să depunem eforturi și noi, cu mijloace și metode potrivite duhului de dragoste evanghelică spre a împlini porunca Mîntuitorului, ca toți să fie Una.

Putem afirma că în ansamblul preocupărilor Ortodoxiei noastre românești contemporane sîntem datori să îmbrățișăm tot atît de importante preocupări și metode de pastorație spre a putea păstra credincioși în jurul altarelor străbune, cu același neostenit zel ca și în vremea Sfinților Părinți. Răspunzînd acestor îndatoriri, Biserica

Ortodoxă Română se află pe deplin angajată în strădaniile pentru slujirea adevărilor de credință pe temelii trainice, pentru întărirea unității ortodoxe și apropierea creștină, pentru slujirea idealurilor de pace, prosperitate și progres ale poporului nostru și ale întregii omeniri.

În acest cadru, slujirea și chipul preotului trebuie să fie puternic ancorate în actualitate, iar învățământul nostru teologic, pentru a avea roade bogate, este chemat să-i înalțe pe acești tineri pînă la lumina învățăturilor dumnezeiești, să-i ajute să se adape la izvorul cel nesecat al Ortodoxiei, în centrul cărui se află Sf. Liturghie. În dumnezeiasca Liturghie trebuie să caute și să găsească preotul, ca cerbul la izvoarele apelor, putere și energie în lucrarea sa. Pentru a păstra unitatea de credință a Bisericii strămoșești, menținînd credincioșii în jurul altarelor străbune, ca albinele pe lingă stupi, și a sprijini munca pașnică a poporului nostru, aducînd, todată, ca Biserică locală, ofranda glîndirii și strădaniilor teologiei ortodoxe românești în marea familie a Bisericii universale, la tot ceea ce înseamnă astăzi dreptate și pace pe pămînt, avem nevoie de izvoare autentice de învățătură și trăire creștină și, în egală măsură, de slujitori înzestrați cu daruri și virtuți, capabili și devotați misiunii lor. Sfîntul Sinod, în ultima sa sesiune, a instituit comisia de profesori pentru studierea și aprofundarea unor probleme actuale de teologie pastorală, misionară istorică, unele privilegiate la pregătirea Sfîntului și Marelui Sinod, precum și cele la dialogul teologic și ecumenic care vor lucra în legătură cu comisiile sinodale, ca materialele necesare să fie pregătite din timp, atât pentru revistele bisericești cît și pentru o documentare temeinică.

Am venit astăzi, cu toată dragostea, în mijlocul dumneavoastră, fiind încredințat că răspunderile mari ce revin învățământului teologic nu vor rămîne fără ecoul dorit, că toate cadrele didactice se vor strădui permanent, sub îndrumarea Sfîntului Sinod, să dea acestor tineri, viitori slujitori ai Sfîntelor Altare, o educație teologică și patriotică pe măsura cerințelor actuale ale Bisericii și poporului român. Ei sînt hărziți să ducă în parohiile noastre frumusețea învățăturii ortodoxe, însușită în decursul celor cinci ani de studii seminarial și patru ani de studii universitare, rostul ei de a pătrunde în sufletele credincioșilor pentru o viață creștină încununată de alese virtuți, de a fi demni slujitori la Sfîntul Altar și, în aceeași măsură, buni cetățeni, identificați cu strădaniile de pace, prosperitate și progres ale întregii noastre națiuni.

Sînt convins că, urmînd pilda ierarhilor, a profesorilor, a preoților noștri, ei vor merge pe drumul pe care ne călăuzește Sfîntul Sinod, de slujire cu înțelepciune, rîvnă și devotament, a Bisericii și poporului, în condițiile de largă libertate religioasă statornicite în țara noastră. Cu această nădejde, binecuvîntez lucrarea ce se desfășoară la Institutul teologic universitar din București.

Apreclind că, în fruntea întregii activități didactice trebuie să stea continua îmbogățire a cunoștințelor teologice și de cultură generală, legate de mistuirea de pe terenul practic al slujirii preoțești, întreaga noastră grijă trebuie să se îndrepte spre legătura trainică dintre acest vast domeniu de cunoștințe și traducerea lor în practica sfîntej slujiri preoțești. Să facem în așa fel ca noul candidat la hirotonie să pășească încrezător în fața enoriașilor, cunoscător și trăitor al dumnezeieștilor adevăruri. Să facem ca în sufletul viitorului preot să prindă rădăcini adînci spiritul și zelul chemării sfînte îmbrățișată de el cînd s-a îndreptat spre școala bisericească. Cunoașteți bine cîtă trebuință avem de acei secerători harnici, despre care vorbea Mîntuitorul Iisus Hristos spre a fi de strajă ca recolta din Ogorul Bisericii să nu se risipească.

Totdeauna se poate vorbi cu folos despre marea îndatorire pe care o au părinții și domnii profesori în modelarea chipului sufletesc al preotului zilelor noastre.

Acum însă cînd slăvim vredniciile acestor trei luciferi, care au strălucit pe bolta creștinătății în secolul de aur al istoriei bisericești, mesajul lor de mari dascăli și ierarhi apare ca poruncă de căpetenie pentru cel chemat să le continue învățătura lor. Am prețuit și prețuiesc în mod deosebit această muncă profesorală pe cîl de nobilă și de înaltă pe atît se arată plină de mulțumiri și de mîngieri pentru cel ce o deslășoară ca pe o adevărată chemare de inimă, de suflet. Iar în școlile noastre așa s-a urmat din totdeauna, precum păstrăm în galeria cinstirilor pe mulți dintre profesorii noștri de odinioară.

Se impune a se aplica de către fiecare profesor acea complementaritate între diferitele discipline, acea împletire și împlinire reciprocă, încît toate să întearcă formarea personalității viitorului slujitor al altarului. După cum un vas sau o piesă prețioasă de artă nu se face din cioburi, ci din material anume pregătit, tot astfel și tînărul învățăcel trebuie să-și formeze caracterul, stilul de viață, personalitatea sa din învățătura de aur a Ortodoxiei românești. Din acest fond de cunoștințe și de responsabilitate poate izvorî o predică frumoasă, un cuvînt de învățătură bogat și plin de miez pentru multiplele împrejurări pastorale, precum și o trăire liturgică, atît de prielnică pentru realizarea comuniunii de rugăciune și de cîntare cu întreaga obște a credincioșilor. Cîntarea bisericească, legată de slujirea preotului, cîntarea atît de frumoasă și de atrăgătoare pe care o așteaptă credincioșii constituie cum știi mijlocul cel mai potrivit de a conlucra cu ei la slujbele dumnezeiești. Vă felicit din toată inima pentru programul prezentat astăzi și vă urez deplină satisfacție în activitatea ce o deslășurați în folosul Bisericii strămoșești.

Folosesc acest prilej spre a împărtăși binecuvîntări tuturor celor care ați participat împreună cu noi la această sărbătoare, implorînd cu căldură ocrotirea Sfinților Trei Ierarhi, ajutorul și sprijinul lor în munca și strădaniile profesorilor și slujitorilor acestui Institut.

Cuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist a fost ascultată cu mult interes de toți cei de față, profesorii și studenții socotind-o ca pe o cuvîntare-program pentru activitatea lor.

În acordurile imnului patriarhal, Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a părăsit sala de festivități împărtășind patriarhiceasca binecuvîntare tuturor celor prezenți și lăsînd în sufletele lor amintirea și bucuria unor clipe de adevărată și puternică trăire duhovnicească, prilejuită de poposirea în mijlocul păstoriților a Întîistătorului Bisericii Ortodoxe Române.

Festivitatea închinată cinstirii Sfinților Trei Ierarhi s-a încheiat cu tradiționala agapă oferită de Institutul Teologic, onorată de prezența Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist. (Pr. Prof. dr. NICOLAE D. NECULA).

ÎNȚILNIREA PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH TEOCTIST CU MEMBRII CORPULUI DIDACTIC DE LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

(17 martie 1987)

În ziua de 17 martie 1987 a avut loc o întâlnire a Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist cu membrii corpului didactic de la Institutul Teologic Universitar din București. Cu acest prilej, Prea Fericirea Sa a rostit o alocuțiune, pe care o redăm în continuare :

«Nu avem o ședință cu ordine de zi dinainte stabilită, ci o întâlnire de cunoaștere și de contact. Ne-am mai întâlnit împreună la sărbătoarea hramului acestui Institut, de ziua «Sf. Trei Ierarhi» și, pe cât a fost cu putință, am exprimat atunci unele dintre dorințele Sfântului Sinod pentru îmbunătățirea activității teologice și didactice a profesorilor noștri. De atunci, pe parcurs, am avut ședințe de lucru, atât cu Prea Sfântul Episcop Rector, cât și cu Părintele Prorector, și am analizat aparte unele probleme ale învățământului teologic, ale formării și educării viitorilor preoți, precum și o serie de aspecte ale vieții de internat, ale activității gospodărești și, în general, tot ceea ce privește bunul mers al acestui institut, la care noi, toți, ținem foarte mult. Astăzi, vom da mai multă atenție materiilor de învățământ, disciplinelor de predare și seminarizare pe care le-am dori mereu îmbogățite, înviorate și înnoite de către toți cei ce sînt chemați să întruchieze imaginea dascălului de teologie în zilele noastre.

Cunoașteți foarte bine învățământul teologic și disciplinele pentru care sînteți pregătiți să le predați studenților precum și cerințele Sfântului Sinod de a avea slujitori legați de duhul Ortodoxiei, de tradițiile Bisericii noastre strămoșești și de idealurile poporului românesc.

După înțelesul cel bun al cuvîntului, practicat și de înaintași, teologia ortodoxă română n-a fost ruptă niciodată de nevoile și preocupările credincioșilor, ale slujitorilor altarelor de la biserică și minăstiri, ci a fost strîns legată de aspirațiile lor, de viața Bisericii, de năzuința de totdeauna spre independență, libertate, suveranitate a poporului nostru.

Însăși doctrina noastră, cum foarte bine știți cu toții, ar fi lipsită de sens dacă n-ar avea ecou în viață și n-ar fi legată de viață. Atît dogmatica și istoria, cît și studiul biblic și celelalte discipline teologice, toate au legătură cu practica, cu frămîntările preoților și ale credincioșilor noștri, cu strădaniile lor de muncă pașnică, de cultură, de pace, de apărare a tot ceea ce au ei mai sfînt în viață. De-a lungul secolelor, în epocile cu roade bogate în ogorul Bisericii și în viața țării, slujitorii teologiei — ierarhi, preoți și profesori — au știut să mențină vie în sufletele credincioșilor dragostea de glie și de neam, iubirea pentru limbă, atașamentul față de tradiție, datinile și obiceiurile strămoșești, dîrzenia și capacitatea de a lupta demnitatea și independența patriei și tot buchetul de virtuți care s-a perpetuat peste timp și s-a încorporat în istoria noastră contemporană.

În epoca noastră, a celor 40 de ani de viață nouă, în care Biserica Ortodoxă Română, bucurîndu-se de deplină libertate religioasă, a pășit la forme noi de organizare și de cristalizare a structurii ei, învățământul teologic, pus sub oblăduirea directă a Sfîntului Sinod, a cunoscut și el faze înnoitoare de dezvoltare, atît în ceea ce privește conținutul cunoștințelor predate, cît și metodele de formare și educare a tinerilor slujitori ai Sf. Altare, propovăduitori ai Cuvîntului dumnezeiesc și continuatori ai

tradiției noastre bisericești. Mulți dintre dumneavoastră care vă aflați aici, puteți da mărturie despre acest proces transformator, căci sînteți produsul perioadei de învățămînt teologic desfășurat sub ocrotirea directă a Bisericii. Cred că toți profesorii tineri de astăzi, au învățat, acum 35 de ani, fie la Seminarul, fie la Institutul teologic, și au trecut prin acest proces de muncă, de rugăciune, de Liturghie și de studiu. Din acest proces înnoitor de învățămînt teologic a rezultat generația de slujitori pe care o avem astăzi, începînd cu ierarhii Bisericii și continuînd cu profesorii și preoții ei, dintre care mulți au efectuat stagii de perfecționare în străinătate, în marile centre ortodoxe și creștine, încît putem să secerăm acum roade deosebit de frumoase în ceea ce privește cultura clerului ortodox român. Sîntem, de bună seamă, recunoscători Conducerii de Stat, față de bunăvoința și înlesnirile acordate în pregătirea viitorilor slujitori ai Altarelor străbune, pe care o vom continua, pentru sporul duhovnicesc al Bisericii noastre.

Pentru aceasta se cere însă pricepere, dăruire și devotament. Vom căuta, în perioada următoare, să organizăm acele întîlniri cu profesorii universitari și cu profesorii de la Seminarii, ce s-au dovedit utile pentru îmbunătățirea metodologiei de predare, care se cere mereu înviorată cu rîvnă și stăruință. Fără o participare de inimă și de suflet la munca didactică, la catedră, nu vom avea recoltă bună. Cu cît profesorul este stăpînit de pasiune, de zel, de dorința de a-și împărtăși cunoștințele sale, ucenicilor și tinerilor învățăcei, cu atît și roadele vor fi mai bogate. Trebuie să stăruim mult ca aceste cerințe ale activității didactice să devină obiective de primă importanță în munca profesorilor, îndatoriri îndeplinite cu bucurie, temeinic și cu nădejde, așa cum făceau și părinții noștri, care începeau cu semnul Sfintei Cruci atunci cînd se apucau de lucru. Tot astfel trebuie să procedeze și profesorii noștri de teologie.

Cred că fiecare dintre dumneavoastră purtați în inimă și în cuget chipuri de profesori, de dascăli neuitați, alții de la Seminar, alții și de la Institut.

Îmi aduc aminte de acel om simplu care trecea pe culoarele Facultății, cu capul în pămînt și care, la catedră, parcă era schimbat, devenea altul, nu numai sufletește, ci și fizic. Vrăjea, pasiona, atrăgea. Aceasta se întimpla, mai ales, cu profesorii care nu erau tributarii textului scris, ci ai cunoștințelor, ai disciplinei intelectuale. Așa era la Iași, bunăoară, cînd unii profesori predau atît de frumos, încît aula devenea neîncăpătoare. Chiar și treptele amfiteatrului erau ocupate de studenți, veniți de la alte specialități. Același lucru se petrecea și la Facultatea de Teologie din București, cu profesorul Roventă, de pildă, care, atunci cînd vorbea de Epistolele Sfîntului Apostol Pavel, parcă avea impresia că-i vezi pe tesaloniceni, cu frămîntările, grijile și problemele lor. Și făcea atît de frumos exegeza Noului Testament, încît studenții nu erau numai captivați, ci învățau efectiv chiar din ora aceea de curs. Ce să mai spun de profesorul Nicolae M. Popescu, cu metaforele neîntrecute pe care le utiliza, ca să atragă studenții la cursul de Istoria Bisericii Ortodoxe Române și să stîrnească probleme de studiu pentru cunoașterea izvoarelor creștinismului românesc, de care avem atîta nevoie în zilele noastre.

Despre fiecare dintre înaintașii noștri se poate spune sau adăuga cîte ceva frumos și sînt sigur că mulți aveți chipuri dintre acestea în sufletele dumneavoastră.

Astăzi, mai mult decît oricînd, se cere de la dumneavoastră, în primul rînd, pildă de viață, de competență, de dăruire și de identificare cu catedra la care lucrați. Fiecare disciplină teologică, oricît de diferențiată și de specializată ar fi ea, trebuie să converge în același focar de energie, de lumină, de determinare și de modelare a personalității studentului, pe care noi îl vedem concretizat în actul liturgic, în Sfînta

Liturghie. Toate disciplinele noastre, chiar și cele care nu au o legătură directă cu latura practică, trebuie să fie subordonate unicului scop, formării tînărului teolog ca bun slujitor, liturghisitor.

Paraclisul Institutului trebuie să devină — ca în tot învățămîntul teologic — un laborator, în care să se facă practică, o practică sublimă, o practică model. Și ca să fie model trebuie, în primul rînd, să participe și profesorul. Concretizarea modelului stă în punctualitatea și ținuta lui clericală, gîndindu-mă prin acestea la toate laturile raportului dintre profesor și studenți. Prin ținuta sa clericală, demnă și îngrijită, profesorul trebuie să se impună în fața ucenicilor, să le fie pildă de viață, model de urmat.

Să se acorde atenție sporită Sfintei Liturghii și celorlalte slujbe, pentru ca studentul să trăiască clipe de intensitate religioasă și psihică. Cu prioritate, Prea Sfinții Episcopi de la București vor sluji și vor hirotoni tinerii candidați la paraclisele Institutului și Seminarului și nu vor ezita să rostească și cuvîntul de învățătură. Pentru că cine predică trebuie să și slujească. Să avem grijă să nu desprindem predica de cult. Prédica este în cult și cultul este al predicii. Trebuie să arătăm credincioșilor, și mai ales tinerilor de aici, că Sfînta Liturghie nu există fără predică și, mai ales, predică fără Sfînta Liturghie. Iar cultul nostru, așa cum știm cu toții, îmbrățișează, deopotrivă, cuvîntul de învățătură și Sfînta Liturghie, pe care nu o găsim la celelalte Biserici și confesiuni în forma plenară și așa de minunat imbinată cum o avem noi.

La orele de educație duhovnicească va trebui să vorbim tinerilor despre exercitarea voinței, a credinței, pentru că, deși ni se pare că o cunoaștem, ea nu se arată prin fapte și, deci, trebuie mai mult insistat asupra roadelor ei. A trăi credința în Dumnezeu înseamnă a birui mereu, a depăși greutățile, nu numai ca oameni, dar mai ales și ca preoți.

Acum, cînd învățămîntul teologic, ca de altfel întreg învățămîntul acestui sfîrșit de secol al XX-lea, dispune de un volum imens de cunoștințe, ele se cer, pe de o parte, foarte bine sistematizate, iar pe de alta, transmise studenților prin metode de predare și seminarizare tot mai perfecționate. Dar, fără personalitatea profesorului, repet, fără dăruirea lui către acești învățăcei, metoda cea mai bună rămîne seacă, iar fondul de cunoștințe transmis nu va pătrunde deajuns în sufletele lor. Cînd, însă, profesorul își deschide inima spre cei care mine vor fi preoți și predicatori, călăuzitori și sfîlnitori, acești tineri vor fi ei înșiși măsura lucrurilor. Ce dar dumnezeiesc este acesta! Poate nicăieri, în nici un alt domeniu, nu se întîmplă ca în Biserica noastră, ca preotul să devină el însuși, la un moment dat, în comunitatea pe care o păstorește, măsura înțelepciunii dumnezeiești. Acest tînăr pe care-l plămădiți aici, din atîtea cunoștințe, trebuie să știe și să facă de toate, să cunoască tezaurul de chibzuință al soboarelor ecumenice, cu atîtea reguli canonice și rînduiri de credință, să poată să predice dreapta învățătură potrivit Sfintei Scripturi și nepretuitei comori de gîndire și de viață, pe care noi o numim Tradiție ortodoxă, să fie în stare să deschidă cămara cea de taină a sufletului credinciosului și să aprecieze el că acest suflet este vrednic să se împărtășească din dumnezeiescul potir. Ce lucru frumos și înălțător este ca un astfel de slujitor să fie pregătit aici ca să devină ambasadorul celor dumnezeiești, cum spunea Sfîntul Ioan Gură de Aur, ca «el să fie înaintea îngerilor și mai vrednic decît îngerii», să aducă pe Sfîntul Altar Trupul și Sângele Domnului pentru mîntuirea credincioșilor! Este o adevărată măreție și am gîndit totdeauna la lucrul acesta, minunîndu-ne, de bună seamă, fiecare, de puterea dumnezeiască cu care investește Biserica pe un slujitor al ei. Acolo, în parohie, neavînd profesorul sau pe altcineva aproape, pe

care să-l întrebe, tânărul preot trebuie să cugete și să aprecieze singur, să fie supremă judecătoare.

Ce pilduitor au înfăptuit părinții noștri această lucrare acum 300 de ani, când se tipărea Biblia de la București. Nu erau pe atunci atîția profesori, nu era organizat, ca acum învățămîntul teologic, dar sufletul lor era mare. Se pregăteau ei, firește, în iconomia Duhului Sfînt, de vreme ce Biserica și poporul nostru, credincioșii, preoții și ierarhii ei au ajuns la așa frumuseți de trăire, la așa statură de sfințenie, încît au dat martiri, luptători, și mărturisitori, peste tot în țară. Deși n-au avut totdeauna dascăli pregătiți la școli înalte, ei au dat, pretutindeni, Bisericii Ortodoxe Române, ofrandă atît de scumpă și nemuritoare. Cîtă înțelepciune a avut poporul nostru, ce deschidere a manifestat el pentru trăirea adevărurilor de credință și cît spirit de dăruire a turnat în sufletul fiilor săi, care s-au jertfit pentru patrie, pentru credință și pentru libertate cu convingerea și bucuria că aduc un aport, o ofrandă veșnică la tezaurul nemuritor al neamului românesc.

De aceea, împărtășindu-vă asemenea gânduri, fac apel nu numai la cunoștințele, ci, mai ales, la rivnă, la dăruirea, la exemplul personal al Prea Cucernicilor Voastre, fiindcă, în vremea de azi, ca totdeauna de altfel, pilda de viață este cea care zidește, poate mai mult decît vorbele. Fiecare amănunt din viața noastră, a profesorilor și a ierarhilor, are importanță pentru credincioși, pentru studenți, pentru cei care mîine vor fi ce sîntem noi astăzi, căci așa este legea firii, ca să ne rînduim. În legătură cu acestea trebuie să stăruim.

Fapta, această noțiune atît de actuală în miezul învățaturii noastre, în viața oamenilor, în viața poporului nostru, trebuie să ne stea la inimă. Meditați și gîndiți la munca de zi cu zi a Președintelui țării, Domnului Nicolae Ceaușescu, la rodnică și neobosită activitate pe care o desfășoară în fruntea statului, consacrată înfloririi neînterupte a patriei, creșterii prestigiului ei în lume, nobilelor idealuri ale păcii, prieteniei și colaborării între toate popoarele. Amintiți-vă cît accent a pus Domnia Sa pe însemnătatea *faptei*, atunci cînd la Referendumul poporului nostru s-a adoptat în unanimitate măsura curajoasă de reducere cu 5 la sută a cheltuielilor militare ale țării, dînd prin aceasta un exemplu pilduitor conducătorilor de state și popoare, de a trece neîntîrziat de la vorbe la fapte, la măsuri concrete de dezarmare, destindere și colaborare internațională.

În învățătura noastră de credință, în viața Mintuitorului Iisus Hristos, a Sfinților Apostoli, a Sfinților Părinți, de bună seamă, acest adevăr este foarte limpede: «credința fără fapte este moartă». Cîteodată, noi, în Biserică, uităm de acest lucru; premerge cuvîntul și nu acordăm atenția cuvenită faptei de credință, chipului care trebuie să împlinească învățătura noastră. Și aici, în pregătirea teologică a viitorilor slujitori ai Bisericii, continuatorii noștri, cum spuneam, care vor fi, la vremea lor, măsura lucrurilor, valorează foarte mult pilda, ucenicia, spre faptă, spre împlinire.

Marii gînditori, marii oratori, marii învățători ai Bisericii — Sfințul Ioan Gură de Aur, Sfințul Grigorie de Nazianz și ceilalți părinți din Răsărit și Apus — pe care l-am luat noi ca model, toți au lăsat pretutindeni ucenici. Și pe bună dreptate. Știți că Sfințul Ioan Casian se bucura — ca să nu zic că se lăuda — că era hirotonit de Sfințul Ioan Gură de Aur. Ceilalți părinți, călugării scîiti, erau ucenicii altora. Și în viața Bisericii, de asemenea, această continuitate, această naștere continuă — pentru că aceasta este o naștere sufletească — a însemnat foarte mult, a lucrat dumnezeiește, și la aceasta trebuie să ne gîndim și noi. Sînteți părinți la propriu, dar să fiți părinți și la figurat. Să aveți ucenici. Să vă faceți discipoli care să iubească disciplinele pe care le predați. Numai atunci cînd vom aborda munca noastră dintr-un asemenea

unghi, vom avea rezultate și mai bune decât cele de până acum. O Liturghie frumoasă și o cântare înălțătoare, o predică și o cateheză care să pătrundă în suflete, precum și o comportare corectă, pe care Biserica le așteaptă de la tinerii ei slujitori, nu pot fi decât rezultatul acelei sinteze între teorie și practică, între știință și vlață, consecința firească și necesară a împleririi învățămîntului cu fapta, cu pilda vieții. De aceea, pe credincioși și pe studenți trebuie să-i formăm după modelul cerut de Biserică, nu unilateral după modelul fiecăruia. Ucenicia, munca de formare a conștiinței este, deci, colectivă, nu unilaterală sau individuală. Să nu iasă nimeni din sobornicitate, pentru că inițiativa în Ortodoxie este totdeauna controlabilă de Biserică. Chiar și aspirația la desăvîrșire și sfințenie, inițiativa aparține soborului, Bisericii și nimeni nu iese din limitele stabilite de autoritatea bisericească, păstrîndu-se întru toate dreapta socoteală, după expresia celor de demult.

Biserica, în această epocă de deschidere, de ecumenism, de dialog, de contacte și întâlniri teologice de tot felul, este confruntată și din punct de vedere al identității ei, al conținutului și esenței învățăturii ei, cu alte credințe și confesiuni.

Cum știți cu toții, Biserica noastră strămoșească și Biserica în general se confruntă astăzi cu activitatea, prozelitistă a unor secte și grupări sectare, anarhice, ce se exercită în diferite chipuri și cu metode și practici de multe ori neînțelese și abuzive, care aduc prejudicii Bisericii și vieții pașnice a oamenilor. De aceea, învățămîntul teologic trebuie să aibă în vedere că tînărul pe care-l pregătește pentru a deveni mîine măsura lucrurilor, este dator să-și apere credincioșii de cei care caută să semene dezbinare în ogorul curat al Ortodoxiei românești. Pentru aceasta, el trebuie să fie înzestrat nu numai cu cunoștințele teologice necesare, ci și cu metode adecvate de combatere a prozelitismului sectar. Iată de ce, așa cum spuneam la început, învățămîntul teologic nu se face fără un țel, fără un scop, căci un bun liturghisitor poate și trebuie să fie, în același timp, și un bun predicator, un bun catehet, un bun pedagog, precum și un bun administrator și gospodar al bunurilor bisericești. Aceste calități nu trebuie să privească separat unele de altele, ci strîns legate între ele. Nu trebuie neglijată, mai ales, latura identității și integrității civice a viitorului preot. El va fi, din punct de vedere cetățenesc cap de familie și tată de copii, va fi soț, cum spune la mărturisirea dinainte de hirotonie, după învățătura Sfîntului Apostol Pavel către Timotei, și, totodată, om al cetății, membru al comunității. Prin aceasta el trebuie să fie pildă.

Știți cît de mult ne preocupă ca viața lor de familie să fie pilduitoare pentru toți. Mulți dintre ei se căsătoresc de pe aici, din Institut. Unii o fac fără știrea nimănui, nici a ierarhului, nici a școlii și chiar a părinților. Alții, e drept, puțini la număr, își destramă familia la scurt timp după cununie. Așa ajung de se încurcă și păgubesc Biserica. Pătîndu-și conștiința de pe aici, sigur nu vor fi preoți demni. Vor măcina viața parohiei și o vor desmembra. Vă dați seama ce rană dureroasă simte Biserica și cît de mult pierde ea cînd tînărul preot nu deschide bine ochii și nu știe, de la început, cu cine se însoțește pentru toată viața. În această direcție avem mare nevoie de asistență părintească, încă de pe băncile școlii. Trebuie asistați cu atenție, cu grijă, ca pe fii proprii, îndatorire ce revine, în primul rînd, conducerii Institutului și părinților spirituali. Să lucrăm insistent pentru a le trezi atît conștiința preotească, cît și a responsabilității cetățenești față de credincioși, de familie, de Biserică. Să-i facem să înțeleagă că familia este cu adevărat temelie societății noastre, că în societatea nouă pe care o zidim, pe o bază așa de sănătoasă, familia preotului nu trebuie să devină piatră de pomicinire — lucru foarte dureros pentru Biserică. Trebuie să li se vorbească deschis acestor tineri că ei vor fi soți și vor fi și părinți, de două ori, trupești și sufletești. Să li

se explice că întemeierea unei familii este o mare îndatorire, este o cinste deosebită. Este un capitol foarte frumos și foarte important în pastorație, pe care se cade să-l avem mereu în grijă spre a se întemeia o familie trainică, folositoare Bisericii, societății noastre românești și patriei. Dacă, de pe culmea cunoștințelor teologice, a comportării civice și a practicării virtuților creștine, preotul reprezintă un element ziditor, pe atât devine el piatră de poticnire atunci când se lasă biruit de păcat. Și unul dintre aceste neajunsuri este zdruncinarea tinerei familii preotești. Mai sînt și altele în comportarea unor preoți, excepții, bineînțeles, care rănesc adinc sufletele credincioșilor.

La toate aceste aspecte trebuie să cugetăm și să veghem cu multă atenție. A fost, înțelegem, în anii aceștia din cauza lucrărilor mari de amenajări ale clădirii și de construcție a Centrului Ecumenic, lipsă de locuri în internat și nu s-au putut asigura condiții de cazare. Locuind în oraș, unii studenți lipsesc de la cursuri, de la seminarii, de la celelalte îndatoriri școlare. Cunoașteți că unii licențiați și absolvenți așteaptă să fie numiți la parohia cea mai bună, cea dorită de ei și nu acolo unde eparhia are nevoie de preot. Ce păgubitor este pentru noi că încă mai avem parohii vacante ai căror credincioși doresc mult prezența preotului în mijlocul lor. Trebuie să găsim metode potrivite pentru a dezvolta în conștiința fiecărui tânăr zelul pastoral, să-l facem să înțeleagă că el nu urmează Institutul sau Seminarul Teologic pentru a deveni preot numai la oraș, în comunele mari, ci are datoria să îmbrățișeze preoția oriunde are nevoie eparhia, Biserica. Să facem în așa fel încît să simtă el nevoia și plăcerea de slujire a credincioșilor, să iubească altarul și să îndeplinească slujba preotească oriunde este chemat, potrivit spiritului nostru ortodox, misionar, de a păstra credincioșii pe făgașul credinței străbune. Trebuie să cunoașteți că cei mai mulți candidați, care solicită imediat după absolvire hirotonia și ocupă una dintre parohiile la care îl îndreptățește situația studiilor, săvîrșesc lucruri deosebit de frumoase. Trebuie să sădăm în sufletul lor mai multă convingere că slujirea preotească nu este condiționată de categoria parohiei, urbană sau rurală, ci de vrednicia fiecăruia de a sluji credincioșii cu dăruire și dragoste frățească. Avem, spre bucuria noastră, cum am mai afirmat, o frumoasă recoltă de acest fel.

Iată îndatoriri de mare cinștire ce revin profesorilor și nouă, pentru desfășurarea unei activități în miezul căreia trebuie să stea buna pregătire teologică și culturală a studenților, temeinica cunoaștere de către ei a învățăturii ortodoxe, a dogmelor și rînduielilor noastre de credință, a cîntării bisericești, precum și însușirea acelor norme de comportare care să reprezinte pentru credincioși o pildă vie de virtute și de dăruire, de jertfă și de strădanii preotești. Astfel instruit și educat, tânărul hirotonit va putea sluji cu bune rezultate în orice parohie, va fi cu adevărat preot și la altar și acasă, în familie, și în mijlocul credincioșilor, unde se va bucura de prețuirea și respectul tuturor.

Faptul că avem foarte mulți preoți de această talie reprezintă o mare încurajare pentru Biserica noastră, pe care dorim și putem s-o facem mai vie, mai bogată, pentru că avem atîtea pilde în fața noastră, în istoria noastră, atât de multe îndemnuri ale credincioșilor noștri. La această lucrare știu că participă și părinții și domnii profesori, care, cu dăruire își închină eforturile acestei misiuni. De aceea, în ultima ședință a Sfîntului Sinod plenar, precum și în Sinodul permanent, am constituit o Comisie sinodală care, în colaborare cu părinții profesori, a întocmit un Plan de măsuri pastoral-misionare, căruia trebuie, acum, să-i dăm viață, să-l aplicăm în practică.

Intentionăm, totodată, să asigurăm participarea profesorilor la pregătirea documentelor și materialelor necesare dialogului teologic, bi și multilateral. S-a și pre-

zentat un proiect de propuneri Comisiei sinodale de dialog teologic în această privință, pentru că delegații Bisericii noastre trebuie să participe la întrunirile intercreștine foarte bine pregătite. O pildă în această direcție ne-a fost fericitul întru adormire patriarhul Iustin, pe care, pe bună dreptate, l-am numit patriarhul ecumenist, pentru cîte a făcut ca ierarh, ca profesor și, apoi, ca înființător al Bisericii Ortodoxe Române pe teren ecumenic.

După cum știe, Biserica noastră se bucură de prestigiu în Mișcarea ecumenică pentru activitatea ce o depun reprezentanții noștri, ierarhi, profesori, și preoți, în slujba apropierei Bisericilor, a numeroaselor inițiative foarte utile continuării dialogului, precum și pentru disponibilitatea Bisericii noastre de a crea punți de legătură între diferite Biserici și confesiuni creștine. Trăim în epoca ecumenismului, ceea ce înseamnă că nu putem rămâne izolați, nu putem rămâne într-un ghetou confesional cum se spune. Pe lângă cunoașterea fondului nostru de identitate în credință, trebuie să cunoaștem și celelalte Biserici și confesiuni creștine. Pentru aceasta, este necesar să studiem și să cunoaștem doctrina fiecăreia, păstrîndu-ne întru totul fondul nostru ortodox. În acest sens amintim documentul B.E.M., la care ați lucrat împreună cu Comisia sinodală foarte temeinic, iar răspunsul Bisericii Ortodoxe Române, definitivat sub îndrumarea P. F. patriarh Iustin, a fost apreciat de forurile Consiliului Ecumenic prin claritatea și realismul conținutului său.

Teologia românească este chemată să participe la pregătirea temelor pentru pregătirea Sfintului și Marelui Sinod. Cum știți sînt elaborate zece teme, din care au mai rămas patru pentru viitoarea Conferință panortodoxă pregătitoare. Pentru studierea acestor patru foarte importante teme s-a constituit o Comisie sinodală, alături de care vor lucra și profesori, după specialitatea de la catedră. S-a hotărît, totodată, ca temele redactate să fie publicate în revistele noastre bisericești, pentru a cunoaște și preoții noștri hotărîrile conferințelor panortodoxe pregătitoare ale Sfintului și Marelui Sinod. Hotărîrile Conferințelor presinodale nu sînt definitive, ci au caracter pregătitor, ele devenind normative și, deci, aplicabile, numai după ce Sfîntul și Marele Sinod se va întruni și va decide asupra lor.

Cele patru teme date spre studiu privesc diaspora ortodoxă, modalitatea de acordare a autocefaliei, a autonomiei bisericești și modul lor de proclamare, dipticele în Ortodoxie, adică ordinea canonică a Bisericilor.

S-a constituit, de asemenea, o altă comisie de profesori, cu caracter permanent pentru studierea și elaborarea unor metode de pastorală privind activitatea preoției de păstrare a dreptei credințe și de îmbunătățire a cursurilor și manualelor, de la Catedrele de Îndrumări pastorale, Cîntare bisericească, Exegeză Biblică, Liturgică, etc. Se va avea în vedere dezvoltarea spiritului ecumenismului practic, instaurat în țara noastră între Culte, cultivîndu-se prietenia, încrederea și respectul cu credincioșii și slujitorii Bisericilor aparținînd naționalităților conlocuitoare. Sîntem datori să ținem cont că Biserica activează în mediul social, uman și nu trebuie să creăm motive de jignire, de neîncredere pentru nimeni, mai ales că, cu celelalte Culte ne aflăm în dialog.

Mai poate fi precizat că fiecare Comisie de profesori poate să asocieze la activitatea ce i s-a repartizat și pe alți membri ai corpului didactic, pentru ca lucrarea să fie cît mai bine studiată și întocmită. Îi am în vedere, în mod special, pe asistenți, care trebuie să-și aducă aportul lor la această strădanie teologică pentru bunul mers al vieții noastre bisericești.

Cam acestea au fost problemele pe care am intenționat să le aduc în fața părinților și domnilor profesori. Sigur că nu am putut discuta acum toate cele dorite. Ne

vom mai întâlni însă și vom analiza și alte aspecte teologice și educative din viața Institutului, avînd trebuință de aportul și contribuția fiecăruia dintre Dvs.

Nu cred că este necesar să vă mai spun cît de mult reprezintă pentru noi, membrii Sfîntului Sinod, bunul mers al celor două Institute Teologice, din București și Sibiu, cît și al tuturor Seminarilor Teologice din cuprinsul Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, nu trebuie să mai insist în legătură cu sprijinul de care ne bucurăm din partea Conducerii de Stat, pentru crearea condițiilor optime de studiu și de viață în toate școlile noastre de învățămînt, pentru întreținerea școlilor, pentru retribuția întregului personal didactic și administrativ ș.a.

Trebuie să subliniez că, tuturor acestor înlesniri, trebuie să le răspundem cu foarte multă rivnă în îndeplinirea îndatoririlor ce ne revin ca profesori și îndrumători. Este de la sine înțeles că, într-o școală ca a noastră, ortodoxă și românească, iubirea de țară, sentimentul patriotic, prețuirea și respectul față de munca poporului, trebuie să-și găsească ponderea și locul cuvenit în procesul de formare a viitorilor preoți. Numai în felul acesta va sporî conștiința datoriei lor de slujitori ai Bisericii, dar și de fii ai poporului, pentru că beneficiem cu toții de marile înnoiri din viața patriei, care, după cum se știe, se datoresc gîndirii clarvăzătoare și activității neobosite a Domnului Președinte Nicolae Ceaușescu. Avînd privilegiul, noi, poporul român, de a avea la conducerea țării o mare personalitate a contemporaneității, sintem datorî să muncim cu dragoste și devotament, acolo unde ne aflăm, după specificul fiecăruia.

La această nobilă misiune sînt chemați să participe toți factorii cu rol educativ și învățătoresc, inclusiv personalul administrativ, pentru că ucenicii întru Sfînta Teologie să cunoască prețul muncii, al demnității preoțești, al responsabilității, al conștiinței că sînt fii și slujitori Bisericii noastre strămoșești și ai poporului român.

Am apreciat dintotdeauna cum se cuvine misiunea profesorilor noștri de teologie, pentru că ei fac din pescari, apostoli. Tinerii trebuie re-creați și dăruți Bisericii.

Mă bucur că văd aici multe cadre didactice tinere, în care ne punem mare nădejde, pentru că tinerețea, pe lingă competență, are entuziasm și ideal. Depuneți în slujba Bisericii strămoșești, tot ceea ce ați agonisit cu duh și inimă, pentru că sinteți liii ei, crescuți și formați de ea în duhul autentic al Ortodoxiei românești. Am toată încrederea că veți continua munca nobilă de părinți și dascăli ai preoțimii de mîine, împletind astfel firul de aur al gîndirii și scrisului nostru teologic al veșmîntului Ortodoxiei românești.

ÎN MEMORIAM

PREOT PROFESOR DR. IOAN G. COMAN

A trecut la cele veșnice, în ziua de 11 martie 1987, cunoscutul și prestigiosul Preot Profesor Dr. Ioan G. Coman de la Institutul Teologic Universitar din București, în vîrstă de 85 de ani. Inițial ca «prefect de studii» la Internatul teologic «Radu Vodă» din București (treisprezece ani), apoi profesor la Institutul Teologic Universitar (treizeci de ani) și profesor onorar (șaisprezece ani), precum și prin numeroase studii și cărți, a instruit și educat generații de studenți teologi, din rîndurile cărora s-au ridicat ierarhi, profesori universitari și seminaryali precum și intelectuali de seamă, și preoți pe tot cuprinsul țării.

Slujba impresionantă și deosebit de solemnă a înmormîntării s-a oficiat, în ziua de 14 martie, orele 10—13, în biserica «Sf. Ecaterina» a Institutului Teologic din București, de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului, Prea Sfințitul Episcop Vasile Tîrgovișteanul, Vicar-patriarhal și rector al Institutului

Teologic, Prea Sfințitul Episcop Epifanie al Buzăului și un sobor impunător de 18 preoți și 6 diaconi, format din P. C. Arhid. Prof. Dr. Constantin Voicu — rectorul Institutului Teologic Universitar din Sibiu, P.C. Prof. Dr. Dumitru G. Radu — Pro-rector al Institutului Teologic din București, P. C. Preoți Profesori activi și onorari de la Institutele Teologice din București și Sibiu, P.C. Arhimandriți, preoți și diaconi, foști studenți ai răposatului. Răspunsurile le-a dat corul studenților teologi, condus de P.C. Arhid. Conf. Dr. Nicu Moldoveanu.

Au asistat la funeralii: Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, Prea Sfințitul Episcop Roman Ialomiteanul, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, Prea Sfințitul Episcop Timotei al Aradului, Ienopolei și Hălmeagului, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul, familia răposatului, P.C. Pr. Constantin Pirvu, vicar administrativ patriarhal, P.C. consilieri și inspectori patriarhali și arhiepiscopesci, exarhul mănăstirilor, profesori activi și onorari de la Institutul Teologic și Seminarul Teologic, P.C. Pr. Prof. Manea Cristișor, directorul Seminarului Teologic din Buzău, profesori, preoți, studenți teologi, public numeros.

Au rostit alocuțiuni în memoria răposatului:

1. — Prea Fericitul Patriarh TEOCTIST.

Înalt Prea Stinția Voastră, Prea Sfințiile Voastre, îndurerată familie, întristați ascultători,

Cu inimile îndurerate, petrecem astăzi la ultimul său locaș pămîntesc pe cel ce a fost preotul și profesorul Ioan G. Coman. Devotat slujitor al altarului și ilustru slujitor al catedrei universitare, personalitate proeminentă a Teologiei noastre românești și a culturii poporului nostru, cel ce poposește acum în fața Sfîntului altar a depus strădani neobosite încă din tinerețe, spre a valorifica darurile bogate cu care l-a înzestrat Dumnezeu, înmănușînd într-un chip binecuvîntat și creator în persoane, viața și activitatea sa, preoția, teologia și știința românească. De adormitul în Domnul ne leagă amintiri de neuitat și simțăminte de adîncă preuire. Acestea ne îndeamnă ca, acum, la ceasul despărțirii să îl înconjurăm cu întreaga noastră dragoste și recunoștință, ca pe un dascăl de Teologie de cea mai autentică vocație, vrednic de cea mai înaltă cinstire, care în îndelungata sa activitate a format, cu trudă și dăruire de sine, generații după generații de slujitori ai altarelor pentru Biserica noastră strămoșească.

E foarte greu să găsim să elogiem vredniciile acestui adevărat titan al cărții și al scrisului, al cercetării științifice și al gîndirii patristice, al ecumenismului și al învățămîntului teologic, al muncii și al ordinii. Prezența, prestigiul și aportul său în toate aceste domenii la care Biserica l-a chemat din tinerețile sale s-au ridicat la un înalt nivel științific. De-a lungul vieții, a fost pentru cei mai mulți dintre noi chipul profesorului încărcat de cunoștințe, dar s-a arătat apropiat ca un adevărat părinte și frate în înțelesul cel mai înalt și nobil al acestui cuvînt. Adîncind cu rîvnă pilduitoare Sfînta Scriptură, operele Sfinților Părinți, din Răsărit și din Apus, predica sa din amvoanele bisericilor sau prelegerile din fața studenților erau presărate convingător cu texte și date din aceste izvoare ale Ortodoxiei. Vorbea cu în-suflețire și zel apostolic, cu convingere și pasiune rar întîlnite, stăpînind auditoriul cu îndeminare de magistrat. Părintele profesor Ioan Coman și-a agonisit astfel o mare stimă și admirație în inimile tuturor celor care l-au cunoscut, ca profesor și pedagog, orator și povătuitor sufletesc, preot slujitor și om de cultură. În orice împrejurare a vieții sale, în îndelungata sa activitate a făcut din altar catedră, și din catedră altar. Preoției l-a dat aureola sfințeniei și lucrării îngerești, prin trăirea sa liturgică, amvonului i-a dat strălucire de oratorie patristică, iar catedrei universitare prestigiu științific, acrivie teologică și vigoare ortodoxă românească.

Putem afirma cu toată convingerea, că viața și strădaniile sale reprezintă un adevărat imn închinat preoției, teologiei și culturii românești. Cu iscusință neîntre-cărat, cu hărnicie și perseverență neîncetată, ilustrul adormit întru Domnul a des-te-lenit și a făcut să rodească terenuri noi, în cîmpul teologiei patristice, cu liloane de gîndire și de preuire creștină adîncite în începuturile ființării noastre ca Bi-serică și popor pe plaiurile străbune dintre Dunăre și Mare, de asemenea, pe toate întîinderile pămîntului românesc. Demonstrarea științifică a vechimii creștinismului în Dacia, vechimea și continuitatea poporului român pe vatra existenței sale i-au fost la inimă, dînd la iveală studii de mare rezonanță, în țară și peste hotare. Cunoscător

neîntrecut al operelor Sfinților Părinți, le-a cercetat cu răbdare și migală și le-a pus în legătură cu scrierile și activitatea Sfinților Ierarhi Tomitani, cu «Părinții sciți» din Dobrogea și cu mulțimea mărturiilor arheologice creștine, cu martirii din aceste părți; aducând contribuții originale la dezvoltarea istoriei scrisului și teologiei ortodoxe, înfiorătoare în ținuturile locuite de strămoșii noștri daco-romani. Preocupările sale de teolog, de istoric savant al trecutului nostru bisericesc și de slujitor al altarului le-a împletit în modul cel mai fericit cu năzuințele actuale ale clerului și credincioșilor noștri. Cercetările sale temeinice asupra epocii patristice de la Duna de Jos — care a apărut și s-a dezvoltat în timpul primei perioade de formare a poporului român — i-au furnizat un bogat material cu ajutorul căruia a elaborat scrieri de autentică valoare privind evidențierea genezei și a primelor începuturi ale istoriei poporului nostru, precum și a autenticității și continuității sale istorice, geografice și spirituale pe teritoriul actual al țării noastre.

Prin numeroasele studii și opere de referință tipărite, privitoare la viața religioasă străromână sau la antichitatea creștină, părintele profesor Ioan Coman a adus contribuții de mare valoare pentru începuturile istoriei Bisericii Ortodoxe Române, ca și pentru cele ale istoriei poporului român și culturii românești. Asemenea realizări sînt merite nepieritoare ale muncii sîrguincioase, studiilor perseverente și dragostei lui față de Biserica și Țară.

Pe lângă acestea, se cuvine să nu uităm că părintele profesor Ioan G. Coman, cunosător profund al filosofiei clasice, a fost unul din statornicii cercetători care s-au îndreptat cu multă osîrdie spre izvoarele curate ale Ortodoxiei, scoțînd de aici mărgăritare de mare preț pentru lucrarea pastorală și misionară a preoțimii noastre, în autenticitate. A împărțîșit cu dărnice din aceste comori, prin cuvîntările sale înaripate, rostite cu aceeași pasiune și putere de convingere, alături din fața altarului cînt și de la catedră, sau de la unele înalte tribune internaționale. Aducînd mereu în actualitate învățăturile biblice și patristice, prezentate de fiecare dată într-o impresionantă ținută academică și într-un impecabil veșmînt teologic, el s-a impus, în cele mai reprezentative foruri bisericești din țară și de peste hotare, ca un autentic doctrinar ortodox.

Ceea ce rămîne vrednic de admirat la acest mare dascăl al teologiei noastre românești este și faptul că impresionanta sa știință teologică și enciclopedică, pe care și le-a dobîndit cu trudă de-a lungul anilor ca pe o bogată și nepieritoare zestre, au fost permanent dublate de marea satură a sufletului său și a trăirii preoției. L-am cunoscut mai îndeaproape pe părintele profesor Coman, cu care am colaborat armonios și rodnic în vremea cînd eram Episcop-vicar la Sfînta Patriarhie și rector al Institutului teologic din București. Ani de-a rîndul am slujit împreună și ne-am împărțîșit la altarul bisericii Sfîntul Spiridon-Nou și la cel de aici, al bisericii Sfînta Ecaterina. Întotdeauna am prețuit și am admirat la el comportarea sa exigentă și pilduitoare, temeinica sa pregătire teologică, vasta cultură și știință, erudiția sa de profesor și scriitor consacrat, dar și intensă lui trăire duhovnicească și preotească. De aceea, și acum, cînd îl privim pentru ultima oară, descifrăm pe chipul lui aceeași seninătate și caldă dăruire cu care înconjură pe toți cei din jur și modela sufletele viitorilor slujitori ai altarelor noastre românești.

Pentru toate acestea, am considerat drept mărturie de aleasă prețuire prezența Noastră, în acest ceas al despărțirii de el, și a unor ierarhi la catafalcul părintelui profesor Ioan Coman, pentru a ne ruga Bunului Dumnezeu, împreună cu toți cei de față, să așeze sufletul său cu dreptii, în calea strămoșilor noștri binecredincioși. Plecarea sa lasă un mare gol în sufletele tuturor și constituie o grea pierdere pentru Biserica, teologia, cultura și știința românească.

În numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al Nostru personal, aducem cuvînt de mîngîiere și îmbărbătare distinsei familii a celui ce a fost preotul, profesorul și omul de cultură Ioan G. Coman. Dăm încredințare că vom păstra mereu vie în inimile noastre pilda luminoasă a vieții lui, rugîndu-ne Părintelui ceresc să-l primească și să-l odihnească în pace, în împărăția Sa, și să-l rînduiască împreună cu toți cei ce au iubit și au împlinit voia Sa cea sfîntă.

Veșnică să-i fie pomenirea !

2. — Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu, fost ucenic de doctorat în Teologie la Institutul Teologic din București, a vorbit, cu precădere, despre preotul profesor Ioan G. Coman; i-a arătat calitățile și meritele proprii didactice, de magistrat prin excelență, prin care s-a dovedit teolog eminent și om de cultură erudit.

A prezentat pe profesorul și preotul Ioan G. Coman și distinsa lui comportare la catedră, și în afara acesteia, mai amănunțit și cu nota personală că venea totdeauna cu prelegerile riguros pregătite (conferințele și discursurile ocazionale erau scrise), ample documentate, cu o bibliografie bogată, aproape exhaustivă, și la zi, cu asociații și implicații culturale diverse; la fel îi instruia și îi forma și pe studenții teologi, pe viitorii preoți, să fie temeinic și multilateral pregătiți, informați și orientați, teologic, cultural, științific, social... Într-una arăta că Teologia constituie un domeniu de multe cunoștințe iar teologul și preotul trebuie să se silească să-i corespundă.

Profesorul Ioan G. Coman a personificat prototipul teologului-om de erudiție și de cultură, după modelul clasic patristic al lui Origen, al Sfinților Părinți Capadocieni: Vasile Cel Mare, Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul și alții ca ei, care au îmbinat teologia cu cultura și filosofia vremii, în folosul propovăduirii Evangheliei spre mîntuire și au creat clasicismul teologic-creștin. «Profesorul Ioan G. Coman și-a însușit și reactualizat acest tezaur de cunoștințe în teologia ortodoxă română. A fost un fel de Origen al Teologiei ortodoxe române, cu rezultate dintre cele mai binecuvîntate», a precizat I.P.S. Mitropolitul Nicolae.

I.P.S. Sa, Mitropolitul Nicolae Corneanu s-a referit apoi la studiile și cercetările pe care le-a făcut profesorul și omul de cultură Ioan G. Coman asupra scriitorilor bisericești străvechi, pe care i-a numit *străromâni*, din părțile Dobrogei românești. A creat și a pus baze solide unei școli noi teologice-culturale a spiritualității și culturii românești, ca mărturii de vechime și de continuitate categorică, și cu contribuții personale dintre cele mai însemnate. A dorit ca strădania sa să fie continuată.

3. — P.C. Arhid. Prof. Dr. Constantin Voicu, rectorul Institutului Teologic din Sibiu a vorbit din partea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit al Ardealului, Dr. Antonie Plămădeală, a profesorilor și studenților de la Institutul Teologic sibian, dintre care multora profesorul Ioan G. Coman le-a fost dascăl direct sau indirect prin studii și lucrări. A arătat legăturile permanente și fructuoase dintre institutele teologice din Sibiu și București, dintre profesorii lor. Astfel că și profesorii și studenții Institutului de la Sibiu au beneficiat și beneficiază, în continuare, de teologia superioară, de factură patristică, și de cultura erudită ale preotului profesor Ioan G. Coman, ca unul ce s-a remarcat preot, teolog, profesor și om de cultură de excepție, iar dispariția lui este regretată adînc, și în sufletele lor. A citat faptul că volumele de *Patrologie* ale profesorului preot Ioan G. Coman apărute pînă acum, s-au tradus în limba armeană, la cererea Sanctității Sale Vasken, Patriarh Suprem și Catolicos al tuturor armenilor, născut în România și cunoscător al limbii române și al teologiei ortodoxe române.

I.P.S. Sa, Mitropolitul Nicolae al Banatului a încheiat amintind formula strămoșilor latini «non omnis moriar» și a asigurat că și Institutul Teologic din Sibiu va păstra cu recunoștință vie și luminoasă amintirea personalității pregnante și împunătoare a celui care a fost preotul profesor Ioan G. Coman.

4. — Pr. C. Pr. Prof. Dr. Ștefan C. Alexe, urmașul la catedră al Profesorului Ioan G. Coman, a completat portretul răposatului cu date biografice și bibliografice. P. C. Sa a arătat că Ioan G. Coman s-a născut la 27 noiembrie 1902, în satul Dîmboca, comuna Scurtești (azi aparține de comuna Săgeata), județul Buzău, din părinți plugari, buni creștini. După școala primară în satul natal (anii 1910—1915), a urmat Seminarul «Kesarie episcopul» din Buzău (1915—1922). S-a remarcat deosebit de sirguitor, disciplinat și cu înclinații spre studii. A absolvit Facultatea de Teologie din București (1922—1926) fiind apreciat la examenul de licență cu calificativul «magna cum laude». În acești ani a dat toate diferențele de liceu și a luat bacalaureatul la Liceul «Gh. Șincai» din București. Și tot în acești ani (1922—1927) a frecventat cursurile Facultății de Litere și Filosofie din București, Secția limbile clasice greacă și latina, obținînd, în iunie 1927, diploma de licență cu calificativul «magna cum laude».

A continuat studiile de specializare în Franța, în Strasbourg, Montpellier și Paris, între anii 1927—1932, urmînd în acest timp și cursurile Facultății de Teologie Protestantă (la Montpellier), obținînd, în iulie 1931, titlul de doctor în Teologie, cu calificativul «magna cum laude», și cursurile Facultății de Litere și Filosofie din Strasbourg, specialitatea studii clasice și Istoria religiilor, obținînd un certificat de studii precum și cursurile Facultății de Teologie Catolică din Strasbourg.

După întoarcerea în țară, a depus, în februarie 1934, examenul și a obținut titlul de doctor al Facultății de Litere și Filosofie din București, specialitatea Limba și

Literatura Elenă și calificativul «magna cum laude». În iunie 1938 a obținut și titlul de doctor în teologie la Facultatea de Teologie din București, tot cu calificativul «magna cum laude» (se vede că Ioan G. Coman a fost profesorul cu cele mai multe titluri de doctor, de unde constatăm și erudiția sa multilaterală).

Și ca notă personală de menționat în chip deosebit subliniem faptul că, făcând parte dintr-o familie numeroasă (6 copii la părinți), Ioan G. Coman s-a întreținut singur la studii și a ajutat și pe frații săi, lucrând succesiv în diferite posturi de muncă: funcționar la Administrația Financiară din București (în 1924), apoi la Curtea de Casație și Justiție (1924—1926) și apoi pedagog la Seminarul Central (1927).

În iulie 1934, după înapoierea din străinătate, a fost numit «prefect de studii» la Internatul Teologic din București și a funcționat pînă în noiembrie 1947. Totodată, istoricul N. Iorga, apreciind cunoștințele vaste ale lui Ioan G. Coman, l-a numit secretar științific la Institutul Român de Bizantinologie (unde a funcționat pînă în anul 1940). Și tot în acești ani (1936—1942) a funcționat ca asistent universitar la Facultatea de Litere și Filosofie din București, la catedra de Limba și Literatura Greacă și Latină.

S-a căsătorit cu Irina, fiica Preotului Profesor de Teologie, Dr. Petre Vintilescu. În martie 1940 a solicitat și a fost hirotonit preot. La 1 ianuarie 1942 și-a început profesoratul teologic, la Facultatea de Teologie din București, întâi ca conferențiar la Catedra de Patrologie, titularizat în 1944, și a continuat la Institutul Teologic Universitar din București, în anii 1954—1962, îndeplinind și funcția de rector. La 1 ianuarie 1970 s-a pensionat, după care a continuat ca profesor consultant la pregătirea doctoratelor în teologie, cînd a avut ca ucenici în pregătirea doctoratului pe înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Corneanu, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nestor Vornicescu, Prea Sfințitul Episcop Timotei Sevciciu, Prea Cucernicul Preot Marin Braniște de la Viena, Prea Cucernicul Preot Profesor Ștefan C. Alexe.

Vorbitorul a prezentat, în continuare, opera teologică și culturală, deosebit de prețioasă și de personală, a profesorului preot Ioan G. Coman, în trei mari domenii și citînd, din fiecare, titluri de studii și cărți (unele în limba franceză), precum: *Geniul Sfîntului Grigorie de Nazianz* (1937); *Sf. Grigorie de Nazianz despre Împăratul Iulian* (1938); *Zalmoxis — Un grand problème gète* (1940); *Teoria Logosului în Apologia Sfîntului Iustin Martirul și Filosoful* (1944); *Originea și sensul înțelepciunii* (1946); *Umanismul Ortodoxiei românești* (1948); *Contribuțiile scriitorilor patristici din Scythia-Minor — Dobrogea, la patrimoniul ecumenismului creștin în secolele al IV-lea — al VI-lea — tipărită și în limba franceză* (1968, 1970); *Scriitori bisericești din epoca străromână* (1979) ș.a. Întreaga operă a preotului profesor Ioan G. Coman, a fost prezentată în expunerea făcută de Pr. Conf. Ștefan Alexe, *Sărbătorirea preotului profesor Ioan G. Coman la împlinirea a 70 de ani de viață*, în «Studii teologice», an. XXV (1973), nr. 2, p. 98—114.

Opera sa tipărită totalizează 200 de titluri, 8.000 de pagini tipărite și 2.000 de pagini dactilografiate, încă netipărite (*Patrologia*, vol. IV și alte lucrări). Dorise să pună bază unui *Corpus patristic ortodox străromân*, care trebuie continuat, aceasta fiindu-i dorința testamentară, pentru ucenicii săi.

Pentru meritele-i teologice, culturale-patriotice, profesorul Ioan G. Coman a fost distins cu titluri, medalii și decorații bisericești și de stat — precum «Stema Republicii» Cls. a IV-a.

Înhumarea s-a făcut în cimitirul Mînăstirii Cernica. (ASISTENT).

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

*

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul IV, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL B.O.R.

BUCUREȘTI

43.560